

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

АНДРУХОВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 342.9(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. В. Андрухов**

Науковий керівник – **Шкарупа Костянтин Вікторович**, доктор юридичних
наук, старший дослідник

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Андрухов В. В. Адміністративно-правові інструменти забезпечення продовольчої безпеки. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2026.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв’язання наукового завдання щодо визначення сутності, змісту й особливостей адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки. Розроблено пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративно-правових засад реалізації відповідних інструментів. За результатами роботи напрацьовано низку науково-практичних висновків і рекомендацій.

З’ясовано, що продовольча безпека – це визначений та гарантований законодавством України стан захищеності й непорушності суспільних і державних інтересів у сфері економічного та фактичного доступу до продуктів харчування, а також їх безперешкодного споживання, що сприяє сталому розвитку держави, виживанню нації, здоровому та повноцінному існуванню кожної людини й громадянина.

Сформульовано висновок, що суб’єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки – це окрема група носіїв владних повноважень, що є учасниками суспільно-правових відносин у сфері формування та підтримки нормативних, організаційних, матеріально-технічних, фінансово-економічних та інших умов з метою забезпечення високого рівня продовольчої безпеки на території України.

Обґрунтовано, що як суб’єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з управління

резервами України та Антимонопольний комітет України: 1) провадять державний контроль за безпекою та якістю харчових продуктів, а також інших продовольчих ресурсів; 2) формують державний продовольчий резерв з метою забезпечення населення необхідними харчовими продуктами в особливий період; 3) відповідають за ціноутворення на продовольчому ринку та контролюють його функціонування; 4) сприяють інноваційно-технологічному розвитку агропромислового комплексу держави з метою підвищення ефективності його роботи; 5) забезпечують здорову економічну конкуренцію на продовольчому ринку.

Доведено, що міжнародні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку слід визначати як розроблені суб'єктами міжнародного права та закріплені в міжнародних нормативних документах (угодах, конвенціях, деклараціях), загальноприйняті у світі або певних регіонах планети принципи, вимоги й правила організації роботи продовольчих ринків на території окремих держав з метою забезпечення їх максимальної ефективності та суспільної користі. Водночас національні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку – це закріплені в нормативно-правових документах національного значення принципи, правила й вимоги, згідно з якими: а) організовується та здійснюється публічне управління процесами на продовольчому ринку; б) регулюється та контролюється діяльність суб'єктів ринку; в) формується державна продовольча політика.

Встановлено, що адміністративно-правові інструменти забезпечення продовольчої безпеки – це визначена чинним законодавством сукупність адміністративно-правових форм і методів, які застосовуються суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки з метою виконання покладених на них повноважень, завдань і функцій у сфері формування та підтримки умов високого рівня продовольчої безпеки в Україні.

Визначено, що планування та прогнозування – це взаємопов’язані та взаємодоповнюючі інструменти, які найчастіше використовуються в єдиній сукупності. Зокрема, прогнозування передбачає встановлення на підставі дослідження певних факторів та умов майбутньої картини об’єктивної дійсності, процесу розвитку певних подій тощо. Своєю чергою, планування – це інструмент визначення послідовності майбутніх дій, заходів, операцій, виконання яких спрямовано на досягнення комплексного результату або одного з можливих варіантів останнього.

З’ясовано, що реєстраційні процедури – це системна сукупність послідовних дій та заходів суб’єктів владних повноважень, які спрямовані на розгляд та внесення відомостей про фізичних, юридичних осіб до реєстру в матеріальному або електронно-цифровому форматі з метою обліку, збереження, подальшого опрацювання, використання такої інформації, а також визначення факту реалізації суб’єктивних прав та обов’язків.

Констатовано, що дозвільна процедура в системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів – це систематизована послідовність регламентованих законодавством дій та заходів уповноваженого суб’єкта владних повноважень, спрямованих на інспектування операторів ринку харчових продуктів, встановлення рівня готовності та якості їх потужностей, на підставі яких засвідчується право на виготовлення та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження.

Акцентовано, що державна підтримка та стимулювання суб’єктів агропромислового комплексу – це сукупність державних фінансових, організаційно-правових, матеріально-технічних та інших заходів і засобів, які спрямовані на забезпечення ресурсного попиту та задоволення інших потреб суб’єктів вітчизняного агропромислового сектору з метою активізації їх діяльності, що має високий ступінь суспільної та економічної користі, а також суттєво впливає на сталий національний розвиток.

Обґрунтовано, що адміністративні процедури моніторингу в межах діяльності продовольчого ринку – це регламентована чинним законодавством група послідовних, систематизованих заходів і дій, які реалізуються уповноваженими суб'єктами з метою спостереження та відстежування стану функціонування національного продовольчого ринку, виконання його учасниками суб'єктивних прав та обов'язків, а також виявлення позитивних та негативних тенденцій, які впливають на ринок і продовольчу безпеку держави.

Аргументовано положення про те, що державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки є врегульованою нормами чинного законодавства, системною, цілеспрямованою діяльністю уповноважених органів державної влади, яка спрямована на забезпечення дотримання суб'єктами господарювання встановлених вимог і стандартів щодо якості, безпечності й доступності харчових продуктів шляхом здійснення перевірок, моніторингу, експертиз, оцінки ризиків і застосування передбачених законом заходів реагування з метою захисту життя й здоров'я населення та гарантування продовольчої незалежності держави.

Зазначено, що контрольно-наглядові повноваження Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів мають комплексний, міжгалузевий та інтегрований характер. Вони не обмежуються виключно сферою продовольчої безпеки у вузькому значенні, а охоплюють широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних з виробництвом, обігом і споживанням продукції, а також забезпеченням санітарного й епідемічного благополуччя населення.

Доведено, що цифровізація інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки є структурно-логічним і послідовним процесом упровадження та використання цифрових технологій та інформаційних систем для здійснення державного й внутрішнього контролю за виробництвом, обігом, якістю та безпечністю харчових продуктів з метою

підвищення ефективності, прозорості й оперативності контрольних заходів у відповідній сфері суспільного життя.

Узагальнено, що цифрова трансформація не є універсальним рішенням від усіх проблем у сфері продовольчої безпеки. Її ефективність суттєво залежить від здатності держави та суб'єктів господарювання адаптувати цифрові інструменти до реалій сьогодення, власних виробничих умов і масштабів діяльності. Упровадження цифрових рішень має здійснюватися комплексно з урахуванням наявних систем управління безпечністю харчових продуктів, і зокрема Міжнародного стандарту безпеки харчових продуктів, з метою їх доповнення та підсилення, а не заміни.

Запропоновано розробити державну Концепцію цифровізації державного контролю в Україні, метою якої має бути формування сучасної, ефективної та прозорої системи державного контролю шляхом впровадження цифрових технологій, що забезпечують підвищення результативності контрольних заходів, мінімізацію адміністративного навантаження на суб'єкти господарювання, зниження корупційних ризиків і наближення національної системи контролю до європейських стандартів.

Акцентовано на доцільності запровадження штучного інтелекту в процесі здійснення державного контролю у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Якщо традиційні цифрові інструменти забезпечують фіксацію, зберігання та передавання інформації, то штучний інтелект дає змогу здійснювати її інтелектуальне опрацювання, що безпосередньо впливає на зміст і логіку державного контролю.

Обґрунтовано висновок про те, що функціонування внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного стану супроводжується не лише об'єктивними економічними труднощами, а й суттєвими ускладненнями у сфері його адміністративно-правового забезпечення, що загалом знижує ефективність державного впливу на відповідні процеси. Передусім це виявляється в нестабільності нормативно-правового регулювання,

зумовлений необхідністю оперативного прийняття рішень, які нерідко мають тимчасовий або ситуативний характер і не завжди узгоджуються між собою, що створює труднощі для їх практичної реалізації.

Зауважено, що в межах удосконалення системи стратегічного планування та прогнозування у сфері продовольчої безпеки вбачається необхідним: по-перше, посилити інституційну узгодженість системи планування, зокрема через чітке розмежування повноважень органів публічної адміністрації та налагодження ефективної міжвідомчої координації; по-друге, запровадити сучасні підходи до прогнозування, що передбачають використання аналітичних моделей, сценарного планування та оцінювання ризиків, а також використання штучного інтелекту; по-третє, забезпечити розвиток цифрової інфраструктури, зокрема шляхом створення інтегрованих систем моніторингу продовольчого ринку, що надасть можливість підвищити обґрунтованість управлінських рішень.

Ключові слова: продовольча безпека, адміністративно-правове регулювання, суб'єкти, адміністративно-правове забезпечення, національні стандарти, міжнародні стандарти, адміністративно-правові інструменти, реєстраційні процедури, дозвільні процедури, державна підтримка, стимулювання, адміністративні процедури, державний контроль, цифровізація, інноваційна модель, удосконалення, адміністративне законодавство.

SUMMARY

Andrukhov, V. V. Administrative and Legal Instruments for Ensuring Food Security. – *Professional scientific paper as manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences, speciality 12.00.07 – «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2026.

The Thesis presents a theoretical synthesis and proposes a new solution to the research problem, which is to identify the nature and content of administrative and legal instruments for ensuring food security and to elucidate their characteristics, thereby developing proposals and recommendations aimed at improving the administrative and legal framework for implementing these instruments. Based on the results of the work, a number of scientific and practical conclusions and recommendations have been developed.

It has been established that food security is a state of protection and inviolability of public and State interests in the sphere of economic and actual access to food products, as well as their unimpeded consumption, defined and guaranteed by the legislation of Ukraine, which contributes to the sustainable development of the State, the nation's survival, and healthy and fulfilling existence of every individual and citizen.

It has been concluded that the entities responsible for the administrative and legal framework of food security constitute a distinct group of authorities participating in public-legal relations regarding the establishment and maintenance of regulatory, organizational, logistical, financial, economic, and other conditions to ensure a high level of food security within Ukraine.

It has been stated that, as entities responsible for the administrative and legal framework of food security, the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection, the State Agency for Reserve Management of Ukraine, and the Antimonopoly Committee of Ukraine: 1) exercise State control over the safety

and quality of food products and other food resources; 2) form the State food reserve to ensure the population is supplied with necessary food products during exceptional periods; 3) are responsible for pricing in the food market and oversee its functioning; 4) promote the innovative and technological development of the country's agro-industrial complex to enhance its operational efficiency; 5) ensure healthy economic competition in the food market.

It has been demonstrated that international standards for the administrative and legal regulation of the food market should be regarded as principles, requirements, and rules generally accepted in the world or certain regions of the planet, developed by the actors of international law and enshrined in international legal instruments (agreements, conventions, declarations) for organizing the operation of food markets within individual states with the aim of ensuring their maximum efficiency and public benefit. In turn, national standards for the administrative and legal regulation of the food market are the principles, rules, and requirements enshrined in regulatory documents of national significance, on the basis of which: a) public management of processes in the food market is organized and carried out; b) the activities of market participants are regulated and monitored; c) State food policy is formulated.

It has been established that administrative and legal instruments for ensuring food security are a set of administrative and legal forms and methods defined by current legislation, which are applied by food security entities to fulfill the powers, tasks, and functions entrusted to them in the sphere of creating and maintaining conditions for a high level of food security in Ukraine.

It has been substantiated that planning and forecasting are interrelated and complementary instruments that are most often used in a single set. Thus, forecasting involves establishing a picture of future objective reality, the process of the development of certain events, etc. based on the study of certain factors and conditions. In turn, planning is a tool for determining the sequence of future actions, measures, and operations, the implementation of which is aimed at

achieving a certain comprehensive result or one of the possible variants of the latter.

It has been stated that registration procedures constitute a systematic set of sequential actions and measures taken by public authorities aimed at reviewing and entering information about individuals and legal entities into a registry in physical or electronic format for the purposes of recording, storing, further processing, and use of such information, as well as determining the exercise of subjective rights and obligations.

It has been established that the licensing procedure in the food quality and safety assurance system is a systematic sequence of actions and measures by an authorized government entity, regulated by law, aimed at inspecting food market operators, determining the level of readiness and quality of their facilities, and, based on this, issuing permits for the right to produce and/or store food products of any origin.

Emphasis is placed on the fact that State support and incentives for entities in the agro-industrial complex constitute a set of State financial, organizational, material-technical, and other measures and means aimed at ensuring resource supply and meeting other needs of entities in the domestic agro-industrial sector with the goal of revitalizing their activities, which have a high degree of social and economic benefit and significantly influence sustainable national development.

It has been noted that administrative monitoring procedures within the framework of food market activities constitute a set of sequential, systematic measures and actions regulated by current legislation, which are implemented by authorized entities for the purpose of observing and tracking the functioning of the national food market, the exercise of subjective rights and fulfillment of obligations by its participants, as well as identifying positive and negative trends affecting the market and the country's food security.

It has been established that State control and supervision in the field of food security constitutes a systematic, targeted activity of authorized State authorities,

aimed at ensuring that business entities comply with established requirements and standards regarding the quality, safety, and affordability of food products regulated by the norms of current legislation through conducting inspections, monitoring, expert assessments, risk assessments, and the application of legally prescribed response measures to protect the life and health of the population and ensure the country's food independence.

It has been stated that the regulatory and supervisory powers of the State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection are comprehensive, cross-sectoral, and integrated in nature. They are not limited exclusively to the sphere of food safety in the narrow sense, but cover a wide range of social relations related to the production, circulation, and consumption of products, as well as ensuring the sanitary and epidemiological well-being of the population.

It has been demonstrated that digitalization of control tools in ensuring food safety constitutes a structurally logical and sequential process of implementing and utilizing digital technologies and information systems to carry out State and internal control over the production, circulation, quality, and safety of food products, with the aim of enhancing the efficiency, transparency, and responsiveness of control measures in the relevant sphere of public life.

It has been emphasized that digital transformation is not a universal solution to all problems in the field of food safety. Its effectiveness largely depends on the ability of the State and economic entities to adapt digital tools to current realities, their own production conditions, and the scale of their operations. The implementation of digital solutions should be carried out comprehensively, taking into account existing food safety management systems, in particular HACCP principles, in such a way that they complement and reinforce, rather than replace them.

It has been stressed on the advisability of introducing artificial intelligence into the processes of state oversight in the area of food security. While traditional digital tools enable the recording, storage, and transmission of information,

artificial intelligence allows for its intelligent processing, which directly influences the content and logic of state oversight.

It has been concluded that the functioning of the domestic food market under martial law is accompanied not only by objective economic difficulties but also by significant complications in the sphere of its administrative and legal framework, which generally reduces the effectiveness of State influence on the relevant processes. First and foremost, this manifests itself in the instability of regulatory and legal frameworks, caused by the need for rapid decision-making, which is often temporary or situational in nature and not always consistent, which, in turn, creates difficulties for their practical implementation.

It has been emphasized that, as part of efforts to improve the strategic planning and forecasting system in the area of food security, the following steps are deemed necessary: firstly, to strengthen the institutional coherence of the planning system, in particular by clearly delineating the responsibilities of public administration bodies and establishing effective interagency coordination; secondly, to introduce modern approaches to forecasting that involve the use of analytical models, scenario planning, and risk assessment, as well as the application of artificial intelligence; thirdly, to ensure the development of digital infrastructure, in particular the creation of integrated food market monitoring systems, which will improve the soundness of management decisions.

Keywords: food security, administrative and legal regulation, entities, administrative and legal support, national standards, international standards, administrative and legal instruments, registration procedures, licensing procedures, State support, incentives, administrative procedures, State control, digitalization, innovative model, improvement, administrative legislation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Андрухов В.В. До уточнення змісту та сутності продовольчої безпеки України. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 534–538.
2. Андрухов В.В. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *KELM*. 2023 № 7(59). С. 516–519 (Республіка Польща).
3. Andrukhov V. Registration procedures in the system of ensuring the quality and safety of food products. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6. P. 5–9.
4. Андрухов В.В. Державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративний інструментарій. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 1. С. 5–9.
5. Андрухов В.В. Адміністративно-правові інструменти стратегічного планування та прогнозування забезпечення продовольчої безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 2. С. 5–9.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Андрухов В.В. Характеристики продовольчої безпеки як об'єкту адміністративно-правового регулювання. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 14–15 листоп. 2021 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 14–16.
7. Андрухов В.В. Дозвільні процедури у системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 19–21.

8. Андрухов В.В. Специфіка міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–16 лют. 2023 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	18
1.1. Поняття та зміст продовольчої безпеки як об'єкта адміністративно-правового регулювання	29
1.2. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки та їх повноваження	45
1.3. Співвідношення національних і міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку	68
Висновки до розділу 1.....	81
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ І ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	87
2.1. Адміністративно-правові інструменти стратегічного планування та прогнозування.....	87
2.2. Реєстраційні та дозвільні процедури в системі забезпечення якості й безпечності харчових продуктів.....	102
2.3. Державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративний інструментарій	116
2.4. Адміністративні процедури моніторингу та оцінки ризиків на продовольчому ринку.....	130
2.5. Державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки	144
Висновки до розділу 2.....	158

РОЗДІЛ	3.	НАПРЯМИ	ВДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО			РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ			166
3.1. Цифровізація адміністративних послуг та інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки			166
3.2. Формування інноваційної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану			183
Висновки до розділу 3			196
ВИСНОВКИ			204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ			210
ДОДАТКИ			232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБ	Бюро економічної безпеки України
ВПП	Всесвітня продовольча програма ООН
ВРУ	Верховна Рада України
ДАУР	Державне агентство з управління резервами України
Держмитслужба	Державна митна служба України
Держпродспоживслужба	Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів
ІСАК	Інтегрована система адміністрування та контролю
Мінекономіки	Міністерство економіки України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
НАССР	Міжнародний стандарт безпеки харчових продуктів або Hazard Analysis and Critical Control Points (аналіз небезпечних факторів і критичні точки контролю)
ППП	Публічно-приватне партнерство
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СОТ	Світова організація торгівлі
ФАО ООН	Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй
ШІ	Штучний інтелект
FSDN	«Farm Sustainability Data Network» або спеціальна система даних щодо сталого розвитку сільського господарства

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах системної трансформації світового господарства, що характеризується поглибленням процесів глобалізації, інтенсифікацією кліматичних змін, зростанням ресурсного дефіциту та посиленням геополітичної турбулентності, проблема забезпечення продовольчої безпеки набуває особливого значення як на рівні окремих держав, так і в глобальному вимірі. Для України проблема продовольчої безпеки має не абстрактно-теоретичне, а безпосередньо стратегічне значення. Як держава з потужним аграрним потенціалом, вагомими позиціями на світовому ринку сільськогосподарської продукції та водночас із вкрай вразливою до воєнних, економічних і логістичних потрясінь системою внутрішнього забезпечення, Україна перебуває в центрі складних процесів, що визначають стан національної продовольчої стійкості. У вітчизняних реаліях продовольча безпека – це не лише здатність держави гарантувати населенню фізичну та економічну доступність якісних і безпечних харчових продуктів, а й важливий критерій дієздатності публічної влади, соціальної стабільності та збереження державного суверенітету. Її значення істотно зростає в умовах, коли продовольча сфера зазнає впливу сукупності дестабілізуючих чинників: тимчасової окупації окремих територій, руйнування аграрної та транспортної інфраструктури, мінування земель, порушення виробничих циклів, скорочення трудових ресурсів, коливання внутрішніх і зовнішніх ринків.

З огляду на зазначене, особливого наукового й практичного значення набуває проблематика адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки в Україні, оскільки йдеться не просто про сукупність регуляторних засобів, а й про цілісний механізм організуючого впливу держави на одну з найчутливіших сфер суспільного життя. У вітчизняному правовому полі продовольча безпека формується під впливом багаторівневої

системи публічного адміністрування, у межах якої органи державної влади та місцевого самоврядування реалізують нормотворчі, дозвільні, контрольні, наглядові, координаційні та антикризові повноваження. Таким чином, саме через адміністративно-правові інструменти визначаються правила функціонування агропродовольчого ринку, встановлюються вимоги до якості та безпечності харчових продуктів, забезпечується державний контроль у відповідних сферах, запроваджуються механізми моніторингу ризиків і реагування на надзвичайні виклики.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі питання, присвячені проблематиці забезпечення продовольчої безпеки, у своїх наукових працях розглядали: Г. О. Андрусенко, С. О. Баранов, І. В. Бригадир, Ю. В. Гаруст, Є. А. Гетьман, О. А. Глушков, О. І. Гойчук, К. П. Голікова, Є. Г. Гордійчук, Н. Б. Даниленко, О. В. Джафарова, Є. В. Дуліба, З. Б. Живко, В. І. Курило, І. В. Курило, Л. І. Луценко-Миськів, А. А. Манжула, Я. Я. Пушак, Є. Ю. Соболев, О. А. Сокурєнко, Л. В. Сорока, М. Є. Стадник, Р. В. Шаповал, К. В. Шкарупа, П. О. Шорський та багато інших. Водночас, попри значний теоретичний доробок, з огляду на сучасні виклики й загрози, у науковій літературі фактично неопрацьованим залишається дослідження адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки.

Отже, наявність прогалин і недоліків правового й організаційного характеру, пов'язаних із реалізацією адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки, а також відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених вказаній проблематиці, обумовлюють актуальність і своєчасність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Стратегії людського розвитку, затвердженої Указом Президента України від 2 лютого 2021 року № 225/2021; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки,

затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695; Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 684-р; Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2024 року № 1163-р. Робота підготовлена відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права на тему «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати сутність і розкрити особливості адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері.

Досягнення поставленої мети зумовлює необхідність реалізації таких *завдань*:

- визначити поняття та розкрити зміст продовольчої безпеки як об'єкта адміністративно-правового регулювання;
- окреслити коло суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки та схарактеризувати їх повноваження;
- розкрити співвідношення національних і міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку;
- виокремити адміністративно-правові інструменти стратегічного планування та прогнозування;
- розкрити реєстраційні та дозвільні процедури в системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів;
- з'ясувати сутність державної підтримки та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративного інструментарію;

- розкрити адміністративні процедури моніторингу й оцінки ризиків на продовольчому ринку;
- схарактеризувати державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки;
- запропонувати напрями цифровізації адміністративних послуг та інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки;
- опрацювати інноваційну модель адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі практичної реалізації адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки.

Предмет дослідження – адміністративно-правові інструменти забезпечення продовольчої безпеки.

Методи дисертаційного дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить система загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, застосування яких забезпечило комплексний підхід до реалізації поставлених завдань. Зокрема, використання *логіко-семантичного* та *аналітичного* методів дало змогу визначити поняття та зміст продовольчої безпеки як об'єкта адміністративно-правового регулювання (підрозділ 1.1). За допомогою *системно-структурного* та *функціонального* методів вдалося визначити систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки, окреслити їх повноваження (підрозділ 1.2). Використання *порівняльно-правового* та *формально-юридичного* методів дозволило розкрити співвідношення національних і міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку (підрозділ 1.3). *Структурно-логічний, системно-функціональний* та *прогностичний* методи застосовано для того, щоб визначити адміністративно-правові інструменти стратегічного

планування та прогнозування (підрозділ 2.1). *Формально-юридичний* метод та метод *документального аналізу* використано для того, щоб надати характеристику реєстраційним і дозвільним процедурам у системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів (підрозділ 2.2). Застосування *функціонального* й *економіко-правового* методів дало змогу з'ясувати сутність державної підтримки та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративного інструментарію (підрозділ 2.3). За допомогою *системного* та *ризик-орієнтованого* підходів, а також методу *моделювання* вдалося розкрити адміністративні процедури моніторингу та оцінки ризиків на продовольчому ринку (підрозділ 2.4). *Формально-юридичний, функціональний* методи і метод *правового аналізу* застосовано для того, щоб схарактеризувати державний контроль та нагляд у сфері продовольчої безпеки (підрозділ 2.5). Використання *порівняльно-правового, системного* та *інформаційно-аналітичного* методів дозволило опрацювати напрями цифровізації адміністративних послуг та інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки (підрозділ 3.1). Із застосуванням методів *прогнозування, моделювання* та *системного аналізу* вдалося опрацювати інноваційну модель адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану (підрозділ 3.2).

Нормативно-правовим підґрунтям дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, які визначають стандарти забезпечення продовольчої безпеки, а також законодавчі та підзаконні акти, норми яких спрямовані на визначення кола та специфіку застосування адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки.

Науково-теоретичне підґрунтя становлять праці фахівців з галузей конституційного, адміністративного, аграрного, екологічного, господарського, фінансового права тощо. Крім того використано

напрацювання фахівців з інших галузевих дисциплін, таких як теорія держави та права, соціологія, філософія тощо.

Інформаційну й емпіричну основу дослідження становлять науково-періодичні видання, правозастосовна практика, статистичні й довідкові матеріали.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є однією з перших спроб від початку повномасштабного вторгнення з'ясувати сутність і розкрити особливості адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення адміністративного законодавства в цій сфері. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, основні з них такі:

вперше:

– сформульовано поняття «національні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку», якими запропоновано розуміти закріплені в нормативно-правових актах національного значення принципи, правила та вимоги, з огляду на які: а) організовується та здійснюється публічне управління процесами на продовольчому ринку; б) регулюється та контролюється діяльність суб'єктів ринку; в) вибудовується державна продовольча політика;

– запропоновано авторський комплексний підхід до класифікації видів державного контролю та нагляду як одного з найбільш важливих інструментів забезпечення продовольчої безпеки, які слід класифікувати за такими критеріями: 1) за об'єктом контролю (нагляду): контроль у сфері безпечності та якості харчових продуктів; ветеринарно-санітарний контроль; фітосанітарний контроль; контроль у сфері кормів і харчового ланцюга для тварин; санітарно-епідеміологічний нагляд; контроль у сфері насінництва та розсадництва; контроль у сфері органічного виробництва та обігу органічної

продукції; контроль щодо ГМО та біобезпеки; контроль у сфері зберігання та обігу зерна; 2) за стадіями харчового ланцюга: первинне виробництво (рослинництво, тваринництво); переробка та виробництво харчових продуктів; транспортування і зберігання; реалізація (оптова й роздрібна торгівля); імпорт/експорт (прикордонний контроль); кінцеве споживання (контроль умов реалізації та інформації для споживача); 3) за функціональним призначенням: превентивний (нагляд, моніторинг, оцінка ризиків, аудит систем безпечності); поточний (планові та позапланові перевірки, інспектування); реактивний (розслідування інцидентів, спалахів харчових отруень, вилучення небезпечної продукції); санкційний (застосування адміністративно-господарських заходів, обмеження діяльності); 4) за юридичною формою здійснення: інспекції, перевірки з правом втручання та застосування санкцій; спостереження, аналіз, моніторинг без або з мінімальним втручанням; інспектування та аудит (зокрема перевірка процедур самоконтролю операторів ринку); 5) за рівнем здійснення: національний (центральні органи виконавчої влади); регіональний (територіальні органи); прикордонний (пункти пропуску через державний кордон); 6) за ступенем ризик-орієнтованості: ризик-орієнтований контроль (частота і глибина перевірок залежить від ризику); загальний (формально-регламентований без гнучкої оцінки ризиків);

удосконалено:

– визначення поняття «адміністративно-правові інструменти забезпечення продовольчої безпеки», якими запропоновано розуміти визначену чинним законодавством сукупність адміністративно-правових форм та методів, що застосовуються суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки з метою виконання покладених на них повноважень, завдань і функцій у сфері формування та підтримки умов високого рівня продовольчої безпеки в Україні;

– класифікацію видів державної підтримки та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу, до яких віднесено: 1) державно-бюджетну підтримку та стимулювання; 2) залучення міжнародної допомоги і ресурсів; 3) фінансову підтримку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, а також сімейних фермерських господарств; 4) бюджетні дотації; 5) державну інвестиційну діяльність;

– обґрунтування наукової думки про те, що застосування цифрових інструментів у межах забезпечення продовольчої безпеки дозволить: знизити ризики людського впливу на контрольні-наглядові процеси, а отже, корупційні ризики в діяльності суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки; зменшити часові та ресурсні витрати на процеси перевірки та прогнозування можливих проблем у сфері продовольчої безпеки; забезпечити оперативність реагування, а також виявлення ризиків в умовах реального часу, які впливають на стан продовольчої безпеки; фіксувати дані в цифрових системах, що забезпечить доступність і відкритість інформації про стан продовольчої безпеки; підвищити якість та оперативність розробки та прийняття управлінських рішень, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки; забезпечити відстежуваність продукції на всіх етапах: від виробництва до безпосереднього споживача зі збереженням її кількісних та якісних показників; зміцнити довіру споживачів і міжнародних партнерів до системи контролю у сфері продовольчої безпеки;

– теоретичний підхід щодо узагальнення характерних ознак продовольчої безпеки, до яких віднесено: а) така безпека законодавчо визначена та гарантована, адже складається з чітких, формалізованих правил, вимог, стандартів і показників, які систематично оцінюються в установленому порядку; б) характеризує стан захищеності й непорушності не лише суспільних, а й державних інтересів у сфері економічного і фактичного доступу до продуктів харчування та їх безперешкодного споживання; в) є важливим фактором сталого розвитку держави, виживання та

життєдіяльності української нації, адже забезпечує можливість кожної людини отримувати необхідні ресурси для здорового та повноцінного існування;

– наукову позицію про те, що національні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку включають: а) конституційні принципи та вимоги щодо організації діяльності національної продовольчої галузі, яка забезпечуватиме базові потреби людини; б) стандарти, за якими відбувається формування та реалізація державної аграрної політики, державної політики сільськогосподарського розвитку України, що охоплює питання продовольчої безпеки; в) принципи, вимоги та правила забезпечення безпеки та якості продуктів харчування; г) стандарти, закріплені в Законі України «Про державні резерви», що передбачають обов'язкове створення та підтримку продовольчих резервів, які використовують для стабілізації продовольчого ринку в особливих періоди, а також забезпечення базових потреб населення в разі дефіциту продуктів;

дістало подальшого розвитку:

– обґрунтування наукової думки про те, що окремими групами суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки слід вважати правоохоронні органи, які відповідають за боротьбу з правопорушеннями, що певною мірою впливають на належний стан державної продовольчої безпеки країни. Причому, на відміну від інших відомств, правоохоронні органи не здійснюють публічне управління продовольчим сектором, їх основна мета – припинення суспільно небезпечних діянь, які можуть вплинути на стан продовольчої безпеки, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які їх вчиняють;

– теоретичний підхід, відповідно до якого дозвільні процедури в системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів – це систематизована послідовність регламентованих законодавством дій і заходів уповноваженого суб'єкта владних повноважень, спрямованих на

інспектування операторів ринку харчових продуктів, встановлення рівня готовності та якості їх потужностей, на підставі чого засвідчується право на вироблення та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження;

– теза про те, що контрольно-наглядові повноваження Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів мають комплексний, міжгалузевий та інтегрований характер, оскільки вони не обмежуються виключно сферою продовольчої безпеки у вузькому значенні, а охоплюють широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних із виробництвом, обігом і споживанням продукції, а також забезпеченням санітарного та епідемічного благополуччя населення; така широта повноважень зумовлена необхідністю реалізації цілісного підходу до контролю за безпечністю на всіх етапах харчового ланцюга, що відповідає сучасним міжнародним стандартам;

– твердження про те, що в межах удосконалення системи стратегічного планування та прогнозування у сфері продовольчої безпеки вбачається необхідним: по-перше, посилити інституційну узгодженість системи планування, зокрема через чітке розмежування повноважень органів публічної адміністрації та налагодження ефективної міжвідомчої координації; по-друге, запровадити сучасні підходи до прогнозування, що передбачають використання аналітичних моделей, сценарного планування та оцінки ризиків, а також використання штучного інтелекту; по-третє, забезпечити розвиток цифрової інфраструктури, зокрема створення інтегрованих систем моніторингу продовольчого ринку, що дозволить підвищити обґрунтованість управлінських рішень.

Практичне значення отриманих результатів зумовлено тим, що викладені в дисертації висновки та пропозиції використовуються та можуть бути використані в:

– *науково-дослідній роботі* – з метою проведення подальших теоретико-прикладних досліджень, присвячених адміністративно-правовим

інструментам забезпечення продовольчої безпеки (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій діяльності* – у процесі розроблення нових і вдосконалення чинних нормативно-правових актів різної юридичної сили, положення яких спрямовані на визначення видів та засад регулювання практичного застосування адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки;

– *правозастосовній діяльності* – у межах удосконалення діяльності суб'єктів реалізації адміністративно-правових інструментів забезпечення продовольчої безпеки;

– *освітньому процесі* – під час розроблення лекційних матеріалів, навчальних посібників, підручників з дисципліни «Адміністративне право», «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», а також окремих тематик з дисциплін «Адміністративне право», «Конституційне право», «Господарське право» тощо (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ, 14–15 листопада 2021 року), «Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики» (м. Київ, 21–22 лютого 2022 р.), «Специфіка міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку» (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки. Список використаних джерел містить 194 найменування на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття та зміст продовольчої безпеки як об'єкта адміністративно-правового регулювання

Високий рівень національного добробуту залежить від багатьох факторів правового, економічного, соціального та іншого характеру. Ключове місце серед них посідає доступність та якість харчових продуктів, які є базисом життєдіяльності кожної людини. Продовольчі кризи в різні часи історичного розвитку України негативно впливали на демографічну ситуацію в країні. Найтрагічнішою з них став Голодомор 1932–1933 років. З метою запобігання подібним катастрофам у майбутньому розроблено систему продовольчої безпеки.

Згідно з тлумачним словником української мови, термін «безпека» – це: а) стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує; б) технічні умови й засоби, які усувають небезпеку, запобігають небезпеці тощо [157, с. 137–138]. Специфіка визначеного явища є актуальною темою наукових досліджень. Наприклад, І. В. Бригадир зазначає, що безпека тісно пов'язана з поняттям «стан», який є категорією наукового пізнання, що характеризується здатністю матерії, яка рухається, до вияву в різних формах з притаманними їм суттєвими властивостями й відношеннями. «Безпека розглядається як стан захищеності, відсутності загроз з боку різних чинників», – формує висновок учений [29, с. 16]. Згідно з науковою думкою П. В. Пашка, сутність поняття «безпека» полягає в можливості або здатності протистояти різноманітним небезпекам, загрозам, викликам, впливам, ризикам. Водночас ризик є

складним явищем, що має безліч розбіжних, а іноді й протилежних реальних обґрунтувань [99, с. 24–26]. Г. О. Пономаренко в межах своїх досліджень доходить висновку, що безпека за своїм змістом передбачає, з одного боку, відсутність небезпеки, а з іншого – наявність стану захищеності життєво важливих інтересів: 1) особи, що виявляються в її правах і свободах; 2) суспільства, які сконцентровані в його матеріальних і духовних цінностях, а виявляються в можливості громадян виступати єдиним джерелом влади; 3) держави, що виражені в її конституційному ладі, суверенітеті, територіальній цілісності й у праві здійснювати (реалізовувати) владу [110, с. 21].

В. М. Пивовар та С. П. Драчук висвітлюють зміст безпеки з філософського боку. Учені зауважують, що безпека – це динамічний процес, що залежить не тільки від стану, рівня розвитку тієї чи іншої системи, а від багатства людської природи, від її психології, почуттів, настроїв, стану культурності й цивілізованості. Тому правомірно ставити проблему виявлення і розкриття сутнісних характеристик безпеки як соціального явища. До них належать самодостатність, самозбереженість, забезпеченість, стабільність, існування, захищеність від загроз, гарантованість тощо. У практичній діяльності (у сфері політичній, економічній, правовій, культурній) це виявляється в стані захищеності від загроз, нарощування потенціалу безпеки існування, зміцнення надійності, поліпшенні системи захисту, створенні гарантій безпеки для розвитку соціальної системи. Безпека не є абстрактним явищем, відірваним від конкретних умов життя. Це поняття має і у всьому виявляє свій конкретний зміст виходячи з конкретних обставин і ситуації, соціальних умов. Вона слугує потребою людського існування взагалі, як потреба існування особи, нації, держави зокрема, адже її функціонування пов'язане із задоволенням найважливішої потреби людини й суспільства – безпеки існування. Безпека асоціюється із самою можливістю життя, його збереженням і захистом від загроз, визначається як цінність і

критерій розвитку, пов'язана з усвідомленням комплексного та системного підходу до проблем безпеки [105, с. 78]. Подібним чином цю категорію характеризує В. М. Пасічник, акцентуючи, що безпека є таким станом захищеності буття, цінностей та інтересів суб'єкта (об'єкта) безпеки від загроз і небезпек, за якого забезпечуються оптимальні умови його життєдіяльності, розвитку та самореалізації. Автор зауважує, що забезпечення безпеки відбувається шляхом дотримання необхідних параметрів (індикаторів) і норм, у межах яких стабільно й збалансовано відбуваються всі наявні процеси. Вони підтримуються завдяки певній системі заходів, спрямованих на створення й підтримання безпечних умов, у яких небезпека відсутня або зведена до мінімуму, а можливі ризики та виклики не становлять реальної загрози [98].

Отже, безпека – комплексна, полінаукова категорія, яка описує стан захищеності людини, суспільства, держави або якогось конкретного об'єкта від різноманітних ризиків чи загроз, настання яких супроводжується негативними, руйнівними наслідками.

Зміст продовольчої безпеки конкретизовано нормативно-правовими положеннями. Зокрема, Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» цю категорію визначено як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [122]. Натомість у положеннях Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених нечинним на сьогодні наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 продовольчу безпеку визначено як стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної

якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства [126].

Ширшої характеристики категорія набуває в контексті наукових досліджень. Наприклад, С. М. Кваша формулює висновок про те, що продовольча безпека є важливим складовим елементом загальнодержавної політики й характеризує політичну незалежність країни, її економічну міцність і стабільність, соціальну забезпеченість населення та здатність задовольнити продовольчі потреби своїх громадян без шкоди загальнодержавним інтересам [72, с. 87]. Н. В. Головка описує продовольчу безпеку як «основоположну конструкцію національної економічної безпеки». Вона належить до фундаментальних соціально-економічних і політичних проблем. Значна продовольча залежність від імпорту продуктів споживання суттєво послаблює національну економічну й політичну незалежність. Крім того, продовольство, акцентує вчена, – це не лише продукт першої необхідності, а й важливий стратегічний товар. Хто ним володіє, той і домінує як в економіці, так і в політиці. Продовольча проблема завжди, на усіх етапах розвитку нашої країни, була визначальною. Проте попри величезні зусилля всіх галузей народного господарства України, її до кінця вирішити так і не вдалося. З огляду на це, учена резюмує, що продовольчу безпеку слід розглядати як гарантовану здатність держави задовольняти потреби населення в продуктах харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та інтелектуальний розвиток на принципах самозабезпечення основними харчовими продуктами, їх економічної та фізичної доступності, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників [41].

Близьким за змістом є визначення продовольчої безпеки, представлене Я. О. Довгенко. Автор зазначає, що вона є одним із важливих аспектів економічної політики, яка спрямована на забезпечення стабільного виробництва основних продуктів харчування, доступності їх отримання та

використання населенням відповідно до фізіологічних норм споживання шляхом власного виробництва й надходження імпорту. На думку вченого, продовольча безпека залежить від економічної стабільності агропромислового комплексу, можливості збільшення товарної маси продукції, рівня платоспроможності населення країни. Завдяки їй досягається сталий соціально-економічний розвиток суспільства, його демографічне відтворення [55, с. 93].

На компонентному характері продовольчої безпеки зосереджує увагу у своїх дослідженнях К. П. Голікова. Цю категорію описано вченою як такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання й розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток держави. Крім цього, посилаючись на праці О. І. Гойчук, автор зазначає фундаментальні аспекти досліджуваного явища:

1) продовольчий аспект визначає рівень забезпечення країни продовольством, зокрема власного виробництва, обсяги необхідних резервів продуктів харчування й сільськогосподарської сировини, а також фізіологічні та платоспроможні межі попиту на продукти харчування на внутрішньому ринку, та вирізняється показниками наявної структури споживання та його фізіологічними нормами;

2) сільськогосподарський аспект – показує використання аграрного потенціалу країни у виробництві необхідних обсягів сільськогосподарської сировини та продовольства і характеризується відповідними показниками ефективності сільського господарства: урожайність культур, продуктивність тварин, продуктивність сільськогосподарських угідь, продуктивність праці, рентабельність виробництва, фондівдача тощо;

3) агропромисловий аспект характеризує стан матеріально-технічної бази сільського господарства, потенціалу й ефективності переробних галузей;

4) зовнішньоторговий аспект відображає взаємозв'язок світового й внутрішніх сільськогосподарських ринків, що характеризується показниками обсягів імпорту й експорту кожного з продуктів; балансами ввезення та вивезення сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; цінами на різні види сільськогосподарської продукції та продовольства власного й імпортного виробництва тощо;

5) соціальний аспект охоплює питання платоспроможного доступу населення до продовольства, соціального захисту малозабезпечених категорій населення, посилення адресності соціальної політики, досягнення селом рівних з містом умов отримання реальних грошових доходів і соціального обслуговування, однакових умов соціального забезпечення для всіх груп населення незалежно від виду трудової діяльності та місця проживання тощо [39; 40, с. 4].

Комплексність наукового висновку автора не позбавляє його низки важливих недоліків, серед яких слід виокремити: надмірну економізацію сутності продовольчої безпеки, тлумачення якої зосереджується на показниках рентабельності, продуктивності, урожайності; неповний компонентний перелік, адже автор нехтує такими важливими складовими категорії, як, наприклад, екологія, що безпосередньо впливає на рівень продовольчої безпеки та забезпеченість людей необхідними для життя ресурсами.

Частково виправлено ці недоліки в тлумаченні О. А. Глушкова, який зазначає: «Продовольча безпека є не лише гарантією фізичного виживання населення, а й важливим економічним і політичним чинником, що визначає стабільність, добробут та розвиток держави». На основі цієї тези автор формулює висновок: продовольча безпека є здатністю держави незалежно від міжнародної ситуації забезпечити всі верстви населення доступом до безпечних, якісних продуктів харчування, необхідних для життєдіяльності без скорочення державного продовольчого резерву. Забезпечення

продовольчої безпеки – це передусім розроблення стратегії захисту державних інтересів, які передбачають підтримку соціальної стабільності в суспільстві, задоволення першочергових потреб людства – харчування; усунення залежності від імпортного постачання, розвиток власного виробництва високоякісної продукції продовольства; збалансування структури експорту й імпорту та створення резервних запасів для стабілізації забезпечення продовольством. Отже, основною метою продовольчої безпеки автор виокремлює забезпечення гарантованого і стійкого постачання сировини переробним підприємствам та необхідної кількості продовольства населенню.

Характерними й унікальними особливостями категорії, на його думку, є:

а) продовольча безпека є ключовим елементом національної економічної безпеки, основа забезпечення необхідного рівня державного суверенітету;

б) її внутрішній зміст становить сукупність механізмів державного регулювання виробництва й розподілу продуктів харчування на основі врахування нерівномірності соціально-економічного розвитку;

в) продовольча безпека забезпечує достатність продуктів харчування з врахуванням їх кількості, харчової цінності для населення країни в контексті діючих норм споживання;

г) якісна продовольча безпека дає змогу підтримувати рівень економічної та фізичної доступності продовольства для громадян відповідно до обсягів їх реальних доходів і вартості продовольчого кошика [38, с. 148].

Як зауважують З. Б. Живко, Н. Б. Даниленко, М. Є. Стадник, Я. Я. Пушак, продовольча безпека – це забезпечена відповідними ресурсами та потенціалом здатність держави незалежно від внутрішніх і зовнішніх умов і загроз на принципах самозабезпечення гарантувати населенню країни загалом і кожному громадянину зокрема фізичну й економічну доступність,

якість і безпеку продуктів харчування та питної води в необхідному обсязі й асортименті на рівні фізіологічних норм, що забезпечує фізичний та інтелектуальний розвиток особи, сприяє розширеному відтворенню населення та гарантує соціально-політичну стабільність у країні, її стійкий економічний розвиток, сприяє зміцненню позицій країни на міжнародному рівні. Фізичну достатність продуктів харчування автори пропонують визначати як їх наявність на ринку в необхідних обсягах, асортименті, складі та якості. Вона забезпечується через державний контроль над виробництвом продуктів харчування та сировини українськими сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення, експортом продовольства й створенням запасів. Надзвичайно важливим є асортимент і харчова цінність наявних продуктів харчування за вмістом у них білків, жирів і вуглеводів, вітамінів і мікроелементів, адже їх дефіцит може спровокувати погіршення здоров'я населення та принести інші загрози. Водночас економічна доступність продуктів харчування гарантується державою завдяки сприянню зростанню доходів населення, регулюванню рівня цін на продовольчі товари, розвитку господарств населення та самозабезпеченню громадян необхідними й доступними продуктами харчування [59, с. 16; 159, с. 100].

Відрізняється дуалізмом наукове тлумачення С. О. Баранова, який вважає, що продовольча безпека – це:

1) урегульована нормами права діяльність суб'єктів у сфері продовольчих відносин, яка охоплює сукупність організаційно-правових, соціально-політичних, економічних, науково-технічних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на усунення реальних і потенційних загроз життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави у сфері реалізації національної продовольчої політики з метою забезпечення фізичної та економічної доступності населення до продуктів харчування на рівні, передбаченому державними стандартами;

2) здатність країни самостійно забезпечувати себе необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування [21].

Науковець зауважує, що досягнення продовольчої безпеки передбачає реалізацію таких основних напрямів розв'язання проблеми:

- 1) підтримання постачання продовольства на рівні, достатньому для здорового харчування;
- 2) забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення;
- 3) усунення залежності від імпорту та захист інтересів вітчизняних товаровиробників.

Крім визначеного, продовольча безпека є обов'язком держави та складовою національної безпеки. Місце продовольчої безпеки в системі національної безпеки України визначено її організаційно-правовим положенням, яке зумовлено функціонуванням системи центральних органів виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції. Їхня діяльність спрямована на створення правових та організаційних умов для безпечного функціонування агропромислового комплексу України, метою діяльності якого є виробництво й переробка сільськогосподарської продукції, своєчасне забезпечення споживачів якісними продуктами харчування [21].

Отже, нині існує значна кількість різноманітних наукових підходів до визначення сутності й особливостей продовольчої безпеки, які суттєво відрізняються від тлумачення законодавця. Передусім учені виокремлюють широкий спектр компонентів цього явища, натомість в нормативних документах дефініції зазвичай вужчі. Причому не позбавлений недоліків і науковий вимір. Дослідники часто ототожнюють продовольчу безпеку з іншими, самостійними, категоріями сфери публічного управління або наділяють її надмірними, хибними властивостями.

З огляду на зазначене, відмітними особливостями продовольчої безпеки слід назвати такі: 1) така безпека законодавчо визначена та гарантована, оскільки складається з чітких, формалізованих правил, вимог,

стандартів і показників, які систематично оцінюються в установленому порядку; 2) визначає стан захищеності й непорушності не лише суспільних, а й державних інтересів у сфері економічного й фактичного доступу до продуктів харчування та їх безперешкодного споживання; 3) є важливим фактором сталого розвитку держави, виживання та життєдіяльності української нації, адже забезпечує можливість кожного представника соціуму отримувати необхідні ресурси для здорового та повноцінного існування.

Отже, продовольча безпека – це визначений та гарантований законодавством України стан захищеності й непорушності суспільних і державних інтересів у сфері економічного та фактичного доступу до продуктів харчування, а також їх безперешкодного споживання, що сприяє сталому розвитку держави, виживанню нації, здоровому та повноцінному існуванню кожної людини й громадянина.

Представлені особливості та визначення дають підстави виокремити фактори, які доводять адміністративно-правовий характер продовольчої безпеки та належність категорії до системи об'єктів адміністративно-правового регулювання. Передусім забезпечення останньої належить до переліку основних обов'язків і пріоритетів діяльності держави. Цей момент закріплено в положеннях Конституції України. Відповідно до ст. 3 документа, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [77]. Забезпечення продовольчої безпеки цілком відповідає цьому державному пріоритету, адже її рівень має безпосередній вплив на якість життя, здоров'я людей, ступінь реалізації інтересів останніх у продовольчій галузі тощо.

Другим важливим фактором є те, що продовольча безпека впливає на мету й вектори державної політики. Поділяючи думку авторів підручнику з політології, зауважимо, що державна політика – це свідома діяльність владних структур та органів державного управління різних рівнів, спрямована на регулювання суспільних відносин, забезпечення їх стабільності й розвитку відповідно до визначених завдань. Це спосіб суспільного врядування, що передбачає розроблення та здійснення політичних програм економічного, соціально-культурного й політичного розвитку [109, с. 503]. Підтримка продовольчої безпеки є важливою складовою одночасно державної аграрної політики та політики сільського розвитку, передбачених Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». Мета та завдання кожної з них так чи інакше зумовлюють доступність харчових продуктів і захищеність публічних і приватних інтересів у цій царині. Наприклад, державна аграрна політика – це система заходів, що здійснюються державою з метою забезпечення сталого розвитку сільського господарства, продовольчої безпеки, збереження природних ресурсів, підтримання конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Державна аграрна політика спрямована на виконання таких завдань:

- 1) забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва;
- 2) підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, використання новітніх технологій у сільськогосподарському виробництві;
- 3) забезпечення покращення позиції виробників сільськогосподарської продукції в ланцюгу доданої вартості шляхом підтримки сільськогосподарської кооперації, підвищення прозорості ринку та забезпечення ефективних механізмів боротьби з недобросовісною торговою практикою;

4) адаптація сільськогосподарського виробництва до змін клімату, зменшення обсягів антропогенних викидів парникових газів і збільшення обсягів видалення парникових газів поглиначами в секторі сільського господарства;

5) зменшення впливу хімічних речовин і нітратів сільськогосподарського походження на воду, ґрунт і повітря, зокрема шляхом забезпечення впровадження новітніх технологій;

6) гарантування безпечності харчових продуктів і кормів на всіх етапах виробництва та обігу;

7) дотримання вимог щодо забезпечення захисту здоров'я та благополуччя тварин, зокрема сільськогосподарських тварин;

8) забезпечення здійснення належної ветеринарної практики, зокрема профілактики та контролю хвороб тварин;

9) належне управління обігом побічних продуктів тваринного походження відповідно до вимог безпечності й охорони довкілля;

10) контроль за виробництвом, обігом і застосуванням ветеринарних лікарських засобів, активних фармацевтичних інгредієнтів, лікувальних кормів і проміжних продуктів для їх виробництва, кормових добавок з анаболічними, протимікробними, протипаразитарними, протизапальними, гормональними чи психотропними властивостями, які можуть впливати на здоров'я тварини або людини через харчовий ланцюг;

11) забезпечення розвитку знань, інновацій та цифровізації, заохочення виробників сільськогосподарської продукції до їх використання;

12) максимізація використання систем електронного документообігу з метою забезпечення прозорості, ефективності та цифрової трансформації управлінських процесів у сільському господарстві України [122].

Водночас державна політика сільського розвитку – це система заходів, що здійснюються державою з метою забезпечення сталого розвитку сільських територій, покращення якості життя й економічного добробуту

сільського населення, підвищення конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції, захисту навколишнього природного середовища. До переліку її завдань належать:

- створення сприятливих умов для проживання в сільській місцевості, забезпечення її сталого розвитку;
- підвищення конкурентоспроможності малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції;
- покращення якості життя й економічного добробуту сільського населення;
- забезпечення розвитку інфраструктури в сільських населених пунктах;
- забезпечення функціонування всіх форм господарювання в сільських населених пунктах;
- збільшення рівня доходів сільського населення;
- досягнення гарантованих соціальних стандартів і покращення умов проживання сільського населення;
- створення належних умов для проживання молоді в селі та збільшення кількості сільського населення;
- забезпечення сталого розвитку сільських територій;
- належне функціонування сільськогосподарської дорадчої діяльності;
- збереження та відновлення природних ресурсів у сільській місцевості.

Крім того, Закон передбачає, що ефективність державної підтримки сільського господарства України забезпечується шляхом створення сприятливих умов для здійснення сільськогосподарської діяльності, підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з метою мінімізації природно-кліматичних та економічних ризиків сільськогосподарського виробництва й гарантування продовольчої безпеки держави [122].

Поза увагою також не можна залишити той момент, що продовольча безпека є частиною національної безпеки держави. Зокрема, згідно із Законом України «Про національну безпеку України», національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз. Фундаментальними національними інтересами України, які підлягають захисту та формують змісту національної безпеки, згідно із Законом, є:

1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства й держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами;

4) захист державної мови;

5) розвиток культури, охорона культурної спадщини України;

6) відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу.

Державну політику у сферах національної безпеки й оборони спрямовано на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями [139]. Інтереси суспільства й держави, які підлягають захисту в межах продовольчої безпеки, цілком підпадають під перелік фундаментальних, передбачених Законом України «Про національну безпеку України», адже їх забезпечення та

підтримка безпосередньо впливає на життєдіяльність нації та нормальне, стабільне функціонування держави.

Останнім фактором, який дає змогу віднести продовольчу безпеку до об'єктів адміністративно-правового регулювання, є виникнення в процесі її забезпечення численних адміністративних правовідносин. Згідно з визначенням, запропонованим у підручнику з адміністративного права України за редакцією Ю. П. Битяка, адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких є носіями прав та обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права. Особливості таких відносин полягають у тому, що:

1) адміністративно-правові відносини виникають у сфері управління, тобто в повсякденній практичній реалізації завдань і функцій держави щодо здійснення управління господарським, соціально-культурним будівництвом, адміністративно-політичною сферою;

2) в усіх відносинах однією зі сторін обов'язково є орган виконавчої влади (державного управління), орган місцевого самоврядування або громадська організація, наділена державно-владними повноваженнями;

3) адміністративно-правові відносини – це особливий зв'язок між їх учасниками, один з яких за певних обставин має право вимагати від іншого такої поведінки, яку передбачено адміністративно-правовою нормою;

4) орган управління зобов'язаний реалізувати свої матеріально-правові та процесуальні права, тобто право є водночас і обов'язком суб'єкта адміністративно-правових відносин;

5) адміністративно-правові відносини можуть виникнути за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, згода іншої сторони не є обов'язковою умовою для їх виникнення;

6) порушення однією зі сторін своїх обов'язків зумовлює її відповідальність не перед іншою стороною, а перед державою в особі її компетентних органів;

7) санкції, що застосовують до сторін адміністративно-правових відносин за порушення, – це зазвичай заходи адміністративного примусу, адміністративної та дисциплінарної відповідальності, може настати також матеріальна або кримінальна відповідальність;

8) спори, що виникають між сторонами адміністративно-правових відносин, вирішують як в адміністративному, так і в судовому порядку тощо.

Загалом, резюмує автор, адміністративно-правовим відносинам притаманні дві найважливіші ознаки: з одного боку, це форми соціальних відносин, оскільки в них обов'язково беруть участь люди чи їх об'єднання, а з іншого – це форми організаційних відносин, у процесі реалізації яких виконуються завдання управлінської діяльності [4, с. 50–54].

Як пріоритет діяльності держави та складова державної політики, продовольча безпека забезпечується передусім суб'єктами владних повноважень, які мають юридичні й фактичні можливості використовувати інструменти впливу, зокрема примус. Між такими суб'єктами в процесі виконання ними публічних функцій виникають численні та різноманітні суспільно-правові відносини адміністративного характеру, регулювання й упорядкування яких здійснюється нормами адміністративного права.

У підсумку цього підрозділу слід констатувати, що чинниками, які характеризують продовольчу безпеку як об'єкт адміністративно-правового регулювання є такі: а) це один з пріоритетів діяльності держави, від якого залежить захищеність життя, здоров'я, прав, свобод та інтересів її громадян; б) підтримка продовольчої безпеки – це складова одночасно державної аграрної політики, політики сільського розвитку та інших важливих сфер суспільного життя; в) продовольча безпека є невід'ємною частиною національної безпеки держави; г) забезпечення продовольчої безпеки зумовлює виникнення численних адміністративно-правових відносин, які, відповідно, регулюються нормами адміністративного права.

1.2. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки та їх повноваження

Запорукою високого рівня продовольчої безпеки України є ефективна інституційна система її адміністративно-правового забезпечення. У сучасних умовах останню складають різноманітні суб'єкти публічної влади, що різняться між собою за своїм правовим статусом і повноваженнями.

Дослідження проблеми слід розпочати з уточнення термінологічної бази, а саме змісту категорії «суб'єкт». Досить детально сутність цього поняття окреслено в дисертаційній роботі В. А. Ватраса. Передусім учений зосередив увагу на латинському походженні терміна від слова «subjectus», яке означає: 1) той, що лежить внизу; 2) той, що знаходиться в основі; 3) підлегла, підвладна особа і таке інше [34, с. 74]. В українській етимології, згідно з тлумачним словником української мови за редакцією В. Т. Бусела, слову «суб'єкт» відповідають такі визначення: 1) істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; 2) особа чи група осіб, організація, яким належить активна роль у певному процесі, акті; 3) особа чи організація як носій певних прав та обов'язків тощо [35]. У філософії тлумачення слова «суб'єкт» ґрунтується на вченні Декарта, який розумів його як «активне начало в пізнавальному процесі» [168, с. 66–67]. У межах сучасної філософської думки суб'єкт – це передусім людина як вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності – індивідуальної або суспільної. Причому, як зауважено в положеннях філософського словника за редакцією В. Л. Петрушенка, «у різних напрямках філософії під суб'єктом розуміють різні сутності: так, в більшості напрямів філософії поняття суб'єкт позначає людину як активне начало соціальних та культурних процесів, пізнання, комунікації» [102]. Отже, у загальному значенні термін суб'єкт слід тлумачити як персоніфіковану, індивідуальну, наділену свідомістю або ознаками свідомості особу (фізичну та/або

юридичну), що реалізує або бере участь в якомусь процесі, перебуває в певній системі навколишніх координат, є носієм прав, обов'язків, можливостей тощо.

Особливого значення категорія «суб'єкт» набуває в науці управління. Наприклад, О. М. Бандурка цей термін визначає як структурно відокремлене співтовариство людей з органами управління (які формуються ними) і керівним складом, який наділений управлінськими функціями і який здійснює відповідну діяльність, а В. К. Колпаков – джерело управлінського впливу, того, хто керує, виконує функції керівництва та впливає на об'єкт з метою переведення його у відповідний стан [19, с. 11; 76, с. 9]. На основі узагальнення різних наукових тлумачень О. В. Пирожкова формулює такі висновки:

1) суб'єктом управління є складна система державних і недержавних організацій;

2) суб'єктом державного управління є система державної влади у вигляді спеціально утворених органів влади, що взаємодіють, між якими розподілені певні функції державного управління;

3) суб'єктом управління в суспільних процесах є люди;

4) суб'єктом управління є спеціальні групи людей, які за допомогою різних форм організаційної практики здійснюють необхідні рухи об'єкта;

5) суб'єкт управління – це система, наділена певною компетенцією і державно-владними повноваженнями, що дають їй можливість втілювати свою волю у форму керівних команд чи рішень, обов'язкових для виконання, тобто – це система, що управляє, тощо [106, с. 267].

Натомість у правовій теорії, згідно з визначенням авторського колективу шеститомної юридичної енциклопедії, «суб'єкт права» – це фізична або юридична особа, яка є учасником національних чи міжнародних правовідносин. Особа фізична є індивідуальним, а особа юридична – колективним суб'єктом права. До першої категорії належать: громадяни

України, іноземці, особи без громадянства (апатриди), особи з подвійним громадянством (біпатриди). До колективних суб'єктів відносять держави загалом, державні та недержавні організації, релігійні організації, підприємства, які володіють, згідно із законом, здатністю мати й здійснювати як безпосередньо, так і через представника права та юридичні обов'язки (мають правосуб'єктність) [178, с. 680].

А. В. Коструба вважає, що суб'єкт права – це особа, яка є носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків як результату індивідуалізованої волювільної активності в забезпеченні реалізації власного інтересу в суспільних відносинах [78, с. 111]. На думку І. А. Гетьман-П'ятковської, суб'єкт права – це передусім людська істота, особистість, яка наділена правосуб'єктністю. Маючи правосвідомість, остання здатна самотійно здійснювати волевиявлення, тобто юридичну діяльність та є органічним і незамінним елементом правової системи. Водночас суб'єктами права, на думку вченої, також є колективні особи, спільності людей, які вступають у конкретні правовідносини [37, с. 134]. «Суб'єкт права – це носій передбачених правовими нормами суб'єктивних прав та обов'язків, що має потенційну можливість участі в правовідносинах, тоді як суб'єкт правовідносин – це реальний учасник правовідносин», – доводить О. Л. Чернецький [170, с. 14].

З метою формулювання повноцінної та максимально точної дефініції суб'єкта адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки зосередимо увагу на етимології та специфіці поняття «забезпечення». У загальному значенні це: а) дія, що спрямована на зберігання, виконання чогось, гарантування здійснення певного процесу; б) комплекс засобів, умов і дій, що гарантують нормальне проходження якихось процесів тощо [68, с. 25]. Водночас адміністративно-правове забезпечення, згідно з висновком М. В. Цвіка, є цілеспрямованим впливом на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [61, с. 327]. І. Я. Хитра вважає, що адміністративно-правове забезпечення діяльності

банків – це здійснення органами влади правових, організаційно-технічних та інших комплексних заходів, спрямованих на урегулювання відносин під час встановлення структури, функцій банківської системи та банківської діяльності, регламентації здійснення основних банківських операцій, взаємовідносин із клієнтами та партнерами за допомогою юридичних норм [169, с. 6–7]. Натомість А. А. Іванищук зазначає, що адміністративно-правове забезпечення судової гілки влади – це цілеспрямований нормативно-організаційний вплив норм адміністративного права, які розвивають та уточнюють конституційні норми, що визначають теоретико-правові засади функціонування судової гілки влади з метою створення належних умов для забезпечення суддями прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, публічного інтересу держави й суспільства загалом. За змістом адміністративно-правове забезпечення судової гілки влади є системою норм адміністративного права, основоположних засад (концепцій, доктрин і принципів правового регулювання), адміністративно-правових відносин та адміністративного інструментарію (форм і методів адміністративної діяльності й адміністративних процедур), які в сукупності формують комплексний інститут адміністративного права, що наповнений численними вертикальними й горизонтальними зв'язками, поєднує однорідні суспільні відносини [67].

Отже, суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки – це окрема група носіїв владних повноважень, що є учасниками суспільно-правових відносин у сфері формування та підтримки нормативних, організаційних, матеріально-технічних, фінансово-економічних та інших умов з метою забезпечення високого рівня продовольчої безпеки на території України. Спектр повноважень кожного такого суб'єкта є широким, що зумовлює специфіку напрямів його практичної діяльності та зв'язок з іншими учасниками відповідних правовідносин.

Система відповідних суб'єктів представлена органами державної влади різного рівня. Наприклад, суб'єкти центрального управління державою, а саме Верховна Рада України (далі – ВРУ), Кабінет Міністрів України (далі – КМУ, Уряд) та Президент України (далі – Президент) у той чи інший спосіб беруть участь у забезпеченні продовольчої безпеки.

Перший суб'єкт ВРУ – це парламент, який, згідно з Конституцією України, є єдиним законодавчим органом на території України. Виключне повноваження Верховної Ради полягає в розробленні та ухваленні законів, що становлять ядро нормативної основи забезпечення продовольчої безпеки. Саме цими нормативними актами, згідно зі ст. 92, визначаються та встановлюються:

а) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту й зв'язку;

б) правові засади та гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;

в) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

г) Державний бюджет України та бюджетна система України; система оподаткування, податки й збори; засади створення та функціонування фінансового, грошового, кредитного й інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення й погашення державного внутрішнього та зовнішнього боргу; порядок випуску й обігу державних цінних паперів, їх види й типи тощо [77].

Зокрема, саме Парламент визначив ключові нормативно-правові засади, на яких ґрунтується діяльність у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Ідеться передусім про Закони України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» та «Про

держані резерви». Щорічні закони про Державний бюджет України встановлюють особливості бюджетних видатків для потреб сектору безпеки й оборони, а також підтримки аграрного, сільськогосподарського сектору, діяльності спеціальних органів та агенцій, до компетенції яких належить питання забезпечення продовольчої безпеки тощо. Окрім того, саме ВРУ є тим суб'єктом, який відповідає за імплементацію та організацію умов використання міжнародних стандартів регулювання продовольчого ринку, що передбачено ст. 9 Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [77].

Наступний суб'єкт, КМУ, згідно із Законом України «Про Кабінет Міністрів України», є вищим органом у системі органів виконавчої влади, яку здійснює безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів. КМУ відповідальний перед Президентом України, підконтрольний і підзвітний ВРУ. До основних завдань Уряду належать:

1) забезпечення державного суверенітету й економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України;

2) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного й усебічного розвитку особистості;

3) забезпечення здійснення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, зокрема амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки й культури, охорони природи, екологічної безпеки та природокористування, національної пам'яті Українського народу;

4) розроблення й виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження та виконання інших державних цільових програм;

5) забезпечення розвитку та державної підтримки науково-технічного й інноваційного потенціалу держави;

6) забезпечення рівних умов для розвитку всіх форм власності; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

7) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

8) організація та забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;

9) спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю [138].

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», діяльність КМУ спрямована на забезпечення інтересів Українського народу шляхом виконання Конституції та законів України, актів Президента України, а також Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України, вирішення питань державного управління у сфері економіки та фінансів, соціальної політики, праці та зайнятості, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування, правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, запобігання і протидії корупції, виконання інших завдань внутрішньої та зовнішньої політики, цивільного захисту, національної безпеки й обороноздатності [138].

Як суб'єкт адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки України КМУ:

- 1) забезпечує проведення державної економічної політики, здійснює прогнозування та державне регулювання національної економіки;
- 2) забезпечує розроблення й виконання загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку;
- 3) визначає доцільність розроблення державних цільових програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів і забезпечує їх виконання;
- 4) визначає обсяги продукції (робіт, послуг) для державних потреб, порядок формування та розміщення державного замовлення на її виробництво, вирішує відповідно до законодавства інші питання щодо задоволення державних потреб у продукції (роботах, послугах);
- 5) утворює, згідно із законом, державні резервні фонди фінансових і матеріально-технічних ресурсів та приймає рішення про їх використання;
- 6) забезпечує здійснення державної аграрної політики та продовольчу безпеку держави;
- 7) забезпечує проведення державної політики цін та здійснює державне регулювання ціноутворення;
- 8) організовує та забезпечує здійснення митної справи тощо [138].

Щодо Президента, то згідно з Конституцією України, він є главою держави і виступає від її імені. Це гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, а також реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. У галузі національної безпеки та оборони діяльність Президента відбувається через підпорядковану йому Раду національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) [77]. Відповідно до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР, РНБО – це координаційний орган, функціями якого є: 1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої та зовнішньої політики у сфері

національної безпеки і оборони; 2) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони в мирний час; 3) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та під час виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

До повноважень РНБО належать: визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів і напрямів забезпечення національної безпеки й оборони в політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, культурній, інформаційній та інших сферах; ініціювання розроблення нормативних актів і документів з питань національної безпеки й оборони, узагальнення практики їх застосування та результатів перевірок їх виконання; удосконалення системи забезпечення національної безпеки й організація оборони; утворення, реорганізація та ліквідація органів виконавчої влади в цій сфері тощо [143]. Як приклад діяльності Президента та РНБО у сфері продовольчої безпеки слід виокремити Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 жовтня 2023 року “Про стан забезпечення продовольчої безпеки”» від 9 жовтня 2023 року № 681/2023 [144].

Отже, ВРУ, КМУ, Президент України та підконтрольна йому РНБО наділені широким колом повноважень у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Передусім саме ці органи відповідають за формування законодавчої основи режиму продовольчої безпеки загалом, а також його організаційну, фінансову й інституційну підтримку. Крім того, вони забезпечують проведення державної політики в досліджуваній галузі, координують і контролюють інші уповноважені відомства в цьому аспекті. Викладене дає підстави констатувати, що ВРУ, КМУ, Президент України та підконтрольна йому РНБО, – це суб’єкти,

діяльність яких спрямована на створення нормативно-правових, організаційних, політико-стратегічних і фінансово-економічних передумов та засад забезпечення національної продовольчої безпеки.

Наступну групу суб'єктів становлять центральні органи виконавчої влади, а саме Міністерства. Їх діяльність спрямовано на втілення норм законодавства України, а також формування та реалізацію державної політики, яка прямо чи опосередковано стосується сфери продовольчої безпеки. Повноваження таких міністерств мають більш цільовий та вузький характер. Завдяки цьому забезпечується концентрований адміністративний вплив на необхідні сфери життєдіяльності держави та нації для досягнення поставлених завдань із побудови й підтримки продовольчої безпеки. Насамперед зосередимо увагу на новоствореному Міністерстві економіки, довкілля та сільського господарства (далі – Мінекономіки), яке, згідно з постановою КМУ «Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства» від 21 липня 2025 року № 903, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: формування та реалізує державну аграрну політику; державну політику у сфері сільського господарства; з питань продовольчої безпеки держави; охорони прав на сорти рослин, насінництва та розсадництва, тваринництва, рослинництва; розвитку сільських територій, садівництва, виноградарства, виноробства, хмелярства, харчової та переробної промисловості; у сфері географічних зазначень сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, спиртних напоїв, а також у сфері традиційних гарантованих особливостей; технічну політику у сфері агропромислового комплексу та машинобудування для агропромислового комплексу, сільського розвитку, розвитку фермерства, сільськогосподарської кооперації, сільськогосподарської дорадчої діяльності; моніторингу та родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення тощо. У межах, визначених постановою завдань Мінекономіки:

- 1) здійснює розрахунок і проводить моніторинг індикаторів продовольчої

безпеки; 2) здійснює заходи щодо економічного стимулювання виробників харчової продукції, задоволення потреб населення в продуктах харчування та насичення продовольчого ринку харчовими продуктами; 3) розробляє і здійснює заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного та продовольчого ринку, зокрема біржового, оптових ринків сільськогосподарської продукції, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, кредитних спілок, страховиків, виставок, ярмарків тощо; 4) забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, проведення моніторингу аграрного та продовольчого ринку [52].

Окрема група повноважень Мінекономіки спрямована на технологічне переоснащення сфери агропромислового виробництва, розвиток машинобудування для агропромислового комплексу, енергозбереження, координацію інноваційних проєктів, що в перспективі має підвищити рівень продовольчої безпеки. За цим напрямом міністерство: розробляє галузеві комплексні програми технологічного оновлення підприємств як складові програм розвитку окремих галузей економіки та забезпечує їх виконання; сприяє створенню конкурентоспроможних, імпортозамінних технологій та їх складових; забезпечує формування баз даних про технології та/або їх складові, майнові права, зокрема про майнові права інтелектуальної власності, які належать підприємствам, науковим установам, організаціям, що перебувають у сфері управління Мінекономіки, та доступ до них осіб, заінтересованих у використанні певної технології та/або її складових; здійснює контроль за передаванням майнових прав на технології та їх складові, створені за рахунок бюджетних коштів, підприємствам, науковим установам, організаціям, які у своїй діяльності будуть використовувати такі технології відповідно до укладеного договору; визначає перелік технічних засобів для агропромислового комплексу, що підлягають обов'язковим державним приймальним випробуванням і підтвердженню відповідності за показниками призначення; розробляє проєкти державних цільових програм

розвитку системи інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу; переглядає та узгоджує вихідні вимоги до створюваних нових технічних засобів, зокрема тих, що забезпечують екологічну безпеку та безпеку праці під час їх використання; визначає основні напрями вдосконалення ринку технічних засобів і технологій, формування вторинного ринку за принципами економічної заінтересованості тощо [52].

Наступним органом цієї групи є Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ), статус якого визначено постановою КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України» від 25 березня 2015 року № 267. Документом встановлено, що МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, а також захисту населення від інфекційних хвороб; протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням; запобігання та профілактики неінфекційних захворювань. Також Міністерство охорони здоров'я України забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах: епідеміологічного нагляду (спостереження); імунопрофілактики; промоції здорового способу життя; відповідального ставлення до свого здоров'я та запобігання факторам ризику; запобігання та зниження рівня вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення; безпеки харчових продуктів; регламентації факторів середовища життєдіяльності населення; гігієнічної регламентації небезпечних факторів; донорства крові та компонентів крові; функціонування системи крові; управління системою якості щодо безпеки крові; біологічної безпеки та біологічного захисту; боротьби зі стійкістю до протимікробних препаратів; реагування на небезпеки для здоров'я та надзвичайні стани у сфері охорони здоров'я, а також забезпечення формування державної політики у сферах санітарного й епідемічного благополуччя населення та інших.

В аспекті визначеного завдання МОЗ реалізує широкі повноваження у сфері санітарного й епідемічного благополуччя населення, а саме:

а) затверджує показники безпечності харчових продуктів та інших об'єктів санітарних заходів;

б) здійснює державну реєстрацію та веде державні реєстри новітніх харчових продуктів, харчових добавок, ароматизаторів, ензимів, вод питних мінеральних відповідно до встановлених критеріїв;

в) визначає: допустимі відхилення між зазначеними в інформації про харчовий продукт величинами енергетичної цінності, кількості поживних речовин та фактичними значеннями цих параметрів, визначеними під час проведення державного контролю; перевідні коефіцієнти для визначення вмісту вітамінів і мінеральних речовин у харчових продуктах; вимоги до інформації для споживачів про харчові продукти, що надається в добровільному порядку тощо [130].

Наступна група охоплює державні та інші центральні органи виконавчої влади, які виконують окремі контрольні-наглядові й регулятивні повноваження у сфері забезпечення продовольчої безпеки на території України. Відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» від 2 вересня 2015 року № 667 Держпродспоживслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується й координується Кабінетом Міністрів України та який реалізує державну політику: в галузі ветеринарної медицини; сферах безпечності й окремих показників якості харчових продуктів; карантину та захисту рослин; ідентифікації та реєстрації тварин; санітарного законодавства, санітарного й епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження) та у сфері гігієни праці й функцій зі здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників); з контролю за цінами;

запобігання й зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення; метрологічного нагляду; ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності, насінництва та розсадництва (зокрема сертифікації насіння й садивного матеріалу); реєстрації та обліку машин в агропромисловому комплексі; державного нагляду (контролю) у сфері агропромислового комплексу; державного нагляду (контролю) у сферах охорони прав на сорти рослин, насінництва та розсадництва; державного контролю за дотриманням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері; за якістю зерна та продуктів його переробки; державного нагляду (контролю) за дотриманням заходів біологічної та генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження й практичного використання генетично модифікованого організму у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування й форми власності; здійснення радіаційного контролю за рівнем радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції та продуктів харчування [129].

Постановою на Держпродспоживслужбу покладається декілька груп повноважень. Наприклад, у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів і кормів, санітарного й епідемічного благополуччя населення, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, карантину та захисту рослин, пестицидів та агрохімікатів орган:

1) організовує, здійснює у межах повноважень, передбачених законодавством, державний нагляд (контроль) щодо: безпечності та окремих показників якості харчових продуктів; дотримання вимог санітарного законодавства; здоров'я та благополуччя тварин; виконання фітосанітарних заходів, обігу пестицидів і агрохімікатів, використання біологічних контрольних організмів; проведення профілактичних і винищувальних

заходів щодо боротьби зі шкідниками в місцях зберігання запасів продукції рослинного походження; субстанцій, кормових добавок, преміксів і кормів; дотримання вимог щодо ідентифікації та реєстрації тварин; неїстівних продуктів тваринного походження тощо;

2) проводить державну санітарно-епідеміологічну експертизу, видає за результатами її проведення відповідні висновки;

3) здійснює у межах компетенції контроль за усуненням причин та умов виникнення й поширення інфекційних, масових неінфекційних захворювань, отруєнь і радіаційних уражень людей;

4) розробляє та здійснює санітарні, ветеринарно-санітарні й фітосанітарні заходи, що стосуються обмеженого (визначеного) кола осіб чи випадків, передбачених законодавством;

5) бере участь у реалізації науково-технічної, технологічної та інноваційної політики; впровадженні у виробництво науково-технічних досягнень і передового досвіду з питань ветеринарної медицини, карантину та захисту рослин, профілактики захворювань людини, а також факторів середовища життєдіяльності людини, реалізації державної політики в інших визначених сферах;

б) бере участь у розробленні санітарних, протиепідемічних (профілактичних), фітосанітарних заходів, вимог щодо окремих показників якості харчових продуктів, кормів, технічних регламентів і стандартів тощо.

Крім визначеного у сфері дотримання вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін, Держпродспоживслужба здійснює державний нагляд (контроль) за: дотриманням вимог формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; достовірністю інформації, зазначеної у документах про формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; надає у випадках, передбачених законодавством, висновки щодо економічного обґрунтування витрат під час формування цін (тарифів) на

товари, роботи й послуги, щодо яких запроваджено державне регулювання цін (тарифів); надає органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання обов'язкові до виконання приписи про усунення порушень вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін. Водночас у галузі нагляду (контролю) у системі інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу відомство: проводить експертне оцінювання сільськогосподарської техніки під час її відчуження на вторинному ринку; проводить перевірку технічного стану й експлуатації машин, які підлягають перевірці на підтвердження відповідності вимогам законодавства; видає в установленому порядку висновки щодо технічного стану проданих або відремонтованих машин, які підлягають перевірці на підтвердження відповідності вимогам законодавства тощо [129].

Також до цієї групи належить Державне агентство з управління резервами України (далі – ДАУР), що, відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Положення про Державне агентство з управління резервами України» від 15 квітня 2025 року № 435, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра економіки, довкілля та сільського господарства та який реалізує державну політику у сфері державних резервів. Основними завданнями ДАУР є: 1) реалізація державної політики у сфері державних резервів; 2) здійснення державного нагляду (контролю) за формуванням, зберіганням, освіженням, відпуском державних резервів; 3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері державних резервів на розгляд Міністру економіки, довкілля та сільського господарства. ДАУР відповідно до покладених на нього завдань: 1) здійснює управління державним матеріальним резервом та є балансоутримувачем зазначеного резерву; 2) погоджує пропозиції міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо створення мобілізаційного резерву та

розбронювання матеріальних цінностей мобілізаційного резерву; 3) здійснює планування обсягів щорічних поставок матеріальних цінностей до державного матеріального резерву; 4) укладає державні контракти (договори) на поставку та закладення матеріальних цінностей до державного матеріального резерву; 5) здійснює в установленому законодавством порядку відбір відповідальних зберігачів і резервантів; 6) забезпечує формування, розміщення, зберігання, освіження, відпуск матеріальних цінностей державного матеріального резерву; 7) приймає рішення про переміщення матеріальних цінностей державного матеріального резерву у разі виникнення загрози втрати або пошкодження матеріальних цінностей державного матеріального резерву за зверненням відповідальних зберігачів, резервантів тощо. До матеріальних резервів, якими управляє ДАУР, зокрема, належать продукти харчування, попит або дефіцит яких може виникнути в особливий період [128].

Доцільно також проаналізувати діяльність Антимонопольного комітету України, що, згідно із Законом України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 року № 3659-XII, є державним органом зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в межах:

1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом і пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;

- 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції;
- 4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції;
- 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель;
- б) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції.

У сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції Антимонопольний комітет України має такі повноваження:

- 1) розглядати заяви й справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та проводити розслідування за цими заявами та справами;

- 2) приймати передбачені законодавством про захист економічної конкуренції розпорядження й рішення за заявами та справами, перевіряти й переглядати рішення у справах, надавати висновки щодо кваліфікації дій відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;

- 3) розглядати справи про адміністративні правопорушення, приймати постанови та перевіряти їх законність та обґрунтованість;

- 4) перевіряти суб'єкти господарювання, об'єднання, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції та під час проведення розслідувань за заявами та справами про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;

- 5) під час розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проведення перевірки та в інших передбачених законом випадках вимагати від суб'єктів господарювання,

об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю, їх посадових осіб і працівників, інших фізичних та юридичних осіб інформацію, зокрема з обмеженим доступом;

б) призначати експертизу й експерта з числа осіб, які володіють необхідними знаннями для надання експертного висновку тощо [112].

Як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з управління резервами України та Антимонопольний комітет України: 1) провадять державний контроль за безпекою та якістю харчових продуктів, а також інших продовольчих ресурсів; 2) формують державний продовольчий резерв з метою забезпечення населення необхідними харчовими продуктами в особливий період; 3) відповідають за ціноутворення на продовольчому ринку та контролюють його функціонування; 4) сприяють інноваційно-технологічному розвитку агропромислового комплексу держави з метою підвищення ефективності його роботи; 5) забезпечують здорову економічну конкуренцію на продовольчому ринку.

Четверта група – це правоохоронні органи, які відповідають за боротьбу із правопорушеннями та впливають на належний стан продовольчої безпеки країни. На відміну від інших відомств, правоохоронні не провадять публічне управління продовольчим сектором. Їх основна мета – припинення суспільно небезпечних діянь, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які їх вчиняють. Для цього правоохоронні органи володіють широким сектором повноважень, зокрема можливістю застосовувати найсуворіші заходи примусу, зокрема пов'язані з обмеженням суб'єктивної свободи.

Серед правоохоронних органів ключове місце посідає Державна митна служба України (далі – Держмитслужба). Постановою КМУ від 6 березня 2019 року № 227, якою затверджено Положення про Держмитслужба,

встановлено, що остання є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується КМУ через Міністра фінансів. Держмитслужба реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи. Основними завданнями Держмитслужби є:

1) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема забезпечення митної безпеки й захисту митних інтересів України та створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі;

2) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил;

3) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на погодження Міністра фінансів.

Держмитслужба, відповідно до покладених на неї завдань:

1) забезпечує та здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи на всій території України, зокрема у вільних митних зонах, територіальному морі, пунктах пропуску через державний кордон, прикордонній смужі й контрольованих прикордонних районах, виключній (морській) економічній зоні України та прилеглий зоні України;

2) забезпечує та здійснює контроль за дотриманням підприємствами та громадянами установленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;

3) забезпечує та здійснює контроль за застосуванням митних режимів, цільовим використанням товарів, поміщених у відповідний митний режим;

4) забезпечує та здійснює контроль за наданням територіальним органам гарантій забезпечення сплати митних платежів, організовує та здійснює стягнення коштів у разі невиконання забезпечених гарантіями зобов'язань зі сплати митних платежів, взаємодіє з гарантами;

5) організовує та здійснює провадження у справах про порушення митних правил, контролює дотримання вимог законодавства під час провадження у справах про порушення митних правил;

6) запобігає та протидіє контрабанді, здійснює боротьбу з порушеннями митних правил на митній території України;

7) організовує та провадить відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність та здійснює контроль за її провадженням оперативними підрозділами Держмитслужби та її територіальних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою; взаємодіє в межах повноважень, визначених законом, з іншими органами, що провадять таку діяльність; вживає в межах повноважень, визначених законом, заходів до відшкодування завданих державі збитків тощо [132].

Іншим правоохоронним органом є Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ). Згідно із Законом України «Про Бюро економічної безпеки України», БЕБ – це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. БЕБ виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції. Основними завданнями Бюро економічної безпеки України є:

1) виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних;

2) оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, напрацювання способів їх мінімізації та усунення;

3) надання пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань усунення передумов створення схем протиправної діяльності у сфері економіки;

4) забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави;

5) збирання та аналіз інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому;

6) планування заходів у сфері протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним законом до його підслідності;

7) виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням і використанням міжнародної технічної допомоги;

8) складання аналітичних висновків і рекомендацій для державних органів з метою підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки.

БЕБ відповідно до покладених на нього завдань:

1) здійснює оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування у межах передбаченої законом підслідності;

2) здійснює інформаційно-пошукову й аналітично-інформаційну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України;

3) здійснює інформаційну взаємодію з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, органами судової влади, іншими державними органами, підприємствами, установами й організаціями, компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями;

4) здійснює розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування

кримінального покарання за вчинення кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

5) збирає, опрацьовує та аналізує інформацію щодо кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності тощо [113].

Отже, як суб'єкт адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки Держмитслужба відповідає за дотримання митного законодавства під час ввезення, вивезення харчових продуктів, провадить боротьбу з контрабандою товарів, запобігає надходженню до України небезпечної продукції тощо. БЕБ, своєю чергою, здійснює боротьбу з адміністративними та кримінальними правопорушеннями у сфері діяльності продовольчого ринку, які несуть ризики для національної економіки.

Здійснений у підрозділі аналіз дає підстави констатувати, що система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки складається з декількох груп, які охоплюють: 1) органи центрального управління державою – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України та підпорядкована йому Рада національної безпеки і оборони України; 2) центральні органи виконавчої влади – Міністерство економіки, довілля та сільського господарства, Міністерство охорони здоров'я України; 3) органи державного нагляду й контролю в продовольчій сфері – Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з управління резервами України, Антимонопольний комітет України; 4) окремі правоохоронні органи – Державна митна служба України, Бюро економічної безпеки України.

1.3. Співвідношення національних і міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку

Українська економіка нині переживає складні часи. Пряма військова агресія щодо нашої держави зумовлює дефіцит ресурсів і знижує якість життя населення. У цих умовах важлива чіткість і послідовність публічної регуляції внутрішніх ринків, злагодженість і стабільність функціонування яких є запорукою виходу з кризи. Однією із подібних складових національної економіки є продовольчий ринок. Адміністративний вплив на нього потребує урахування й дотримання одночасно міжнародних і національних юридичних стандартів.

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію», стандарт є нормативним документом, заснованим на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального та неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Водночас міжнародний стандарт визначено Законом як стандарт, прийнятий міжнародною організацією зі стандартизації та доступний для широкого кола користувачів [146]. Проте в науковій літературі зазначене поняття трактують значно ширше.

Як слушно зауважує А. М. Мірошніченко, термін «стандарт» походить з англійської мови та в перекладі означає «норма», «мірило», «закон» тощо [91, с. 13]. Згідно з українськими словниково-енциклопедичними джерелами, стандарт – це: 1) типовий вид, зразок, якому повинно відповідати що-небудь за своїми ознаками, властивостями, якостями; 2) норма, зразок, мірило; 3) документ, що встановлює для загального й багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній галузі [36, с. 1187; 178, с. 614]. Отже, з позиції

етимології, стандарт визначають як взірець, загальну вимогу, базову модель, що встановлює порядок певної діяльності, зовнішню форму певного об'єкта, є керівним принципом роботи механізму тощо. Дослідженню правової природи стандарту присвячені праці В. З. Чернописької. Учена зазначила, що останній – це, по-перше, окрема правова категорія, що закріплює права, свободи й обов'язки; по-друге – правова категорія, що визначає висхідну точку для розвитку норм, але при цьому не породжує чітких прав, свобод та обов'язків [171, с. 89]. Зокрема, О. О. Чуб у своїй дисертаційній роботі описує стандарт як мінімальний набір нормативних правил, відступати від якого держава в контексті регулювання суспільних відносин може виключно у формі перевищення або конкретизації [172, с. 71]. Згідно з тлумаченням В. Я. Малиновського, стандарт – це «юридично закріплений комплекс чітко визначених правил, термінів, реквізитів, обов'язкових до застосування в роботі» [85, с. 388]. Є. Г. Гордійчук окреслює досліджувану категорію як нормативно-технічний документ зі стандартизації, який розроблено на засадах згоди більшості зацікавлених сторін і прийнятий визнаним органом, у якому встановлені для загального та багаторазового застосування правила, загальні принципи, характеристики, що стосуються визнаних об'єктів [43, с. 189]. Я. М. Шатковський у процесі здійснених досліджень запропонував таке визначення поняття «медичні стандарти»: «розроблені компетентним органом, прийняті чи затверджені у встановленому законодавством порядку правила надання медичних послуг, організації та управління охороною здоров'я, здійснення допоміжних заходів, спрямованих на оптимізацію медичної допомоги, метою яких є забезпечення прав, свобод і законних інтересів пацієнтів та об'єктивізація лікувально-діагностичного процесу» [174, с. 20].

Категорія міжнародних стандартів широко опрацьована у науковій літературі. Наприклад, Л. М. Здоровко стверджує, що це розроблені міжнародним співтовариством норми, які необхідно втілювати в життя [65,

с. 83]. За визначенням І. М. Квеліашвілі, міжнародний стандарт – це єдина нормативна модель (зразок), типова форма, створена за угодою суб'єктів міжнародного публічного права для регулювання суспільних відносин на міждержавному та/або внутрішньодержавному рівнях [73, с. 130]. Наступне визначення міжнародних стандартів прав людини пропонує І. І. Путраймс: система правових норм (матеріальних і процесуальних, технологічних/технічних) і нормативних вимог, що мають різну юридичну силу (загальнообов'язкові, рекомендаційні), у яких узагальнено накопичений міжнародно-правовою практикою досвід регламентації та регулювання суспільних відносин у сфері прав людини, їх реалізації та захисту, спрямованих на забезпечення суспільних відносин у сфері прав людини та їх одноманітного тлумачення й застосування [151, с. 12]. У тому самому аспекті категорію визначає П. М. Рабінович: як закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники прав людини, до досягнення яких заохочуються або ж зобов'язуються держави [152, с. 19].

Аналіз різних наукових підходів дає підстави констатувати, що в більшості випадків учені пропонують широке тлумачення категорії «стандарт», не обмежуючись її нормативним визначенням як частини інституту стандартизації. З огляду на цю тезу, пропонуємо авторське тлумачення. У загальному правовому аспекті стандарт – це нормативно закріплений принцип, правило або вимога щодо порядку, міри, меж правового регулювання певних суспільних відносин або діяльності фізичних, юридичних осіб з реалізації суб'єктивних прав, виконання обов'язків. Стандарти розробляються уповноваженими суб'єктами та мають обов'язковий характер для широкого кола осіб одночасно в декількох або якійсь одній сфері правовідносин.

Отже, міжнародні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку визначено як розроблені суб'єктами міжнародного права та закріплені у міжнародних нормативних документах (угодах,

конвенціях, деклараціях) загальноприйняті у світі або певних регіонах планети принципи, вимоги й правила організації роботи продовольчих ринків на території окремих держав з метою забезпечення їх максимальної ефективності та суспільної користі. Відповідно, національні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку – це закріплені в нормативно-правових документах національного значення принципи, правила та вимоги, згідно з якими: а) організовується та здійснюється публічне управління процесами на продовольчому ринку; б) регулюється та контролюється діяльність суб'єктів ринку; в) вибудовується державна продовольча політика.

Міжнародні стандарти поділяють на декілька груп. Передусім слід виокремити принципи, правила та вимоги, які закріплюються в документах з питань захисту прав і свобод людини. Наприклад, у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року проголошено, що кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність. Усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації. Відповідно до ст. 25 Декларації, кожна людина має право на такий життєвий рівень, зокрема їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [60].

Згідно з іншим документом, а саме Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток. Усі народи для досягнення

своїх завдань можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами й ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, що ґрунтується на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування [89].

Продовольчим питанням приділено ст. 11 Пакту, де зазначено, що держави, які беруть участь у міжнародному документі, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього та його сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці зобов'язуються вживати належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливість міжнародного співробітництва на основі вільної згоди. Держави, які беруть участь у Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку міжнародного співробітництва, які б передбачали проведення конкретних програм для того, щоб: а) поліпшити методи виробництва, зберігання й розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування й удосконалення або реформи аграрних систем так, щоб досягти найбільш ефективного освоєння та використання природних ресурсів; б) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, які імпортують та експортують продукти [89].

Наступну групу становлять стандарти, розроблені в межах діяльності Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй (далі – ФАО ООН). Це спеціалізоване агентство, що координує міжнародну діяльність, спрямовану на подолання голоду. Його ключова мета – досягти продовольчої безпеки для людства й забезпечити регулярний доступ людей до якісної їжі в достатньому обсязі [160]. Одним з основних надбань ФАО ООН є прийняття Римської декларації про всесвітню

продовольчу безпеку від 1996 року, положеннями якої забезпечено узгодження сил і засобів держав-членів ООН у сфері сприяння продовольчому благополуччю та безпеці. Декларація передбачає систему завдань, а також відповідних їм обов'язків і заходів представників міжнародної спільноти. Наприклад, держави-члени зобов'язуються забезпечити політичну, соціальну й економічну обстановку, що надає можливість створити оптимальні умови для викорінення бідності та встановлення міцного світу, який ґрунтується на повноправній участі жінок і чоловіків, що є найкращим способом досягнення продовольчої безпеки для всіх. У межах виконання цього обов'язку передбачено: 1) запобігати та вирішувати конфлікти мирним шляхом і створювати стабільну політичну обстановку за дотримання всіх прав людини й основних демократичних свобод; 2) забезпечувати стабільні економічні умови та впровадження стратегій розвитку, які підвищуватимуть потенціал приватних і державних, індивідуальних та колективних ініціатив, спрямованих на досягнення сталого, справедливого економічного й суспільного розвитку тощо [192].

Крім визначного, на держави покладається взаємний обов'язок проводити політику, спрямовану на викорінення бідності та нерівності, забезпечення фізичного й економічного доступу до продовольства. Для цього передбачено: 1) викорінювати бідність як серед міського, так і сільського незаможного населення та забезпечувати стійку продовольчу безпеку всім як пріоритетну політику; 2) сприяти забезпеченню надійної та оплачуваної зайнятості населення, справедливому й рівноправному доступу до виробничих ресурсів; 2) задовольняти продовольчі та інші потреби домашніх господарств, сімей та окремих осіб, які мають брак продовольства; 3) забезпечувати безпеку фізичної та економічної доступності, відповідність й адекватність продовольчих поставок, що мають на меті задоволення енергетичних і продовольчих потреб населення тощо [192].

До інших обов'язків, передбачених Декларацією, належать:

- 1) проведення спільної та стійкої політики в галузі продовольства, сільського, рибного й лісового господарства, а також розвитку сільських районів з високими та низькими потенційними можливостями;
- 2) активізація зусиль до того, щоб продовольство, торгівля сільськогосподарськими продуктами та загальна торгова політика сприяли продовольчій безпеці;
- 3) здійснення заходів, необхідних для запобігання та забезпечення готовності до стихійних лих, антропогенних надзвичайних ситуацій;
- 4) сприяння оптимальному виділенню та використанню державних і приватних інвестицій у розвиток людських ресурсів, стійких продовольчих, сільськогосподарських і лісових систем;
- 5) співробітництво з міжнародним співтовариством і таке інше [192].

Закріплені Декларацією стандарти деталізовані в точкових домовленостях між Україною та ФАО ООН, наприклад, в Угоді про заходи держави порту з недопущення, стримування та ліквідації незаконного, непідзвітного й нерегульованого рибальства від 22 листопада 2009 року. Метою останньої є недопущення, стримування та ліквідація незаконного, непідзвітного й нерегульованого рибальства шляхом застосування ефективних заходів держави порту й у такий спосіб забезпечення довгострокового збереження та сталого використання живих морських ресурсів і морських екосистем. У межах Угоди кожна Сторона як держава порту застосовує цю Угоду до суден, які не вповноважені плавати під її прапором і які подають запит про надання доступу до її портів або знаходяться в одному з її портів, за винятком: а) суден сусідньої держави, які займаються кустарним рибальством для забезпечення засобів існування за умови, що згадані держава порту й держава прапора співпрацюють з метою забезпечення того, щоб ці судна не були зайняті незаконним, непідзвітним і нерегульованим рибальством або діяльністю, пов'язаною з рибальством, на підтримку такого рибальства, а також б) суден-контейнеровозів, які не

перевозять риби, або, якщо перевозять, то лише ту рибу, яка раніше була вивантажена, за умови, що немає чітких підстав припускати, що ці судна були зайняті діяльністю, пов'язаною з рибальством, на підтримку незаконного, непідзвітного й нерегульованого рибальства. Для забезпечення ефективного виконання Угоди та з належним урахуванням відповідних вимог щодо конфіденційності Сторони співпрацюють й обмінюються інформацією з відповідними державами, ФАО ООН, іншими міжнародними організаціями та регіональними організаціями з управління рибальством, зокрема про заходи, вжиті такими регіональними організаціями з управління рибальством щодо мети Угоди [166].

Окремі стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку та пов'язаних з цим питань розроблено в аспекті роботи Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Остання є міжнародною організацією, метою якої є розроблення системи правових норм міжнародної торгівлі й контроль за їх дотриманням. СОТ була створена у січні 1995 року після підписання відповідної багатосторонньої угоди в місті Марракеш (Марокко). Функціями СОТ є: 1) сприяння виконанню, адмініструванню, реалізації положень багатосторонніх торговельних угод, а також забезпечення рамок для виконання, адміністрування й реалізації торговельних угод з обмеженим колом учасників; 2) забезпечення платформи для проведення переговорів між її членами щодо багатосторонніх торговельних відносин; 3) співробітництво з Міжнародним валютним фондом і Міжнародним банком реконструкції та розвитку та його філіалами для досягнення більшої узгодженості у формуванні глобальної економічної політики, у разі необхідності тощо [155].

Угода про заснування СОТ від 15 квітня 1994 року набрала чинності для України з 2008 року. Саме з того часу сформульовані та затверджені Організацією стандарти у сфері торговельних і продовольчих відносин набули юридичної сили на території нашої країни [165]. Зокрема, членство в СОТ

передбачає застосування особливого механізму огляду торговельної політики (ТПРМ). Його мета – сприяння поліпшенню дотримання всіма членами правил, норм і зобов'язань, узятих відповідно до багатосторонніх угод про торгівлю й, у відповідних випадках, угод про торгівлю з обмеженим колом учасників, та, унаслідок цього, збалансованішому функціонуванню багатосторонньої торговельної системи шляхом досягнення більшої прозорості й розуміння торговельної політики та практики членів. Відповідно, механізм огляду вможливорює регулярне колективне визначення сутності й оцінювання всіх аспектів торговельної політики й практики окремих членів та їхнього впливу на функціонування багатосторонньої торговельної системи. Оцінка, яка здійснюється в межах механізму огляду, відбувається у відповідному обсязі на фоні ширшого охоплення економічних потреб і необхідності розвитку, політики й завдань заінтересованого члена, а також його зовнішнього середовища. Однак функцією механізму огляду є дослідження впливу торговельної політики та практики члена на багатосторонню торговельну систему. Крім визначеного, члени СОТ визначають цінність внутрішньої прозорості прийняття рішень урядом щодо питань торговельної політики, притаманну як для економіки членів, так і для багатосторонньої торговельної системи, та домовляються заохочувати більшу прозорість в межах своїх систем і сприяти їй, визнаючи, що здійснення внутрішньої прозорості має виконуватися на добровільній основі й враховувати правову та політичну системи кожного члена [88].

На цьому етапі дослідження слід констатувати, що міжнародні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку нині охоплюють:

- 1) стандарти, закріплені в міжнародних актах, присвячених захисту фундаментальних прав і свобод людини й громадянина. Вони передбачають принципи, правила й вимоги до внутрішньої політики та діяльності держав щодо розбудови й підтримки функціонування такого продовольчого ринку,

який забезпечуватиме базові потреби людини у їжі та даватиме можливість на нормальну життєдіяльність;

2) міжнародні стандарти, розроблені в діяльності Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН – стандарти співробітництва та взаємодії між державами-учасницями ООН з питань:

а) забезпечення продовольчої безпеки у світі загалом, а також на регіональному рівні кожної з них;

б) удосконалення роботи аграрного та сільськогосподарського секторів, організації їх ефективного адміністративного регулювання;

в) підтримки високого рівня готовності продовольчих галузей держав-членів ООН до надзвичайних природних та антропогенних подій;

3) міжнародні стандарти, сформульовані в аспекті діяльності Світової організації торгівлі – система принципів, правил та вимог щодо інтеграції національного економічного простору України в міжнародну площину та налагодження торгівельної взаємодії з іншими країнами.

Багато подібних стандартів діє і на національному рівні. Передусім ключові принципи, вимоги та правила адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку закріплено в Конституції України, а саме:

а) кожен має право на достатній життєвий рівень для себе й своєї сім'ї, що передбачає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48); б) кожен має право на безпечне для життя й здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50).

Крім того, зосередити увагу необхідно на положенні ст. 19 Основного закону, де зазначено: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого

самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Згідно з останньою статтею адміністративно-правове регулювання продовольчого ринку на території України може відбуватися виключно в законних межах спеціально уповноваженими суб'єктами за допомогою передбачених законодавством інструментів [77].

Наступним джерелом національних стандартів є Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», який регулює відносини, пов'язані із формуванням і реалізацією державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку, визначає основи державної політики щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. Дія Закону поширюється на відносини у сфері сільського господарства, харчової та переробної промисловості, забезпечення виробників сільськогосподарської продукції технікою та обладнанням, логістичної інфраструктури (зокрема мережі складських та елеваторних потужностей), забезпечення здійснення меліоративних заходів, заходів, спрямованих на покращення якості життя й економічного добробуту сільського населення. Зокрема, ст. 2-1 Закону визначає принципи підтримки сільського господарства як частини продовольчого ринку, а саме: прозорість і публічність, прогнозованість та послідовність, справедливість й ефективність, цільове спрямування, верифікація права на підтримку та її моніторинг, добросовісність отримувача підтримки [122].

Адміністративно-правове регулювання національного продовольчого ринку в обов'язковому порядку відбувається з огляду на вимоги, закріплені Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР, що регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів і споживачами харчових продуктів та визначає порядок

забезпечення безпечності й окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї. У Законі закріплено гігієнічні вимоги – заходи й умови, необхідні для управління небезпечними факторами й забезпечення придатності харчових продуктів для споживання людиною з урахуванням їх використання за призначенням, зокрема, але не виключно, заходи та умови для: первинної продукції; харчових продуктів; процесів виробництва, зокрема для постачання води, а також обробки, переробки, пакування харчових продуктів; обладнання та інвентарю; потужностей, окремих видів приміщень, зокрема для агропродовольчих ринків, закладів громадського харчування; транспортування харчових продуктів і відповідних транспортних засобів; поводження з харчовими відходами; персоналу потужностей, який працює в зоні поводження з харчовими продуктами; боротьби зі шкідниками й гризунами [140].

Стаття 4 Закону встановлює вимоги щодо державної політики у сфері безпечності харчових продуктів. Остання має сприяти захисту життя, здоров'я та інтересів споживачів і здійснюватися виключно шляхом: встановлення санітарних заходів; встановлення вимог до окремих показників якості харчових продуктів; державної реєстрації визначених Законом об'єктів санітарних заходів; видачі, тимчасового припинення дії, припинення дії, переоформлення та поновлення дії експлуатаційного дозволу; інформування та підвищення обізнаності операторів ринку та споживачів щодо безпечності й окремих показників якості харчових продуктів; встановлення вимог щодо стану здоров'я персоналу потужностей; участі в роботі відповідних міжнародних організацій; здійснення державного контролю; притягнення операторів ринку, їх посадових осіб до відповідальності у разі порушення законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів [140].

Також на функціонування продовольчого ринку та механізм його адміністративного регулювання впливає Закон України «Про державні резерви». Цей нормативно-правовий акт визначає правові, організаційні й фінансово-економічні засади формування, розміщення, зберігання, переміщення, поставки, резервування, освіження, відпуску матеріальних цінностей державних резервів, а також створення та функціонування Єдиного реєстру державних резервів. Стаття 2 Закону визначає, що державні резерви складаються з державного матеріального резерву та мобілізаційного резерву. Зокрема, державний матеріальний резерв призначено для: 1) забезпечення потреб України в особливий період; 2) забезпечення стратегічних потреб України; 3) надання гуманітарної допомоги. Мобілізаційний резерв призначено для забезпечення потреб України в особливий період [116].

Отже, національні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку охоплюють: 1) конституційні принципи та вимоги щодо організації діяльності національної продовольчої галузі, яка забезпечуватиме базові потреби людини; 2) стандарти, згідно з якими відбувається формування та реалізація державної аграрної політики й державної політики сільського розвитку України, зокрема питання продовольчої безпеки; 3) принципи, вимоги й правила забезпечення безпеки та якості продуктів харчування; 4) стандарти, закріплені в Законі України «Про державні резерви», що передбачають обов'язкове створення та підтримку продовольчих резервів, які використовуються для стабілізації продовольчого ринку в особливі періоди, а також забезпечення базових потреб населення в разі дефіциту продуктів.

Отже, нині адміністративно-правове регулювання продовольчого ринку на території України здійснюється на підставі широкого кола правових стандартів міжнародного та національного значення. У сукупності останні забезпечують ефективність державної координації продовольчого сектору,

законність функціонування останнього й адміністративного впливу щодо нього, органічну відповідність національної продовольчої політики міжнародним тенденціям і вимогам світової спільноти тощо. Водночас слід зауважити недостатній рівень узгодженості національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері регулювання продовольчого ринку. Зокрема, вітчизняні нормативно-правові акти, які регулюють різні аспекти його функціонування, лише фрагментарно враховують положення ключових міжнародних документів або взагалі не містять прямих відсилань до них, що свідчить про неповну імплементацію їх змісту. Унаслідок цього міжнародні стандарти, попри їх ратифікацію Україною, фактично існують паралельно з національною правовою системою та практично не впливають на механізми правового регулювання, набуваючи здебільшого декларативного характеру. Такий стан справ потребує виправлення шляхом додаткової оптимізації українського законодавства з метою поліпшення нормативно-правової культури й механізмів регулювання продовольчого ринку згідно зі світовими вимогами, принципами, правилами тощо.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що основними ознаками продовольчої безпеки є те, що вона: 1) законодавчо визначена та гарантована, оскільки складається з чітких, формалізованих правил, вимог, стандартів і показників, які систематично оцінюються в установленому порядку; 2) відображає стан захищеності й непорушності не лише суспільних, а й державних інтересів у сфері економічного та фактичного доступу до продуктів харчування та їх безперешкодного споживання; 3) є важливим фактором сталого розвитку держави, виживання та життєдіяльності української нації, адже забезпечує

можливість кожного представника соціуму отримувати необхідні ресурси для здорового й повноцінного існування.

З'ясовано, що продовольча безпека – це визначений та гарантований законодавством України стан захищеності й непорушності суспільних і державних інтересів у сфері економічного й фактичного доступу до продуктів харчування, а також їх безперешкодного споживання, що сприяє сталому розвитку держави, виживанню нації, здоровому та повноцінному існуванню кожної людини й громадянина.

Узагальнено положення, згідно з яким продовольчу безпеку як об'єкт адміністративно-правового регулювання характеризують такі чинники: а) вона є одним із пріоритетів діяльності держави, від якого залежить захищеність життя, здоров'я, прав, свобод та інтересів її громадян; б) її забезпечення є складовою одночасно державної аграрної політики, політики сільського розвитку та інших важливих сфер суспільного життя; в) вона є невід'ємною частиною національної безпеки держави; г) її реалізація зумовлює виникнення численних адміністративно-правових відносин, які, відповідно, регулюються нормами адміністративного права.

Сформульовано висновок, що суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки – це окрема група носіїв владних повноважень, що є учасниками суспільно-правових відносин у сфері формування та підтримки нормативних, організаційних, матеріально-технічних, фінансово-економічних та інших умов з метою забезпечення високого рівня продовольчої безпеки на території України.

Зазначено, що саме Парламентом прийнято ключові нормативно-правові засади, на яких ґрунтується діяльність у сфері забезпечення продовольчої безпеки, а саме Закони України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» та «Про держані резерви». Щорічні закони про Державний бюджет України встановлюють особливості бюджетних видатків для потреб сектору безпеки

й оборони, а також підтримки аграрного, сільськогосподарського сектору, діяльності спеціальних органів та агенцій, до компетенції яких належить питання забезпечення продовольчої безпеки тощо. Окрім того, саме ВРУ є тим суб'єктом, який відповідає за імплементацію та організацію умов використання міжнародних стандартів регулювання продовольчого ринку.

Аргументовано, що ВРУ, КМУ, Президент України та підконтрольна йому РНБО наділені широким колом повноважень у сфері адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Передусім саме ці органи відповідають за формування законодавчої основи режиму продовольчої безпеки загалом, а також його організаційну, фінансову й інституційну підтримку. Крім того, вони забезпечують проведення державної політики в досліджуваній галузі, координують і контролюють інші уповноважені відомства в цьому аспекті. Викладене надало підстави констатувати, що ВРУ, КМУ, Президент України та підконтрольна йому РНБО – це суб'єкти, діяльність яких спрямована на створення нормативно-правових, організаційних, політико-стратегічних і фінансово-економічних передумов і засад забезпечення національної продовольчої безпеки.

Обґрунтовано, що як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з управління резервами України та Антимонопольний комітет України: 1) провадять державний контроль за безпекою та якістю харчових продуктів, а також інших продовольчих ресурсів; 2) формують державний продовольчий резерв з метою забезпечення населення необхідними харчовими продуктами в особливий період; 3) відповідають за ціноутворення на продовольчому ринку та контролюють його функціонування; 4) сприяють інноваційно-технологічному розвитку агропромислового комплексу держави з метою підвищення ефективності його роботи; 5) забезпечують здорову економічну конкуренцію на продовольчому ринку.

Акцентовано, що до окремої групи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки належать правоохоронні органи, які відповідають за боротьбу з правопорушеннями, що певною мірою впливають на належний стан державної продовольчої безпеки країни. На відміну від інших відомств, правоохоронні не провадять публічне управління продовольчим сектором. Їх основна мета – припинення суспільно небезпечних діянь, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які їх вчиняють. Для цього вони мають значний обсяг повноважень, наприклад, можливість застосовувати найсуворіші заходи примусу, пов'язані з обмеженням суб'єктивної свободи.

Визначено, що систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки формують такі групи: 1) органи центрального управління державою – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України та підпорядкована йому Рада національної безпеки і оборони України; 2) центральні органи виконавчої влади – Міністерство економіки, докільля та сільського господарства, Міністерство охорони здоров'я України; 3) органи державного нагляду й контролю у продовольчій сфері – Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з управління резервами України, Антимонопольний комітет України; 4) окремі правоохоронні органи – Державна митна служба України, Бюро економічної безпеки України.

Доведено, що міжнародні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку – це розроблені суб'єктами міжнародного права та закріплені у міжнародних нормативних документах (угодах, конвенціях, деклараціях) загальноприйняті у світі або певних регіонах планети принципи, вимоги й правила організації роботи продовольчих ринків на території окремих держав задля забезпечення їх максимальної ефективності та суспільної користі. Відповідно, національні стандарти

адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку – це закріплені в нормативно-правових документах національного значення принципи, правила та вимоги, згідно з якими: а) організовується та здійснюється публічне управління процесами на продовольчому ринку; б) регулюється та контролюється діяльність суб'єктів ринку; в) вибудовується державна продовольча політика.

Встановлено, що міжнародні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку нині охоплюють: 1) стандарти, закріплені в міжнародних актах, присвячених захисту фундаментальних прав і свобод людини й громадянина. Вони містять принципи, правила й вимоги до внутрішньої політики та діяльності держав щодо розбудови й підтримки функціонування такого продовольчого ринку, який забезпечуватиме базові потреби людини в їжі та даватиме можливість на нормальну життєдіяльність; 2) міжнародні стандарти, розроблені в межах діяльності Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, – стандарти співробітництва та взаємодії між державами-учасницями ООН з питань: а) забезпечення продовольчої безпеки у світі загалом, а також на регіональному рівні кожної з них; б) удосконалення роботи аграрного й сільськогосподарського секторів, організації їх ефективного адміністративного регулювання; в) підтримки високого рівня готовності продовольчих галузей держав-членів ООН до надзвичайних природних та антропогенних подій; 3) міжнародні стандарти, сформульовані в межах діяльності Світової організації торгівлі, – це система принципів, правил і вимог щодо інтеграції національного економічного простору України в міжнародну площину та налагодження торгівельної взаємодії з іншими країнами.

Узагальнено, що національні стандарти адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку передбачають: 1) конституційні принципи та вимоги щодо організації діяльності національної продовольчої галузі, яка забезпечуватиме базові потреби людини; 2) стандарти, згідно з якими відбувається формування та реалізація державної аграрної політики й

державної політики сільського розвитку України, що охоплює питання продовольчої безпеки; 3) принципи, вимоги й правила забезпечення безпеки та якості продуктів харчування; 4) стандарти, закріплені в Законі України «Про державні резерви», що визначають обов'язкове створення та підтримку продовольчих резервів, які використовуються для стабілізації продовольчого ринку в особливі періоди, а також забезпечення базових потреб населення у разі дефіциту продуктів.

Констатовано, що нині адміністративно-правове регулювання продовольчого ринку на території України здійснюється на підставі широкого кола правових стандартів міжнародного та національного значення. У сукупності останні забезпечують ефективність державної координації продовольчого сектору, законність функціонування останнього та адміністративного впливу щодо нього, органічну відповідність національної продовольчої політики міжнародним тенденціям і вимогам світової спільноти тощо. Водночас констатовано недостатній рівень узгодженості національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері регулювання продовольчого ринку. Зокрема, вітчизняні нормативно-правові акти, які регулюють різні аспекти його функціонування, лише фрагментарно враховують положення ключових міжнародних документів або взагалі не містять прямих відсилань до них, що свідчить про неповну імплементацію їх змісту. Унаслідок цього міжнародні стандарти, попри їх ратифікацію Україною, фактично існують паралельно з національною правовою системою та практично не впливають на механізми правового регулювання, набуваючи переважно декларативного характеру. Ця ситуація зумовлює необхідність додаткової оптимізації українського законодавства з метою поліпшення нормативно-правової культури та механізмів регулювання продовольчого ринку згідно зі світовими вимогами, принципами, правилами тощо.

РОЗДІЛ 2
ЗМІСТ І ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Адміністративно-правові інструменти стратегічного планування та прогнозування

Реалізацію повноважень суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки України здійснюють через систему спеціальних адміністративно-правових інструментів. Вони мають різний зміст, порядок і завдання застосування, але у сукупності надають можливість створити фундамент стабільного режиму обігу харчових продуктів і доступності останніх кожній без виключення особі. Зазначене зумовлює необхідність встановлення сутності таких інструментів, а також специфіки їх окремих прикладів.

Етимологічно «інструмент» – це: 1) знаряддя праці, наприклад, пристрій для оброблення матеріалів, вимірювань, хірургічних операцій, відтворення музичних звуків тощо; 2) сукупність знарядь праці – інструментарій; 3) засіб, спосіб для досягнення чогось [164]. В управлінні поняття визначено як засіб, що використовується суб'єктом управління для реалізації мети, завдань і функцій управлінської діяльності [28, с. 53; 70, с. 92]. Слід констатувати міжгалузевий характер категорії «інструмент», яка незалежно від наукового контексту має стале вживання в значенні засобу, способу, знаряддя або їх сукупності, що використовують для реалізації певного процесу, діяльності, операції, спрямованої на досягнення конкретної практичної мети або впливу на певний об'єкт. У праві інструменти є предметом дослідження як у працях теоретиків права, так і фахівців з адміністративного права.

Наприклад, К. С. Письменна наводить тлумачення категорії «правовий інструмент», згідно з яким він є законодавчо встановленою мірою дозволеної поведінки суб'єктів правовідносин, а також відповідними заборонами вчинювати певні дії [108, с. 116]. О. В. Онуфрієнко та П. М. Гуменюк акцентують на необхідності розкривати це поняття в декількох значеннях, зокрема як: 1) засоби правового регулювання та впливу на суспільно-правові відносини; 2) субстанціональні, інституціональні правові феномени, що спрямовані на досягнення соціально корисної мети [47; 95]. Більшого поширення категорія набула в галузі адміністративного права, де отримала багато різних характеристик. О. В. Першина визначає інструмент як спосіб правового унормування, який є засобом використання, спрямування, стимулювання або іншого коригуючого впливу на об'єктивно наявні закономірності, можливості, суспільні відносини та поведінку їх учасників [100]. В. В. Галуцько, П. В. Діхтієвський та А. О. Левчук описують адміністративно-правові інструменти як зовнішній вираз однорідних за своїм характером і правовою природою груп адміністративних дій суб'єктів публічної адміністрації, що реалізуються у межах суворої відповідності визначеної законом компетенції з метою досягнення бажаного для публічного адміністрування результату [2, с. 143–144]. Сутність інструментів запобігання порушенням прав інтелектуальної власності Л. В. Зінич визначає як: «однорідні дії суб'єктів публічної адміністрації, спрямовані на виявлення та припинення правопорушень у сфері інтелектуальної власності». Крім того, учений зауважує, що визначені інструменти відображають адміністративно-правовий підхід до вирішення завдань запобігання, який базується на запобіганні, контролі та співпраці й зумовлений необхідністю державного регулювання відповідної сфери [66, с. 125].

Натомість О. С. Нижник пропонує відносити до змісту категорії «інструменти» як засоби (тобто форми), так і прийоми (методи) діяльності. З огляду на це, адміністративно-правові інструменти реалізації державної

регіональної політики у сфері вищої освіти автор визначає як зовнішню виражену дію суб'єктів реалізації державної регіональної політики у сфері вищої освіти, яка представлена чітко встановленою законом сукупністю прийомів і засобів, застосування яких призводить до юридичних наслідків, що здійснюються у межах компетенції з метою виконання поставлених перед ними мети та завдань [94, с. 9]. Підхід О. С. Нижника підтримує багато інших авторів у своїх працях. Наприклад, адміністративно-правові інструменти у сфері забезпечення національної безпеки Г. Г. Лорткіпанідзе описав як «інтегрований комплекс форм, координованих методів, правових заходів, адміністративних дій та процедур, які використовують суб'єкти управління та забезпечення з метою організації та регулювання діяльності у сфері національної безпеки, забезпечення прав й інтересів громадян, держави та суспільства загалом і спрямовані на досягнення публічних результатів, що гарантують національну безпеку та стабільність країни» [83, с. 197]. І. В. Іщенко запропонував таке тлумачення категорії «адміністративно-правові інструменти діяльності органів Національної поліції як суб'єкта реалізації превентивної функції»: урегульована нормами адміністративного права сукупність відповідних форм і методів діяльності поліції, спрямованих на забезпечення та реалізацію превентивної функції держави відповідно до основних напрямків поліції у сфері підтримання публічної безпеки та порядку, забезпечення охорони прав і свобод людини [69, с. 175].

Зокрема, М. С. Зайцева описує адміністративно-правові інструменти забезпечення правосуддя в Україні як сукупність закріплених у нормах адміністративного права засобів, форм, методів і процедур діяльності органів публічної влади, спрямованих на організаційне, кадрове, фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та контрольне забезпечення функціонування судової влади, а також на створення умов для незалежного, ефективного, доступного й безперешкодного здійснення правосуддя з метою

реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина.

Ключовими властивостями зазначених інструментів учена вважає такі:

- 1) базування на нормах адміністративного права та реалізація в межах конституційно визначеної моделі поділу влади;
- 2) застосування виключно спеціально уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації в межах визначеної компетенції;
- 3) організаційно-управлінська природа, що охоплює організацію діяльності судів, суддівського корпусу й органів суддівського врядування;
- 4) комплексність, зумовлена поєднанням правових, організаційних, фінансових, кадрових, інформаційних і контрольних складових;
- 5) реалізація через чітко визначені адміністративні процедури й управлінські рішення;
- 6) спрямованість на забезпечення незалежності судової влади та дотримання принципів верховенства права й законності;
- 7) підконтрольність адміністративному, судовому та громадському контролю [63].

Водночас М. М. Бліхар та В. В. Юрченко обстоюють необхідність використання терміна «інструменти діяльності публічної адміністрації». Автори тлумачать його як юридично опосередковані засоби цілеспрямованого управлінського впливу суб'єкта публічного адміністрування, наділеного відповідними повноваженнями, на суспільні процеси й учасників публічно-правових відносин, що здійснюються в межах його компетенції та на підставі чинного адміністративного законодавства з метою реалізації публічного інтересу та досягнення публічно значущих результатів у межах визначеного правового режиму. На думку авторів, основними ознаками інструментів є:

- 1) юридична визначеність та адміністративно-правовий характер (інструмент публічного адміністрування має чітке нормативне підґрунтя

щодо умов, порядку та меж його застосування, визначається нормами адміністративного права та функціонує виключно у сфері публічно-правових відносин);

2) функціональна підпорядкованість публічному інтересу (кожен інструмент спрямований на реалізацію публічного інтересу: досягнення публічної мети, захист прав, безпеки, добробуту й інституційної стабільності);

3) зв'язок з компетенцією суб'єкта (інструмент застосовується суб'єктом публічного адміністрування в межах наданих повноважень відповідно до функціонального призначення органу або посадової особи);

4) операційна природа (інструмент є засобом реалізації норм, а не їхнього встановлення – на відміну від адміністративно-правового регулювання, публічне адміністрування не має нормотворчого характеру);

5) інтегративність (інструмент може містити елементи форми, методу, юридичної техніки, організаційних чи матеріальних дій, зберігаючи єдину функціональну спрямованість. Причому адміністративна процедура як порядок реалізації інструмента не є його складовою частиною);

б) режимна чутливість (обсяг, спосіб, допустимість і межі застосування інструмента залежать від типу правового режиму (звичайного, надзвичайного, воєнного тощо), у межах якого він реалізується) [22, с. 49–50].

Наведене дає можливість стверджувати, що адміністративно-правовий інструмент є певною теоретико-юридичною абстракцією, яку найчастіше використовують для позначення відповідних форм і методів, що застосовуються в діяльності суб'єктів публічної влади для виконання покладених на них завдань, функцій та повноважень. Набір інструментів у кожному окремому випадку є унікальним і формально визначеним законодавством України.

З огляду на це, адміністративно-правові інструменти забезпечення продовольчої безпеки – це регламентована чинним законодавством сукупність адміністративно-правових форм і методів, які застосовуються суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки з метою виконання покладених на них повноважень, завдань і функцій у сфері формування та підтримки умов високого рівня продовольчої безпеки в Україні. Чинним законодавством України передбачено значне коло інструментів, окремі з яких використовуються для стратегічного планування та прогнозування продовольчої безпеки.

Слід уточнити, що термін «план», як доречно зазначає в дисертаційній роботі І. І. Котюк, має кілька значень, а саме: а) завчасно наміченого порядку, послідовності здійснення певної програми, виконання роботи, проведення заходів; б) задуму, проєкту, завдання, здійснення яких потребує попередньо обдуманих дій, заходів, об'єднаних однією метою; в) задуму, проєкту, що передбачають перебіг роботи; г) заздалегідь накресленої програми заходів, що встановлюють порядок і термін їх здійснення; д) тексту, документа з викладом такої програми тощо [79, с. 315; 158, с. 560]. В. Н. Парсяк вважає, що планування – це осмислений, заснований на певній методології, відповідним чином формалізований процес прийняття рішення щодо окреслення бажаного стану підприємства в майбутньому та способів його досягнення. Планування, на його думку, є антиподом «інтуїтивно-спонтанного способу прийняття рішень» [97, с. 165]. Причому Н. В. Дикань стверджує, що планування є одним з інструментів, за допомогою якого менеджери формують єдиний напрям зусиль колективу на досягнення мети організації. Кінцева мета планування полягає в моделюванні майбутнього стану підприємства, а також визначенні шляхів і засобів досягнення цього стану [54, с. 30]. «Планування – це розробка в загальних рисах того, що слід зробити, а також методів здійснення наміченого з метою досягнення мети, поставленої перед організацією», – зауважує Н. В. Янюк [179, с. 87].

Водночас терміни «прогноз», «прогнозування» походять від грецького слова «prognosis», що означає «передбачення», «передрікання» [46, с. 54]. Зокрема, О. О. Бакай визначає прогнозування як розробку прогнозу, а саме спеціальне наукове дослідження конкретних перспектив розвитку будь-якого явища [18, с. 9]. С. В. Петков пропонує тлумачити прогнозування як наукове передбачення, яке ґрунтується на аналізі визначених закономірностей та умов їх реалізації. Причому автор акцентує, що прогнозування нерозривно пов'язано з перспективним плануванням. Планування фактично є конкретизацією прогнозування щодо визначених часових меж і способів реалізації прогнозу. І прогнозування, і планування мають на меті передбачати майбутнє. Якщо в планах це майбутнє виражене у вигляді конкретних завдань, цілей, заходів, термінів і виконавців, то в прогнозі все це має імовірний характер [104, с. 284]. Прогнозування, доводить В. Д. Шаповал, є методом, у якому використовується як накопичений у минулому досвід, так і поточні припущення щодо майбутнього розвитку певного об'єкта. Якщо прогнозування виконане якісно, то результатом стане картина майбутнього, яку цілком можливо використати для здійснення планування [173, с. 173].

Зміст категорії «юридичне прогнозування» В. В. Андріюк визначає через систему притаманних їй ознак:

1) юридичне прогнозування – це передбачування, тобто одержання інформації про майбутнє (погляд в майбутнє), про майбутній стан досліджуваного об'єкта;

2) воно є науковим, тобто здійснюється в межах наукової теорії, на основі її положень, ґрунтується на фундаментальному, системному (комплексному) теоретичному аналізі закономірностей руху (розвитку) природи, суспільства й мислення (передусім законів розвитку досліджуваного об'єкта державно-правової дійсності), використовує необхідний і достатній розроблений сучасною філософією та наукою

методологічний інструментарій дослідження (зокрема методи верифікації, апіорної перевірки прогнозу);

3) воно є дескриптивним (описовим), тобто дає лише певну інформацію про майбутній стан досліджуваного об'єкта, а не генерує рішення, спрямовані на певні перетворення цього об'єкта;

4) має імовірнісний характер;

5) має відносно визначений характер, тобто його результат (прогноз) вирізняється більш-менш точною вказівкою на очікувані просторово-часові межі, у яких відбудуться прогнозовані зміни досліджуваного об'єкта;

6) це окремий, самостійний вид людської діяльності, вияв її активності, який є фактором рівноваги соціальної системи, певної стабілізації та максимального укріплення державно-правового буття суспільства;

7) це вид пізнавальної діяльності людини, який потребує глибокого теоретичного проникнення в сутність досліджуваного об'єкта, в процесі, що в ньому відбуваються, наукового переосмислення практичного досвіду, творчого застосування філософських положень та емпіричних досліджень;

8) характеризується можливістю зворотного зв'язку між дескриптивним і прескриптивним передбачуванням (між прогностичною інформацією та реальними соціальними процесами), унаслідок чого прогноз може бути самоздійснений або самозруйнований у результаті активної діяльності людини [8, с. 10].

Отже, планування та прогнозування – це взаємопов'язані та взаємодоповнюючі інструменти, які найчастіше використовують в єдиній сукупності. Зокрема, прогнозування передбачає встановлення на підставі дослідження певних факторів та умов майбутньої картини об'єктивної дійсності, процесу розвитку якихось подій тощо. Своєю чергою, планування – інструмент визначення послідовності майбутніх дій, заходів, операцій, виконання яких спрямовано на досягнення якогось комплексного результату або одного з можливих варіантів останнього. Окреслені в межах

прогнозування передбачення використовуються в плануванні та набувають вигляду мети, шляхів і напрямів конкретної діяльності.

З огляду на це, стратегічне прогнозування забезпечення продовольчої безпеки – це система адміністративних науково-дослідницьких заходів спеціально уповноважених суб'єктів із встановлення наявних і потенційних ризиків продовольчій безпеці нашої країни, а також визначення перспективи їх реалізації та настання негативних наслідків для суспільства й держави. Стратегічне планування як адміністративно-правовий інструмент забезпечення продовольчої безпеки – це сукупність заходів та операцій, спрямованих на визначення, узгодження та офіційне затвердження мети, напрямів, етапів послідовної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів з формування та підтримки високого рівня продовольчої безпеки, а також запобігання, подолання наявних і потенційних ризиків її порушення.

Аналізуючи конкретні приклади визначених інструментів, передусім доцільно дослідити стратегічне прогнозування та планування розвитку сільського господарства й сільських територій. Згідно з Розділом V-3 «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», для реалізації положень законодавства центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику та державну політику сільського розвитку, спільно з іншими центральними органами виконавчої влади у межах їхньої компетенції, із залученням громадських об'єднань і наукових установ розробляє Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій. Документ розробляється строком на сім років і затверджується Кабінетом Міністрів України не пізніше ніж за шість місяців до завершення строку реалізації чинної Стратегії. Вона базується на меті та завданнях державної аграрної політики й державної політики сільського розвитку та в обов'язковому порядку містить такі розділи, як: опис наявних проблем та оцінювання потреб сільського господарства України; завдання й заходи щодо реалізації

Стратегії; прогностні значення показників оцінювання результативності виконання завдань і заходів для реалізації Стратегії; визначення потреб, які необхідно задовольнити в межах відповідних заходів (програми) підтримки, та заходи підтримки, розроблені на основі SWOT-аналізу; система управління та координації заходів щодо реалізації Стратегії [122].

Нині є чинним розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках» від 15 листопада 2024 року № 1163-р. У межах стратегії прогнозуються такі негативні тенденції деструктивного розвитку продовольчого сектору загалом і порушення продовольчої безпеки:

- неможливість провадження сільськогосподарської діяльності на тимчасово окупованих російською федерацією територіях;

- незавершеність реформи у сфері земельних відносин, контролю за використанням земельних і водних ресурсів, засобів захисту рослин та агрохімікатів;

- підвищення ризиків втрат доходів, скорочення виробництва та підвищення цін на продовольство для споживачів у менш сприятливих для сільськогосподарського виробництва районах (гірські, периферійні, з низькою якістю ґрунту тощо), на тимчасово окупованих російською федерацією територіях;

- обмеження експорту сільськогосподарської продукції через блокаду українських морських портів, розташованих у Чорному й Азовському морях, руйнування припортової та іншої логістичної інфраструктури, зростання логістичних витрат, зберігання й транспортування продукції;

- зниження закупівельних цін на основні види сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку та доходів виробників сільськогосподарської продукції;

– зростання цін на добрива, насіння й засоби захисту рослин, а також на електроенергію, паливо та інші необхідні ресурси тощо [149].

З огляду на окреслені ризики метою Стратегії виокремлено: забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та сприяння сталому розвитку сільського господарства, забезпечення стійкості до ринкової нестабільності та доступності харчових продуктів для всіх груп населення. З метою ефективного використання потенціалу аграрного сектору України для гарантування продовольчої безпеки на світовому ринку продовольства пріоритетними стратегічними завданнями державної політики залишаються: диверсифікація логістичної інфраструктури; розширення альтернативних маршрутів експорту сільськогосподарської продукції та продовольства; відновлення роботи й розвиток портової галузі (збільшення вантажообігу в морських портах, підвищення ефективності використання наявних потужностей та збалансований розвиток нових морських портів із достатньою пропускною спроможністю наземної інфраструктури, покращення сервісу в морських портах, забезпечення оптимальної логістики та мінімізації вартості послуг). Крім того, в аспекті реалізації поставленої мети передбачено:

а) забезпечення продовольчої безпеки, належного харчування та громадського здоров'я (доступу до достатньої кількості поживних харчових продуктів, виготовлених з дотриманням високих стандартів безпечності та якості рослин, здоров'я тварин, з одночасним задоволенням харчових потреб і переваг);

б) забезпечення доступності харчових продуктів за одночасного справедливого розподілу економічних прибутків у продовольчій системі (харчові продукти, що виготовлені з урахуванням принципу сталого використання природних ресурсів, стають більш доступними, сприяючи конкурентоспроможності та чесній торгівлі, створюючи нові можливості для

бізнесу, забезпечуючи цілісність продовольчого ринку, охорону здоров'я та безпеку праці) [149].

Наступним інструментом слід виокремити планування та прогнозування, які здійснюються у сфері національної безпеки й оборони. У Законі України «Про національну безпеку України» передбачено, що метою реалізації цього інструменту є забезпечення реалізації державної політики у цих сферах шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки й оборони, управління ресурсами та ефективного їх розподілу. Планування у сферах національної безпеки й оборони здійснюється відповідно до таких принципів, як:

1) дотримання національного законодавства та міжнародних зобов'язань України;

2) демократичний цивільний контроль за сектором безпеки й оборони, відкритість інформації про державну політику, стратегічні документи, мету, пріоритети та завдання планування, прозорість і підзвітність використання ресурсів;

3) цілісність, узгодженість, системність планування в секторі безпеки й оборони, урахування пріоритетів та обмежень, встановлених державними програмами, планами й прогнозними документами;

4) своєчасність і відповідність прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України.

Планування у сферах національної безпеки й оборони поділяється на довгострокове (понад п'ять років), середньострокове (до п'яти років) і короткострокове (до трьох років). Одним з основних документів довгострокового планування є Стратегія національної безпеки України, у тексті якої констатуються поточні та прогнозовані загрози національній безпеці й національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних і внутрішніх умов [139; 145].

Для реалізації Стратегії національної безпеки Уряд розробив і схвалив Стратегію продовольчої безпеки України. Відповідно до розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації» від 23 липня 2024 року № 684-р, головною метою документа є створення стійкої до загроз системи, яка дасть змогу забезпечити всі групи населення країни безпечними та якісними харчовими продуктами з урахуванням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування з огляду на їхній хімічний склад та енергетичну цінність шляхом власного виробництва та необхідного імпорту, що сприятиме формуванню фізично й інтелектуально розвиненої людини. Показником реалізації Стратегії є забезпечення фізичного й економічного доступу кожної людини до безпечних харчових продуктів у достатній кількості, створення умов для продовольчої незалежності країни, сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Стратегічними завданнями Стратегії визначено:

- 1) наповнення продовольчого ринку шляхом сприяння сталому розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів;
- 2) забезпечення економічної доступності продовольства для всіх груп населення України;
- 3) забезпечення безпекової компоненти продовольчої безпеки шляхом:
 - а) розроблення та здійснення заходів підтримки виробників, спрямованих на розвиток галузей агропромислового комплексу, зокрема виробників органічної продукції, що дасть змогу стимулювати нарощування вітчизняного виробництва, насамперед тих видів продукції, споживання яких населенням країни не забезпечено в достатній кількості;

б) забезпечення формування, розміщення, зберігання та використання в системі державних резервів запасів продовольчих товарів за встановленою номенклатурою для використання в мирний час, а також в особливий період;

в) забезпечення підвищення стійкості продовольчих систем, відновлення товарних ланцюгів, гарантування доступу до продуктів харчування в умовах надзвичайних ситуацій, захисту від виникнення кризових ситуацій на підприємствах, які сприяють забезпеченню населення харчовими продуктами;

г) удосконалення національного законодавства відповідно до права ЄС та забезпечення його реалізації, зокрема щодо здійснення ефективного державного контролю Держпродспоживслужбою, у сферах безпеки й окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину й захисту рослин, дотримання вимог біологічної та генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження й практичного використання генетично модифікованих організмів тощо [148].

Стратегічне планування та прогнозування використовують в аспекті визначення стану та напрямів розвитку продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Розпорядженням КМУ «Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 29 квітня 2022 року № 327-р, з огляду на ризики та негативні фактори для продовольчого сектору, зумовлені дією на території країни особливого правового режиму, а також бойовими діями, окреслено такі перспективні заходи: здійснення аналізу прогнозних балансів попиту й пропозиції на основні види сільськогосподарської продукції; визначення переліку основних товарів, що мають істотну соціальну значущість, зокрема харчових продуктів, моніторинг цін на які здійснює Держстат; регулювання граничних рівнів цін (тарифів), торговельних надбавок, нормативів рентабельності на окремі види продукції, товарів і послуг, що мають істотну соціальну

значущість; формування переліку підприємств, економічна спроможність яких відіграє важливу роль у функціонуванні агропромислового сектору загалом; формування обсягів закупівлі продовольчих товарів тривалого зберігання й пакувальних товарів для їх фасування на підставі інформації про потреби, отриманої від обласних військових адміністрацій тощо [127].

Важливе значення мають планування та прогнозування, які застосовують під час формування державних продовольчих резервів на випадок надзвичайних подій та виникнення дефіциту. Згідно з постановою КМУ «Деякі питання реалізації положень Закону України “Про державні резерви” щодо формування державних резервів» від 21 січня 2025 року № 58, Державне агентство з управління резервами відповідно до номенклатури складає та затверджує план закупівлі матеріальних цінностей для подальшого їх закладення до державного матеріального резерву. Крім того, з метою освіження закладених до державного матеріального резерву матеріальних цінностей Агентство не пізніше 25 грудня року, що передує плановому, розробляє та затверджує план освіження зазначених матеріальних цінностей. Такий план складається відповідно до номенклатури та з урахуванням накопичених матеріальних цінностей державного матеріального резерву за попередні роки. Під час планування враховують реальні спроможності наявних резервів забезпечити попит і потреби населення держави в харчових продуктах у разі виникнення надзвичайного періоду або дефіциту [53].

Отже, адміністративно-правовими інструментами забезпечення продовольчої безпеки нині є стратегічне планування та прогнозування: 1) розвитку сільського господарства та сільських територій; 2) забезпечення продовольчої безпеки України як частини національної безпеки й оборони; 3) забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану; 4) формування державних продовольчих резервів на випадок надзвичайних подій та виникнення дефіциту. Реалізація кожного визначеного адміністративного інструменту відбувається через прийняття стратегічно

орієнтованих документів, які забезпечують формування та реалізацію державної політики в досліджуваній сфері суспільного життя. Слід зауважити, що ці інструменти не віднайшли уніфікованого закріплення та визначення в положеннях чинного законодавства, яким урегульовано зміст і порядок забезпечення продовольчої безпеки, що є суттєвим недоліком на теоретичному та практичному рівнях.

2.2. Реєстраційні та дозвільні процедури в системі забезпечення якості й безпечності харчових продуктів

Важливими адміністративно-правовими інструментами забезпечення продовольчої безпеки України є реєстраційні й дозвільні процедури в системі контролю якості та безпечності харчових продуктів. Кожній з них характерна власна специфіка й унікальні ознаки, визначенню та опрацюванню яких присвячуватиметься науковий аналіз у цьому дисертаційному підрозділі. Фундаментом змісту реєстраційних процедур є категорія «реєстрація», яка означає: 1) внесення кого-небудь або чого-небудь у реєстр з метою обліку або надання йому законної чинності; 2) фіксацію, переважно за допомогою приладів, якого-небудь явища, спостереження факту; 3) брати на облік, заносити в книгу, у список з метою обліку або надання чому-небудь законної сили; 4) робити запис про щось, зазначати яке-небудь явище, спостереження, факт тощо [23, с. 162]. Це поняття походить від латинського «regesta» («реєстр») – список [111, с. 423]. Згідно з тлумачним словником української мови, «реєстр» – це: 1) опис, перелік; 2) книга для запису справ, документів, майна, земельних володінь тощо; 3) облік, до якого вносяться якісь дані; 4) система висвітлених вимірювань, змін, що відбуваються під час дослідів [161, с. 580]. Отже, реєстрація, з огляду на положення словникової літератури, – це форма діяльності щодо систематизації та матеріального

закріплення певних відомостей у формалізованому документі – реєстрі, списку, обліку тощо. Зміст реєстраційних процедур неодноразово аналізували в працях юридичного спрямування, передусім адміністративно-правової галузі.

Наприклад, О. В. Кузьменко тлумачить реєстраційне провадження (процедуру) як регламентовану адміністративно-процесуальними нормами діяльність уповноважених органів публічної адміністрації, під час якої вирішуються питання про офіційне визнання законності правових актів; законності дій юридичних і фізичних осіб; наділення суб'єктів права відповідними правами або обов'язками; а також про облік і фіксацію юридичних фактів шляхом закріплення їх у реєстраційних документах [81, с. 86]. Недоліком позиції науковця є ототожнення реєстрації з процесуальною діяльністю, що протиставляється матеріально-правовому змісту категорії. Реєстраційна процедура, хоча й має окремі ознаки процесу (наявність сторін із взаємними правами й обов'язками, формально-документальний результат проведення тощо), фактично є точковим актом виконання уповноваженим суб'єктом покладених на нього публічних завдань і функцій. Крім того, у тлумаченні автора акцентовано на «оцінному» характері процедури, що також не має реальної основи. Реєстрація є формою обліку та фіксації певних фактичних даних, що не передбачає їхнього дослідження. Тим більше процедура не встановлює законність або незаконність якихось дій, заходів тощо. Аналогічні проблеми притаманні визначенню, наведеному в праці Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука та О. В. Дьяченко [4].

Зокрема, С. С. Савченко пропонує реєстраційну процедуру в діяльності неіснуючих нині органів внутрішніх справ визначати як регламентований адміністративно-процесуальними нормами порядок діяльності, що здійснюють уповноважені підрозділи з метою підтвердження з боку держави правового статусу суб'єктів або наділення суб'єктів правами й обов'язками, а

також упорядкування відносин, пов'язаних з об'єктами, обіг яких має певні обмеження [154, с. 7]. Детальніше специфіку реєстраційної діяльності в органах сучасної поліції досліджує О. А. Будь. У своїх наукових працях автор зазначає: «Здійснення реєстраційної діяльності органами поліції потребує фіксації інформації або окремих відомостей про суб'єкт та/або об'єкт, який може завдати негативного впливу на публічну безпеку та порядок або шкоду правам і свободам людини, для його подальшого обліку, оскільки, як правило, такі суб'єкти й об'єкти або займаються специфічною діяльністю, або самі по собі несуть небезпеку для оточуючих. Саме тому важливо, щоб уповноважений правоохоронний орган постійно мав актуальну інформацію про подібні явища». Сутність реєстраційної діяльності, резюмує автор, полягає в документуванні конкретних відомостей з обов'язковим внесенням запису про них у базу даних (реєстр) і видання відповідного документа. Учений зауважує, що описані процеси не можуть відбуватися автоматично. Через це завжди здійснюється перевірка тих відомостей, які були подані для реєстрації, для визначення їхньої об'єктивності, правильності й вичерпності. У протилежному випадку особі буде відмовлено в реалізації процедури [31].

Одну з найширших характеристик реєстраційних процедур у сфері державної діяльності пропонує О. В. Болгар. На його думку, реєстрація – це передусім правовий інститут, тобто сукупність правових норм, що регулюють групи відносин, які виникають: у процесі створення та організації діяльності реєстраційних органів; між органами виконавчої влади (реєстраційний орган) та особою, яка бажає зареєструвати свої права або певний правовий статус. У вужчому сенсі реєстрація, на думку автора, є правовою формою виконавчої діяльності, оскільки вона оформлюється та здійснюється на основі правового акту (свідectво про реєстрацію), у результаті якого настають юридичні наслідки. Процедура має обов'язкові та факультативні стадії, до переліку яких учений відносить: прийом документів,

необхідних для здійснення реєстрації (обов'язкова); розгляд і перевірку поданих документів (обов'язкова); призначення та проведення попередньої реєстраційної експертизи (факультативна); прийняття рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації (обов'язкова); оскарження відмови в реєстрації та проведення незалежної експертизи під час оскарження відмови реєстраційного органу (факультативна); внесення даних на підставі поданих документів до Єдиного реєстру, оформлення та видачу свідоцтва, що підтверджує факт реєстрації (обов'язкова); подання відомостей про реєстрацію до державних органів, перелік яких визначено окремими нормативними актами (факультативна) [26, с. 115].

Зміст реєстраційної процедури закріплено в окремих законодавчих актах. Наприклад, відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», державна реєстрація – це офіційне визнання й підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [118].

Також доцільно зосередити увагу на Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», згідно з яким державна реєстрація – це «офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, відокремленого підрозділу юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб –

підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу – підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених цим Законом» [119].

Отже, реєстраційні процедури – це системна сукупність послідовних дій та заходів суб'єктів владних повноважень, які спрямовані на розгляд і внесення відомостей про фізичних, юридичних осіб до реєстру в матеріальному або електронно-цифровому форматах з метою обліку, збереження, подальшого опрацювання, використання такої інформації, а також визначення факту реалізації суб'єктивних прав та обов'язків. Слід зауважити, що сфера застосування цієї категорії зумовлює набуття нею додаткових ознак. Для визначення специфіки реєстраційних процедур у системі забезпечення якості й безпечності харчових продуктів доцільно проаналізувати їхні приклади. Кожен з них вирізняється порядком реалізації та іншими механічними факторами.

З огляду на положення Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», передусім слід виокремити процедуру державної реєстрації потужностей. Зокрема, у Законі передбачено такий правовий статус, як оператор ринку харчових продуктів – суб'єкт господарювання, який провадить діяльність з метою або без мети отримання прибутку та в управлінні якого перебувають потужності, на яких здійснюється первинне виробництво, виробництво, реалізація та/або обіг харчових продуктів та/або інших об'єктів санітарних заходів, і який відповідає за виконання вимог законодавства. До операторів ринку належать фізичні особи, якщо вони провадять діяльність з метою або без мети отримання прибутку та здійснюють виробництво та/або обіг харчових продуктів або інших об'єктів санітарних заходів. Оператором ринку також вважається агропродовольчий ринок. Безпосередньо потужності – це споруди або комплекс споруд, приміщення, будівлі, обладнання та інші засоби, зокрема транспортні засоби, а також територія, що використовують у

виробництві та/або обігу об'єктів санітарних заходів. Зокрема, до цієї категорії належать: холодильний склад (незалежний, автономний); потужність з повторного первинного пакування та перепакування (незалежна, автономна); оптовий ринок, агропродовольчий ринок; рефрижераторне судно; потужність з виробництва кускового м'яса; потужність з виробництва м'ясних напівфабрикатів; потужність з механічного обвалювання м'яса тощо [140].

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», державній реєстрації підлягають потужності з виробництва та/або обігу харчових продуктів, на які не вимагається отримання експлуатаційного дозволу. Не підлягає державній реєстрації як окрема потужність транспортний засіб, що використовується оператором ринку у зв'язку з експлуатацією іншої належної йому зареєстрованої потужності або потужності, на яку видано експлуатаційний дозвіл. Транспортні засоби, що використовуються оператором ринку виключно для перевезення харчових продуктів, яке не пов'язане з експлуатацією належної йому зареєстрованої потужності або потужності, на яку видано експлуатаційний дозвіл, підлягають кумулятивній державній реєстрації, для якої подається одна заява (незалежно від кількості відповідних транспортних засобів) та за результатами якої присвоюється один особистий реєстраційний номер. Транспортний засіб, що використовується як потужність з реалізації харчових продуктів кінцевим споживачам, підлягає державній реєстрації як окрема потужність [140].

Механізм реєстрації затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку державної реєстрації потужностей та Порядку ведення державного реєстру операторів ринку та їхніх потужностей» від 15 лютого 2024 року № 431. Згідно з наказом, для державної реєстрації оператор ринку подає до територіального органу Держпродспоживслужби за адресою потужності, зокрема через центр

надання адміністративних послуг, заяву. Заява в письмовій формі може бути подана шляхом особистого звернення оператора ринку або через уповноважену ним особу, надіслана поштовим відправленням або подана в електронній формі, зокрема з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг (Портал Дія). Адміністративне провадження у справі про державну реєстрацію потужності розпочинається з дня отримання заяви територіальним органом. У разі подання заяви в паперовій формі державна реєстрація потужності здійснюється протягом 10 календарних днів. Рішення про державну реєстрацію потужності або про відмову в державній реєстрації з обґрунтуванням причин оформлюється наказом територіального органу Держпродспоживслужби та не пізніше 3 робочих днів з дня його прийняття довідома оператору ринку або уповноваженої ним особи [133].

Згідно з ч. 6 ст. 25 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», підставами для відмови в державній реєстрації потужності є: 1) відсутність у заяві про державну реєстрацію потужності інформації, передбаченої частиною третьою цієї статті, та/або виявлення у заяві недостовірних відомостей, за умови що оператору ринку була надана можливість усунути недоліки у строк, зазначений у повідомленні про залишення заяви без руху, але він їх не усунув; 2) наявність раніше прийнятого рішення про державну реєстрацію цієї потужності. Відмова в державній реєстрації потужності з інших підстав не допускається. У рішенні про відмову обов'язково зазначаються підстава для відмови та фактичні обставини, що підтверджують наявність такої підстави [140].

Наступною слід виокремити реєстраційну процедуру об'єктів санітарних заходів. Відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», це харчові продукти, матеріали й предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами, а

також маркування, якщо воно стосується безпеки харчових продуктів. Стаття 31-1 цього документа передбачає, що оператори ринку харчових продуктів мають право здійснювати обіг і використовувати об'єкти санітарних заходів виключно за умови, що такі об'єкти пройшли державну реєстрацію та включені до державного реєстру об'єктів та/або отримали реєстрацію (визнані безпечними) в Європейському Союзі. Державній реєстрації підлягають: 1) новітні харчові продукти; 2) харчові добавки; 3) харчові ароматизатори (крім окремої групи харчових ароматизаторів, визначеної центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я) та сировина для виробництва коптильних ароматизаторів; 4) харчові ензими; 5) твердження про користь для здоров'я [140].

Слід акцентувати на тому, що ця реєстраційна процедура має варіативний порядок проведення. Залежно від об'єкта реєстрації відрізняються обсяги та різновиди документів, які оператор ринку подає уповноваженому суб'єкту владних повноважень. Наприклад, для державної реєстрації харчових добавок, ароматизаторів, ензимів, тверджень про користь для здоров'я, заявник подає до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, такі документи: 1) заяву про державну реєстрацію об'єкта, що містить інформацію про найменування та місцезнаходження заявника; 2) реєстраційне досьє об'єкта (у паперовій та електронній формах); 3) резюме реєстраційного досьє об'єкта (короткий виклад реєстраційного досьє у паперовій та електронній формах), наукова частина якого може бути викладена англійською мовою; 4) інші документи, якщо це передбачено законодавством та/або порядком державної реєстрації об'єктів санітарних заходів. Водночас для державної реєстрації новітніх харчових продуктів заявник подає заяву, що містить таку інформацію: 1) найменування та адреса заявника; 2) назва й опис новітнього харчового продукту; 3) опис

виробничого процесу (процесів); 4) детальний склад новітнього харчового продукту; 5) наукові докази того, що новітній харчовий продукт не становить ризику для безпеки здоров'я людини; 6) методи (методики) аналізу; 7) пропозиції щодо умов використання за призначенням і спеціальних вимог до маркування, які не вводять споживача в оману, або обґрунтування, яке можна перевірити, чому це не є необхідним [140]. У разі відповідності документів, поданих для державної реєстрації об'єкта, законодавчо встановленим вимогам, уповноважений орган не пізніше 14 робочих днів спрямовує такі документи на оцінку ризику об'єкта й отримання наукового висновку щодо безпечності останнього, про що письмово повідомляє заявника. Кінцеве рішення про державну реєстрацію або про відмову в державній реєстрації приймається протягом 30 календарних днів з дня отримання наукового висновку щодо безпечності об'єкта [140].

Отже, з огляду на наведені положення законодавства, реєстраційні процедури в системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів слід визначати як встановлену законодавством України сукупність адміністративних дій та заходів, що здійснюються суб'єктами владних повноважень з метою збирання, опрацювання, накопичення, зберігання в інформаційних системах та, за потреби, подальшого використання відомостей про фізичних і юридичних осіб (операторів ринку харчових продуктів), а також про характеристики їх діяльності та потужностей у сфері обігу харчових продуктів.

Переходячи до аналізу дозвільних процедур, зауважимо, що слово «дозвіл» тлумачать як згоду, що надає право на здійснення чого-небудь, реалізацію певної діяльності [163, с. 544]. Зазначене поняття широко використовують у законодавчих положеннях. Наприклад, у Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» закріплено категорію «документ дозвільного характеру», який описано як дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ в електронному

вигляді (запис про наявність дозволу, висновку, рішення, погодження, свідоцтва, іншого документа в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань), який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання у разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності та/або без наявності якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності [120]. Згідно із Законом України «Про охорону археологічної спадщини», дозвіл – це документ установленого зразка, виданий центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, що дає право на проведення археологічних розвідок, розкопок на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, у зонах охорони, історичних ареалах населених місць, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею та водою [142]. У Постанові Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків та проведення операцій з ними» від 17 вересня 2021 № 95 дозвіл визначено як документ Національного банку, підписаний працівником Національного банку відповідно до делегованих йому повноважень за розпорядчим актом Національного банку, який надає право уповноваженому банку на проведення операцій із запасами готівки на зберіганні та на обслуговування Національним банком уповноваженого банку готівкою [131]. Отже, дозвіл у правовому контексті – це, з одного боку, надане суб'єкту право вчиняти відповідні дії, реалізовувати певний різновид діяльності, а з іншого – документ установленої законодавством форми, який посвідчує надане право.

Щодо сутності довільної процедури, то Л. В. Карабут, В. І. Ткаченко та О. М. Бокій зауважують, що це – регламентована адміністративно-процесуальними нормами діяльність органів публічної адміністрації, під час

якої вирішуються питання щодо забезпечення реалізації прав фізичних та юридичних осіб на виконання певних дій або зайняття певними видами діяльності шляхом надання їм відповідного дозволу [25, с. 147; 71, с. 127]. У роботі С. В. Лихачової дозвільне провадження тлумачиться як особливий вид адміністративного процесу, сукупність послідовних дій, урегульованих адміністративно-процесуальними нормами, які забезпечують певний порядок реалізації дозвільної політики відповідно до конституційних положень щодо напрямів державного будівництва. Дозвільне провадження – це також сукупність взаємопов'язаних стадій, кожна з яких виконує конкретні завдання. Усі стадії спрямовані на виконання єдиної мети провадження. Від того, якою є ця мета (інакше кажучи, на основі яких цінностей і задля чого створено конкретний інститут, на яких засадах функціонує певне провадження), залежить і сутнісна спрямованість дозвільної системи [82, с. 44]. Т. А. Шумейко вважає, що дозвільні процедури реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні – це, з одного боку, система однорідних адміністративно-процедурних норм, які визначають порядок дозвільної діяльності у сфері обігу зброї в Україні, а з іншого – дозвільна публічно-владна діяльність суб'єктів владних повноважень (їх посадових осіб), що полягає в розгляді питання про можливість видачі документів дозвільного характеру (відновлення та продовження строку дії дозволу, зупинення строку дії дозволу, анулювання дозволу) та прийнятті відповідних рішень щодо цього питання. Учена констатує, що у своєму сутнісному вияві дозвільні процедури реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні є адміністративними процедурами у відповідній сфері, яким властиві базові ознаки таких процедур, а також процедурами: 1) об'єкт яких пов'язаний з правовою можливістю заявника набути (зберегти) правовий статус у сфері обігу зброї та бути учасником правовідносин у цій сфері; 2) предметом яких є дозволи, що є розпорядчими документами та правовим інструментом регулювання сфери обігу зброї; 3) обмежуються

темпоральними рамками здійснення; 4) здійснюються спеціально уповноваженими органами; 5) об'єктивуються в публічно-правовій сфері під час здійснення дозвільної публічно-владної діяльності, що реалізується в межах певних напрямів (реєстрація (перереєстрація), ліцензування, сертифікація, власне дозвільна діяльність); 6) опосередковують юридичні наслідки позитивного (видача дозволу, відновлення та продовження строку дії дозволу) чи негативного (відмова у видачі дозволу, зупинення строку дії дозволу, анулювання дозволу) характеру; 7) переважно здійснюються за ініціативою заявника [176, с. 161–162].

Отже, дозвільна процедура – це сукупність регламентованих законодавством послідовних дій та заходів суб'єкта владних повноважень, які спрямовані на вирішення питання про надання фізичній та/або юридичній особі права на реалізацію якоїсь діяльності в певній сфері суспільних відносин шляхом оформлення спеціального, посвідчувального, дозвільного документа тощо. Прикладом такої процедури в системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів є надання експлуатаційного дозволу. Згідно з п. 22 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», це документ, що видається операторіві ринку за результатами інспектування його потужності та посвідчує право оператора ринку здійснювати визначену Законом діяльність з виробництва та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження. Експлуатаційний дозвіл зобов'язані отримувати оператори ринку: 1) що провадять діяльність, пов'язану з виробництвом та/або зберіганням харчових продуктів тваринного походження; 2) в управлінні яких перебувають потужності агропродовольчого ринку, на яких здійснюються виробництво та/або обіг харчових продуктів тваринного походження. Обов'язок отримання експлуатаційного дозволу не поширюється на операторів ринку, які здійснюють:

1) первинне виробництво харчових продуктів тваринного походження, а також пов'язану з ним діяльність, зокрема зберігання та поводження з первинною продукцією в місці первинного виробництва, за умови що при цьому істотно не змінюється стан такої продукції;

2) транспортування харчових продуктів тваринного походження, зокрема тих, які потребують дотримання температурного режиму та не можуть зберігатися за температури вище 10 °С без втрати придатності для споживання людиною;

3) зберігання харчових продуктів тваринного походження, які не потребують дотримання температурного режиму та можуть зберігатися за температури вище 10 °С без втрати придатності для споживання людиною;

4) виробництво та/або зберігання харчових продуктів, інгредієнтами яких є виключно продукти рослинного походження та/або перероблені продукти тваринного походження;

5) експлуатацію закладів громадського харчування, закладів роздрібної торгівлі харчовими продуктами та/або виробництво ремісничих харчових продуктів, виробництво харчових продуктів тваринного походження на малих потужностях з виробництва харчових продуктів тваринного походження [140].

Для отримання експлуатаційного дозволу оператор ринку подає заяву до компетентного органу. Не пізніше 15 календарних днів з дня отримання заяви останнім здійснюється інспектування потужності, за результатами якого визначається її відповідність вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. Підставою для відмови у видачі експлуатаційного дозволу є:

1) відсутність у заяві про видачу експлуатаційного дозволу інформації, передбаченої ч. 4 цієї статті, та/або виявлення у заяві недостовірних відомостей, за умови що оператору ринку була надана можливість усунути

недоліки у строк, зазначений у повідомленні про залишення заяви без руху, але він їх не усунув;

2) встановлення за результатами інспектування потужності її невідповідності вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів;

3) незабезпечення агропродовольчим ринкам належних умов для роботи лабораторії, зокрема ненадання в користування службових приміщень, забезпечених опаленням, електропостачанням, вентиляцією, водопостачанням і водовідведенням.

Відмова з інших підстав забороняється. Відповідно до ст. 24 Закону, якщо оператор ринку не виконує у технічно можливий термін вимоги розпорядження або іншого розпорядчого документа про тимчасове припинення функціонування потужності або частини потужності та/або тимчасову заборону обігу об'єктів санітарних заходів, що пов'язані з такими порушеннями, головний державний інспектор виносить постанову про тимчасове припинення дії експлуатаційного дозволу [140].

Таким чином, аналіз норм чинного законодавства дає змогу констатувати, що дозвільна процедура в системі забезпечення якості й безпечності харчових продуктів – це систематизована послідовність регламентованих законодавством дій та заходів уповноваженого суб'єкта владних повноважень, спрямованих на інспектування операторів ринку харчових продуктів, встановлення рівня готовності та якості їх потужностей, на підставі чого засвідчується право на вироблення та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження.

Здійснений у роботі аналіз дає змогу стверджувати, що в сукупності реєстраційна та дозвільні процедури забезпечують прозорість, законність і суспільну користь функціонування продовольчого ринку на території держави, а також захищають здоров'я населення, яке отримує доступ виключно до якісної продукції. Водночас нормативно-правове регулювання

окреслених процедур сконцентровано переважно на уточненні порядку й механізму їх проведення, натомість базова характеристика сутності та юридичні особливості не закріплені в положеннях чинного законодавства.

2.3. Державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративний інструментарій

Попри значне розмаїття адміністративних інструментів забезпечення продовольчої безпеки України, далеко не всі передбачають прямий імперативний вплив на суб'єктів продовольчого сектору. Окремі з них призначені для допомоги приватним особам реалізувати покладені на них права й виконати обов'язки в такий спосіб, щоб це забезпечило позитивний особистий результат й одночасно суспільну користь. Ідеться про державну підтримку та стимулювання діяльності суб'єктів агропромислового комплексу, що нині є вкрай актуальним і важливим.

З'ясуємо зміст зазначеного адміністративного інструменту. Термін «стимулювання» у тлумачному словнику української мови означає надавати стимул чи бути стимулом до чого-небудь; прискорення, посилення, поліпшення здійснення чого-небудь [36, с. 1195]. Водночас, згідно із «Словником української мови» за редакцією І. К. Білодіда, «підтримка» – це: 1) дія за значенням підтримати, підтримувати: не давати упасти кому-, чому-небудь; подавати матеріальну, моральну іншу допомогу, сприяти в чому-небудь; продовжувати що-небудь, не давати припинитися, порушуватися, зникати тощо; підкріплювати чим-небудь, зберігати, не давати загинути; 2) те, що підтримує кого-, що-небудь, служить опорою комусь, чомусь; 3) те, що зберігає чию-небудь життєздатність, підкріплює, зміцнює кого-небудь; 4) те, що вселяє впевненість, підбадьорює [158, с. 514].

Водночас, попри спорідненість обох термінів, нині ані на рівні законодавства, ані в наукових положеннях не розроблено єдиного підходу щодо тлумачення державної підтримки та стимулювання, а також розмежування сутності зазначених явищ. Наприклад, відповідно до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції – це «надання сільськогосподарським товаровиробникам з державного бюджету в порядку, встановленому цим Законом, грошових коштів у вигляді відшкодування частини вартості страхової премії (страхового платежу), нарахованого за договором страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [141]. Згідно із Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні», до змісту поняття «державна підтримка» належать такі дії публічної адміністрації, як: 1) звільнення від сплати окремих податків і зборів; 2) звільнення від оподаткування ввізним митом нового устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що ввозяться виключно для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями на виконання спеціального інвестиційного договору; 3) забезпечення переважного права землекористування земельною ділянкою державної або комунальної власності для реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями; 4) забезпечення за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та з інших джерел, не заборонених законом, будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури або компенсація вартості збудованих заявником тощо [117]. У наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Методики визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів та програм публічних інвестицій» від 28 лютого 2025 року № 131 державну підтримку описано так: «державна (місцева) гарантія, державна підтримка здійснення державно-

приватного партнерства, державне стимулювання облаштування та функціонування індустріальних парків у формі забезпечення будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків, державна підтримка інвестиційних проєктів із значними інвестиціями у формі будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, надання яких є передумовою для використання певного механізму фінансового забезпечення проєкту або програми або передумовою реалізації інвестиційного проєкту із значними інвестиціями, функціонування індустріального парку» [124].

Поняття державного стимулювання також дістало нормативно-правового закріплення та визначення. У нечинному нині Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року № 2850-IV наведено визначення «стимулювання розвитку регіонів»: комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному й регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави загалом [147]. Натомість у чинному Законі України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII стимулювання та підтримку регіонів визначено як напрям державної регіональної політики з розвитку місцевих ініціатив щодо ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей [123]. У постанові КМУ «Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків» від 4 червня 2024 року № 644 державне стимулювання зводиться до надання коштів для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури,

необхідних для створення та функціонування індустріальних парків, а також здійснення компенсації витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж, зокрема на деокупованих територіях, за рахунок коштів державного бюджету [51].

Отже, законодавець не приділяє уваги розмежуванню державної підтримки та стимулювання, використовуючи наведені поняття паралельно й описуючи ними активні заходи фінансової, організаційної або іншої допомоги приватним чи публічним суб'єктам з боку держави. Зазначена проблема не дістала свого розв'язання й на рівні доктринальних розробок. Серед науковців переважає поняття державної підтримки, що найчастіше досліджується у сфері регулювання господарської діяльності.

Наприклад, О. В. Клим визначає державну підтримку підприємництва як комплекс правового, організаційного, ресурсного, соціального та іншого забезпечення державою процесу створення необхідних умов становлення та розвитку конкурентоспроможного підприємництва. Учена констатує, що з метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємництва органи влади відповідно до закону: надають підприємцям земельні ділянки, передають державне майно, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів; здійснюють первісне облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої та соціальної інфраструктури з продажем або передаванням їх підприємцям; стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг; надають інші види допомоги [74, с. 113–114].

Я. В. Петрушенко державну підтримку суб'єктів господарювання пропонує визначити як урегульовану законодавством діяльність уповноважених державних органів, що полягає в розробленні та реалізації цільових програм або наданні в індивідуальному порядку фінансової

підтримки суб'єкту господарювання, який має важливе стратегічне значення або відповідає іншим критеріям, визначеним у програмі, за рахунок коштів державного бюджету в будь-якій формі та з метою забезпечення стабільності національної економіки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, оздоровлення окремих галузей економіки, забезпечення соціально-економічного добробуту в державі. Перевагами державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу державного регулювання економіки, на думку автора, є можливість цілеспрямованого усунення проблем або сприяння діяльності конкретних підприємств, інших господарюючих суб'єктів, що забезпечує рівномірність розвитку національної економіки, оздоровлення важливих галузей господарства і, власне, тим самим досягнення позитивного ефекту від використання бюджетних ресурсів. Водночас недоліками державної підтримки суб'єктів господарювання є те, що цей господарсько-правовий засіб створює високий ступінь ризику дискримінації суб'єктів господарювання, порушення засад економічної конкуренції [103, с. 114].

Натомість Т. Ю. Мельник поєднує категорії підтримки й стимулювання під час дослідження специфіки державного регулювання бізнесу в період дії воєнного стану та вкладає в них такий зміст: «державне регулювання підприємницької діяльності, яке передбачає, перш за все, свідоме формування державними структурами відповідних прямих та опосередкованих інструментів підтримки бізнесу, зокрема, створення стимулів, використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів, що залучаються для його суб'єктів» [87, с. 4].

Значне коло наукових досліджень присвячено аналізу державної підтримки безпосередньо у сфері функціонування вітчизняного агропромислового комплексу. Наприклад, як зазначають П. С. Єщенко і Ю. І. Палкін, піднесення аграрного сектора в Україні залежить від державної підтримки. Це означає, що держава бере на себе витрати на здійснення

наукових досліджень у галузі сільського господарства, а також на підготовку кадрів; за рахунок державних коштів здійснює охорону зовнішнього середовища, низку економічних заходів; надає сільськогосподарським підприємствам і фермерам фінансову допомогу переважно у вигляді кредитів; контролює ціни й забезпечує їхній паритет, який полягає в тому, що кожного року сільський виробник в обмін на певний обсяг сільськогосподарської продукції має отримувати відповідну кількість товарів і послуг. На думку вчених, зазначене становить зміст і сутність державної підтримки аграрного сектору [58].

Згідно з науковою позицією Г. О. Андрусенко, метою державної підтримки сільського господарства є забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарського виробництва й на цій основі задоволення внутрішнього попиту на продовольство, а промисловості – на сировину, створення умов для соціального розвитку села. Для досягнення поставленої мети, вважає автор, необхідно виконати завдання, що передбачають: підвищення прибутковості виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників; здійснення структурних змін у сільському господарстві, стимулювання зростання обсягів виробництва й розширення збуту продукції, підвищення технологічного рівня аграрного виробництва, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; розвиток соціальної сфери села [9].

Х. А. Григор'єв у своїй монографії визначає державну підтримку сільського господарства як закріплену в законодавстві систему заходів організаційного, фінансового й інформаційно-консультативного характеру, що здійснюються уповноваженими державними органами та іншими суб'єктами щодо суб'єктів аграрного господарювання на виконання основних завдань аграрної політики з метою гарантування продовольчої безпеки, утворення стабільного середовища існування товарних виробників сільськогосподарської продукції, охорони навколишнього природного

середовища під час здійснення сільськогосподарської діяльності, соціального розвитку села [45, с. 40].

Аналіз наведених законодавчих і теоретичних підходів дає можливість дійти висновку, що державна підтримка та стимулювання – це взаємопов’язані категорії, які застосовуються паралельно. Перша спрямована на забезпечення й задоволення потреб публічних і приватних суб’єктів у певній сфері в процесі реалізації певної діяльності за допомогою спрямування державних ресурсів фінансового, кадрового, матеріально-технічного характеру тощо. Завдяки підтримці держава має змогу стимулювати, тобто активізувати приватних та/або публічних суб’єктів у конкретних діях, що потенційно матимуть позитивний суспільний результат і користь, передусім для країни. Отже, підтримка та стимулювання – це вкладення держави в майбутнє у вигляді допомоги конкретним особам, діяльність яких має високий ступінь стратегічної важливості для сталого національного розвитку.

Зважаючи на викладене, державна підтримка та стимулювання суб’єктів агропромислового комплексу – це сукупність державних фінансових, організаційно-правових, матеріально-технічних та інших заходів і засобів, які спрямовані на забезпечення ресурсного попиту й задоволення інших потреб суб’єктів вітчизняного агропромислового сектору з метою активізації їхньої діяльності, що має високий ступінь суспільної та економічної користі, а також суттєво впливає на сталий національний розвиток. Визначені заходи й засоби багатоманітні, але можуть бути поділені на різновиди залежно від механізму, завдань, суб’єктів, кінцевого результату реалізації тощо.

Насамперед слід виокремити державно-бюджетну підтримку та стимулювання агропромислового сектору держави. Згідно з Бюджетним кодексом України, бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються

органами державної влади [33]. Зокрема, у Державному бюджеті на 2026 рік Уряд посилює підтримку агропромислового комплексу – одного з ключових секторів української економіки та гаранта продовольчої безпеки. Загальний обсяг фінансування становить 14,1 млрд грн, що на 4,5 млрд грн більше порівняно з 2025 роком. Бюджет–2026 передбачає інструменти, які надають можливість агровиробникам відновлювати виробництво: підтримку фермерства, страхування врожаю, розмінування та модернізацію інфраструктури. Це не забезпечить миттєвого розв’язання проблеми, проте сприятиме підвищенню стійкості сектору й надасть можливість рухатися вперед у складних умовах. Бюджетна підтримка сільгоспвиробників у 2026 році становитиме 9,5 млрд грн, у межах якої передбачено дотацію на 1 гектар для господарств на прифронтових територіях, підтримку страхування сільськогосподарської продукції та відновлення систем зрошення [107].

Наступним різновидом державної підтримки та стимулювання є залучення міжнародної допомоги й ресурсів для розвитку та забезпечення якості функціонування агропромислового сектору. Прикладом є підписання 2026 року між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку Меморандуму про взаєморозуміння. Його метою визначено створення ефективного механізму співробітництва між сторонами для посилення конкурентоспроможності українських підприємств аграрного та харчового секторів, а також підтримки інтеграції до єдиного ринку Європейського Союзу. Документ визначає такі ключові напрями співпраці: підвищення стійкості й конкурентоспроможності підприємств через інвестиційну та консультативну підтримку; розширення доступу до знань, інновацій, наукових досліджень і розвиток людського капіталу; гармонізація законодавства України з вимогами та стандартами Європейського Союзу; підтримка реалізації секторальних реформ і посилення державно-приватного діалогу. Підписання документа – це крок для посилення

конкурентоспроможності українського аграрного сектору. Це не лише відкриває нові можливості для інвестицій і впровадження інновацій, а й системно готує український бізнес до роботи за стандартами Європейського Союзу. Реалізація домовленостей сприятиме зміцненню продовольчої безпеки, розвитку експорту продукції з високою доданою вартістю та пришвидшенню євроінтеграційних процесів України [167].

Третім різновидом слід визначити адміністративні інструменти фінансової підтримки, що передбачено Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» та які передбачають: а) фінансову підтримку суб'єктів господарювання агропромислового комплексу; б) додаткову фінансову підтримку сімейних фермерських господарств.

Згідно зі ст. 13 Закону, фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу відбувається через: по-перше, здешевлення кредитів у режимі кредитної субсидії, що полягає в субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками в національній та іноземній валюті; по-друге, компенсації лізингових платежів – часткове відшкодування сплачених суб'єктами господарювання агропромислового комплексу лізингових платежів за придбані техніку та/або обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу. Кредитна субсидія надається у порядку та розмірі, визначених Кабінетом Міністрів України: а) для короткострокових кредитів – строком до 12 календарних місяців; б) для середньострокових кредитів – строком до 36 календарних місяців; в) для довгострокових кредитів – строком від 36 календарних місяців. Субсидія надається: у національній валюті – у розмірі не менше 1,5 облікової ставки Національного банку України за короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими кредитами, що діє на день нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами; в іноземній валюті – у розмірі не

менше 10 % річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами. Водночас компенсація лізингових платежів надається суб'єктам господарювання, за сплачені: а) лізинговий платіж в обсязі 40 % вартості предмета лізингу, до якого належать вітчизняна техніка та/або обладнання для агропромислового комплексу чи техніка та/або обладнання для агропромислового комплексу іноземного виробництва, у разі якщо відповідні аналоги не виробляються в Україні; б) комісійну винагороду лізингодавцю в розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку України, що діє на дату нарахування відсотків за користування предметом лізингу, але не вище розмірів, передбачених договорами фінансового лізингу. Контроль за цільовим використанням коштів субсидованих кредитів здійснюється органами державного фінансового контролю. У разі встановлення органами державного фінансового контролю факту незаконного одержання та/або нецільового використання кредитної субсидії та/або компенсації лізингових платежів стягнення здійснюється відповідно до норм чинного законодавства [122].

Деякі інші особливості та порядок реалізації притаманні додатковій фінансовій підтримці. По-перше, це інструмент державного стимулювання та допомоги, який не виключає загальну фінансову підтримку. По-друге, отримувачем може бути виключно сімейне фермерське господарство. Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року № 973-IV, останнє є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, зокрема в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами

або членами сім'ї. Сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи організується фізичною особою самотійно або спільно з членами її сім'ї на підставі договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства. Договір укладається фізичною особою спільно з членами її сім'ї в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню за місцем розташування майна та земельних ділянок господарства. Головою сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи є член сім'ї, визначений договором (декларацією), який реєструється як фізична особа – підприємець [150].

Згідно зі ст. 13-1 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», сімейним фермерським господарствам, які зареєстровані платниками єдиного податку четвертої групи, надається додаткова фінансова підтримка через механізм доплати на користь застрахованих осіб – членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у сумі: 0,9 мінімального страхового внеску – перший рік; 0,8 мінімального страхового внеску – другий рік; 0,7 мінімального страхового внеску – третій рік; 0,6 мінімального страхового внеску – четвертий рік; 0,5 мінімального страхового внеску – п'ятий рік; 0,4 мінімального страхового внеску – шостий рік; 0,3 мінімального страхового внеску – сьомий рік; 0,2 мінімального страхового внеску – восьмий рік; 0,1 мінімального страхового внеску – дев'ятий та десятий роки. Така фінансова підтримка надається за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті України, зокрема за рахунок коштів, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Фінансова підтримка надається сімейному фермерському господарству виключно за умови, що його голова сплачує за себе та за кожного з членів свого фермерського господарства (якщо вони не підлягають страхуванню на інших засадах) єдиний внесок на загальнообов'язкове

державне соціальне страхування. У разі несвоєчасної (неповної) протягом відповідного року сплати головою та членами сімейного фермерського господарства страхових внесків фінансова підтримка припиняється та поновлюється за умови самостійної сплати ними суми страхового внеску у повному обсязі [122].

Четверта група адміністративних інструментів державної підтримки та стимулювання охоплює бюджетні дотації, доступні окремим, спеціально визначеним суб'єктам агропромислового комплексу, а саме: виробнику продукції тваринництва, окремих видів сільськогосподарської продукції та організаціям водокористувачів. Як доцільно зауважує у своїй дисертації О. А. Музика, бюджетна дотація – це не обумовлений цільовим призначенням між бюджетний трансферт, що надається на підставі юридичного акта в чітко визначеній сумі з одного бюджету іншому з метою вирівнювання мінімальної бюджетної спроможності, збалансування доходів і видатків бюджету-отримувача [92].

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», під час планування витрат державного бюджету на наступний бюджетний період КМУ передбачає статтю видатків на надання дотацій виробникам продукції тваринництва. Бюджетна дотація надається з метою підтримки рівня платоспроможного попиту українських споживачів продукції тваринництва та запобігання виникненню збитковості українських виробників такої продукції. Об'єктами бюджетної дотації є: велика рогата худоба; свині; вівці; коні; птиця свійська; кролі; молоко незбиране екстра, вищого, першого та другого гатунків (не піддане будь-якій обробці, переробці чи пакуванню для потреб подальшого продажу); вовна стрижена; кокони тутового шовкопряда; мед натуральний; кози [122].

Норма ст. 16-1 Закону регламентує, що сільськогосподарський товаровиробник, основною діяльністю якого є постачання

сільськогосподарських товарів/послуг, вироблених ним на власних або орендованих основних засобах, причому питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не менше 75 % вартості всіх товарів/послуг, поставлених ним протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно, має право на бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Дотація надається суб'єктам, які, зокрема, провадять: а) вирощування листових і стеблових овочів (артишоки; аспарагус; капуста; цвітна капуста та броколі; салат-латук і цикорій; шпинат); б) вирощування баштанних культур (огірки та корнішони; баклажани; помідори; кавуни; мускусні дині); в) вирощування коренеплідних, цибулинних і бульбоплідних овочів, зокрема моркви, часнику тощо [122].

Також організаціям водокористувачів, згідно із Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», може надаватися державна підтримка у вигляді бюджетної дотації на часткову оплату чи відшкодування вартості ремонту або реконструкції наявних та/або будівництва нових меліоративних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, насосних станцій для гідротехнічної меліорації земельних ділянок, що належать до території обслуговування такої організації, якщо видатки на таку дотацію передбачено законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Бюджетна дотація на часткову оплату зазначених заходів надається за умови наявності затвердженої проєктно-кошторисної документації [122].

Останнім й найспецифічнішим різновидом державної підтримки та стимулювання суб'єктів сільськогосподарського комплексу слід виокремити інвестування. Його зміст і механізм здійснення врегульовано Законом України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. Відповідно до статей нормативного акту, інвестиціями є всі види майнових

та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. Такими цінностями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування й інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації певного виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності. Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиційна діяльність може здійснюватися на основі державного інвестування, що провадиться органами державної влади за рахунок коштів державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами й установами за рахунок власних і позичкових коштів [137].

Державна інвестиційна діяльність цілком може застосовуватися щодо суб'єктів агропромислового комплексу паралельно з іншими видами підтримки та стимулювання. Проте вона має індивідуальний характер і спрямована здебільшого на допомогу конкретним аграрним або сільськогосподарським проєктам, реалізація яких гарантує суттєві надходження до державного бюджету України.

Підбиваючи загальні підсумки, зауважимо, що здійснена в підрозділі наукова робота засвідчила наявність широкого кола різновидів державної підтримки й стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу. Застосування цих інструментів у сукупності формує сприятливе організаційно-правове й економічне середовище для ведення прибуткової підприємницької та іншої діяльності аграріїв. Це дає можливість залучати

нових учасників на продовольчий ринок, сприяти його активному функціонуванню, а також забезпечувати значні бюджетні надходження, економічну стабільність і продовольчу безпеку.

2.4. Адміністративні процедури моніторингу та оцінки ризиків на продовольчому ринку

У системі адміністративних процедур, які застосовують для забезпечення продовольчої безпеки України, наявні окремі різновиди, що надають можливість заздалегідь виявляти та запобігати негативним тенденціям на вітчизняному продовольчому ринку. До них належать моніторинг та оцінка ризиків, кожен з яких має важливе функціональне значення для організації економічної та фактичної доступності харчових продуктів на території держави та їх вільного обігу.

Термін «моніторинг» походить з англійської мови, але має латинську основу. Слова «moneo», «monitor», «monitorius», «monitum», «monitus» є спільнокореневими та багатозначними. Одне зі значень слова «moneo» – карати; «monitor» – наглядач; «monitorius» – попереджувач; «monitum» – вказівка; «monitus» – повідомлення [93, с. 23]. В україномовному тлумаченні термін «моніторинг» означає «постійне спостереження за будь-яким явищем, об'єктом з метою співвідношення його стану з бажаним результатом або з первинним уявленням» [42, с. 214]. Інтерпретації визначеної категорії в різних сферах суспільної діяльності консолідувала у своєму дисертаційному дослідженні Т. О. Ярцева. Зокрема, моніторинг у техніці – це прилад для контролю за певними параметрами, що мають залишатися стабільними в окреслених межах; у кібернетиці – частина програми операційної системи електронно-обчислювальної машини, яка контролює одну з фаз обчислювального процесу. У застосуванні щодо педагогічного менеджменту

моніторинг, зауважує вчена, можна визначити як сукупність систематичних спостережень за діяльністю певних педагогічних об'єктів за наперед визначеними показниками (індикаторами) тощо [180, с. 55].

Розширеного тлумачення та додаткових ознак категорія набула в межах індивідуальних концепцій. Наприклад, В. Н. Большаков доводить, що моніторинг – це регулярне відстежування процесу, явища за відповідною методикою з метою одержання докладної інформації про нього та прийняття на підставі цього обґрунтованого рішення [27, с. 164]. «Моніторинг – це постійне спостереження за ходом якого-небудь явища або процесу з метою визначення закономірностей і особливостей його розвитку», – зазначають Ю. Б. Іванов та О. М. Тищенко [162]. Л. П. Богославець стверджує, що моніторинг – це складний процес, який охоплює: спостереження, оцінювання, контроль, управління та прогнозування результатів якогось явища, процесу тощо [24, с. 46]. В. Б. Авер'янов наводить тлумачення категорії «моніторинг» з позиції управлінської науки й доводить, що це «пасивна форма контролю, яка полягає у відстеженні ситуації чи процесу у сфері управлінської діяльності, аналізі впливу на суспільні відносини прийнятих управлінських рішень, правових актів» [50, с. 346, 347]. У галузі протидії правопорушенням К. Л. Бугайчук визначив моніторинг як систему постійного спостереження, оцінювання та прогнозу соціальних явищ криміногенного, деліктогенного й антикриміногенного характеру, а також стану боротьби з адміністративними проступками у зв'язку з діяльністю суб'єктів та учасників щодо їх профілактики [30, с. 216].

Досить варіативним є підхід законодавця до тлумачення досліджуваної категорії. Наприклад, моніторинг, згідно з положеннями Закону України «Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин», – це система спостережень, вимірювань і досліджень (випробувань) з подальшим аналізом та узагальненням інформації щодо стану здоров'я тварин та/або ветеринарно-санітарного статусу держави, її окремої території (зони, регіону або

компартмента) або потужностей, залишків ветеринарних лікарських засобів та інших забруднюючих речовин у тваринах, продуктах тваринного походження й кормах, стійкості до протимікробних речовин [114]. Державний моніторинг в Законі України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин» описано як здійснення в межах заходів державного контролю послідовних спостережень та/або вимірювань відповідно до плану державного моніторингу з наступним їх аналізом та узагальненням з метою отримання загального уявлення про стан справ щодо дотримання законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та/або благополуччя тварин [115]. Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX державний фінансовий моніторинг спеціально уповноваженого органу – це сукупність заходів зі збирання, опрацювання й аналізу інформації про фінансові операції, що подається до спеціально уповноваженого органу суб'єктами первинного й державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму та/або фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або з іншими незаконними фінансовими операціями, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України та інших заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії [121].

Водночас, відповідно до наказу Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України «Про затвердження Порядку здійснення психологічного забезпечення службової діяльності в

Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України та Переліку психологічних протипоказань, наявність яких унеможливило проходження військової служби за контрактом (навчання) в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України» від 2 листопада 2016 року № 683, моніторинг – це комплекс засобів, які забезпечують систематичний контроль (стеження) за станом психогенних чинників службової діяльності, змісту й умов індивідуального розвитку особового складу Держспецзв'язку та службової діяльності колективів структурних підрозділів Адміністрації Держспецзв'язку, її територіальних органів, Головного управління урядового фельд'єгерського зв'язку Держспецзв'язку, підрозділів урядового фельд'єгерського зв'язку, територіальних підрозділів, закладів, установ та організацій Держспецзв'язку, а також визначення психологічної інформації, умов більш ефективного застосування особового складу Держспецзв'язку, виявлення причин, що ускладнюють службову реалізацію особового складу Держспецзв'язку [134].

З огляду на визначені наукові підходи, вважаємо, що моніторинг, незалежно від сфери та суб'єкта застосування, має такі особливості: по-перше, є процесом спостереження за певним об'єктом, станом функціонування останнього, а також накопиченням відповідної інформації про нього; по-друге, в кожному окремому випадку має чітко встановлену методику проведення, що охоплює комплекс параметрів, показників і факторів, які повинні відстежуватися; по-третє, отримана під час моніторингу інформація та відомості підлягають аналізу й розгляду суб'єктом його проведення для прийняття певного організаційно-управлінського рішення; по-четверте, моніторинг має проблемно орієнтовану мету здійснення, яка полягає у встановленні та висвітленні невідповідності процесу функціонування об'єкта визначеним стандартам, вимогам тощо.

Прикладом аналізованого явища в межах теми дослідження слід виокремити моніторинг за цільовим використанням державної підтримки

суб'єктами агропромислового комплексу, передбачений Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». Зокрема, ст. 2-6 визначає, що адміністрування відповідних дотацій, кредитів та інших різновидів допомоги здійснюється Виплатною агенцією, статус якої покладено розпорядженням КМУ від 31 грудня 2025 року № 1526-р на Український державний фонд підтримки фермерських господарств [122].

Моніторинг реалізується з використанням інтегрованої системи адміністрування та контролю (далі – ІСАК), що є інструментом забезпечення прозорості й підзвітності у сфері надання підтримки. ІСАК забезпечує: функціонування підсистеми ідентифікації земельних ділянок, що ґрунтується на геопросторових даних, відомостях Державного земельного кадастру та інших публічних реєстрів і дає змогу однозначно визначати кожен земельну ділянку, що є об'єктом підтримки; функціонування геопросторової підсистеми, а також у відповідних випадках підсистеми, що базується на відомостях Єдиного державного реєстру тварин; функціонування підсистеми моніторингу територій, за допомогою якої здійснюється регулярне спостереження за станом земель, сільськогосподарських угідь та інших територій із застосуванням супутникових даних, інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі та інших джерел геопросторових даних; функціонування підсистеми ідентифікації заявників в інформаційно-комунікаційній системі «Державний аграрний реєстр» з автоматизованою перевіркою даних про таких осіб і верифікації їхнього права на отримання підтримки; функціонування підсистеми моніторингу відповідності виплат; безперервну, стандартизовану й захищену взаємодію з іншими державними інформаційно-комунікаційними системами, кадастрами та реєстрами [122].

Держателем, адміністратором і технічним адміністратором ІСАК є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику й державну політику сільського розвитку.

Функції технічного адміністратора на підставі договору з адміністратором ІСАК може здійснювати юридична особа, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, чи інша юридична особа публічного права, 100 % акцій (часток) якої належать державі [122].

Другим прикладом є моніторинг сталого розвитку сільського господарства України, який реалізує Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України шляхом використання спеціальної системи даних щодо сталого розвитку сільського господарства або «Farm Sustainability Data Network» (далі – FSDN). Система, згідно із Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», функціонує як інструмент забезпечення аналізу реалізації державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку. Метою функціонування FSDN є щорічне збирання й аналіз даних виробничого, економічного, фінансового, екологічного та соціального характеру щодо діяльності виробників сільськогосподарської продукції, необхідних, зокрема для: а) інформаційного забезпечення державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку, їх моніторингу; б) здійснення економічного оцінювання стану сільського господарства України; в) аналізу економічних, соціальних та екологічних аспектів, пов'язаних з діяльністю виробників сільськогосподарської продукції. Збирання даних здійснюється на підставі плану опитування, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику й державну політику сільського розвитку шляхом проведення регулярних і спеціальних опитувань на основі репрезентативної вибірки виробників сільськогосподарської продукції. З метою опитування виробників сільськогосподарської продукції класифікують за єдиною методологією, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну

політику та державну політику сільського розвитку з урахуванням виду сільськогосподарської діяльності, яку здійснюють такі виробники, їх економічного розміру та інших видів діяльності, не пов'язаних із сільським господарством. Доступ до відомостей FSDN є відкритим і загальнодоступним за умови агрегованого подання та знеособлення таких відомостей для унеможливлення ідентифікації виробників сільськогосподарської продукції. Відомості FSDN оприлюднюються на офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику й державну політику сільського розвитку, та на Єдиному державному вебпорталі відкритих даних. Крім зазначеного, відомості FSDN можуть надаватися органам Європейського Союзу відповідно до укладених міжнародних договорів. Розголошення персональних даних, отриманих у процесі функціонування FSDN, заборонено. Використання з метою оподаткування будь-яких персональних даних чи інших відомостей, отриманих у процесі функціонування FSDN, заборонено. Інформація, закріплена в FSDN, не є підставою для нарахування та стягнення з виробників сільськогосподарської продукції податків і зборів [122].

Наступним доцільно визначити моніторинг відповідності інформації, що міститься в експертних висновках про походження товару, виданих Торгово-промисловою палатою України або регіональною торгово-промисловою палатою, відомостям, що містяться в інформаційно-комунікаційній системі «Державний аграрний реєстр». Порядок його проведення затверджено постановою КМУ від 3 грудня 2025 року № 1570. Згідно з підзаконним документом, мета моніторингу – створення умов для унеможливлення зловживань і порушень законодавства під час експорту окремої сільськогосподарської продукції (соєві боби, насіння ріпаку тощо) у частині звільнення від сплати вивізного (експортного) мита. Сільськогосподарські товаровиробники, які мають намір експортувати власно вирощені окремі види товарів або продати їх сільськогосподарському

кооперативу, членом якого вони є, для подальшого експорту, мають бути зареєстровані в інформаційно-комунікаційній системі «Державний аграрний реєстр». З цією метою товаровиробники: а) подають заявку до Реєстру, у якій ставлять відмітку про намір експортувати власно вирощені окремі види товарів та/або продати їх сільськогосподарському кооперативу, членами якого вони є, для подальшого експорту. Після розгляду заявки програмними засобами Державного аграрного реєстру товаровиробника вносять до переліку товаровиробників, які вирощують окремі види товарів і мають намір їх експортувати; б) зазначають у заявці інформацію про посівні площі, обсяг збору та фактичну врожайність таких культур (за наявності): пшениця, ячмінь, соняшник, кукурудза, ріпак (кольза), соя та інші (за підсумками поточного року). Зазначена в Реєстрі інформація має узгоджуватися з даними про площу земельних ділянок, що перебувають у власності або користуванні. Інформація Державного аграрного реєстру проходить щомісячний моніторинг підрозділами Мінекономіки [136].

Останнім прикладом є моніторинг, який застосовується для відстежування якості реалізації на території України Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій. У статті 16-5 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» зазначено, що центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику та державну політику сільського розвитку, здійснює щорічний моніторинг виконання Стратегії. Останній проводиться шляхом відстеження та порівняння фактично отриманих значень показників оцінки результативності виконання завдань і заходів з їх прогнозними значеннями, передбаченими Стратегією. У процесі моніторингу використовуються дані FSDN, офіційної статистики, інформації центральних органів виконавчої влади, із залученням громадських об'єднань і наукових установ. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну аграрну політику й державну

політику сільського розвитку, публікує результати моніторингу реалізації Стратегії у формі звіту на своєму офіційному вебсайті не пізніше 1 липня року, наступного за моніторинговим [122].

На цьому етапі дослідження можемо сформулювати висновок: адміністративні процедури моніторингу в межах діяльності продовольчого ринку – це регламентована чинним законодавством група послідовних, систематизованих заходів і дій, які реалізуються уповноваженими суб'єктами з метою спостереження та відстежування стану функціонування національного продовольчого ринку, виконання його учасниками суб'єктивних прав та обов'язків, а також виявлення позитивних і негативних тенденцій, які впливають на ринок і продовольчу безпеку держави.

Переходячи до аналізу процедур оцінки ризиків на продовольчому ринку, зазначимо, що у своєму базовому значенні, відповідно до положень Енциклопедії сучасної України, поняття «оцінка» означає спосіб вираження результатів оцінювання як процесу встановлення (призначення або визначення) цінності, рівня або значущості предмета оцінювання – явища, характеристик, параметрів, якостей особистості, її діяльності, поведінки, продуктів діяльності особистості (групи осіб). Оцінювання охоплює збирання, синтез та інтерпретацію відомостей про предмет оцінювання на підґрунті визначення відповідності їх належним нормам, критеріям, принципам, цінностям. Оцінювання передбачає наявність таких компонентів, як суб'єкт, предмет і підґрунтя оцінювання. Суб'єктом оцінювання є особа (група осіб), яка здійснює (здійснюють) оцінювання. Предмет оцінювання – те (та, той), що (яка, який) підлягає оцінюванню (діяльність, продукт діяльності, якості й інші характеристики предмета, явища, особистості тощо). Підґрунтям оцінювання зазвичай вважають те, в аспекті чого або з урахуванням чого здійснюється оцінювальна діяльність (користь, досягнення, відчуття, вартість тощо) [44].

Натомість О. О. Долгий у своєму дисертаційному дослідженні акцентував, що оцінка – це процес (результат) отримання (-них) характеристик про об'єкт дослідження за допомогою розроблених методів, їх облік, систематизація, опрацювання й вироблення необхідних для досягнення мети дослідження висновків, пропозицій та рекомендацій. Досліджуючи специфіку цього поняття, учений також зауважив: «За своєю сутністю оцінка – поняття не ширше, ніж характеристика, але воно має іншу структуру, призначення і форму реалізації. В процесі дослідження «оцінка» і «характеристика», функціонуючи у різних площинах, виступають вузловими точками перетину різних методів отримання інформації про об'єкт, що досліджується, доповнюючи таким чином одне одного» [56, с. 71]. З огляду на це, оцінка ризику може бути визначена як процес збирання інформації про якийсь негативний фактор, опрацювання отриманих відомостей та формулювання характеристики можливої шкоди у випадку його реалізації. Тобто кінцевим підсумком оцінки є встановлення рівня небезпеки якогось об'єкта, явища, процесу тощо.

Зокрема, прикладом оцінки ризиків в аспекті функціонування продовольчого ринку є процедура розрахунку індикаторів продовольчої безпеки, яку регламентує постанова КМУ «Про затвердження Методики розрахунку індикаторів продовольчої безпеки». Методика застосовується Мінекономіки, іншими центральними органами виконавчої влади для оцінки продовольчої безпеки й факторів, які негативно впливають на неї. Відповідно до постанови, аналіз здійснюється за такими індикаторами: 1) забезпечення харчових потреб населення: а) середньорічне споживання кожного продукту харчування у розрахунку на одну особу в натуральних одиницях виміру, що відстежується в динаміці, визначається за такими основними групами харчових продуктів: хліб і хлібопродукти; картопля; овочі, баштанні; фрукти, ягоди й виноград; цукор; олія; м'ясо та м'ясопродукти; молоко й молочні продукти; риба та рибопродукти; яйця; б) добова енергетична цінність

раціону людини, що визначається як сума добутоків одиниці маси окремих видів харчових продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності; в) енергетична цінність харчових продуктів тваринного походження у добовому раціоні людини, що визначається як сума добутоків маси окремих видів харчових продуктів тваринного походження, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності; 2) економічна доступність харчових продуктів, що визначається як співвідношення між сукупними витратами на продукти харчування та безалкогольні напої (зокрема харчування поза домом) та сукупними витратами домогосподарств тощо; 3) стабільність продовольчих систем, зокрема імпортозалежність за окремими харчовими продуктами, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого харчового продукту в натуральному виразі та місткістю його внутрішнього ринку тощо. Розрахунок індикаторів здійснює Мінекономіки на підставі даних Держстату, Мінекономіки, інших офіційних джерел інформації. Дані для розрахунку оновлюються щороку станом на 31 грудня попереднього року. Результати проведення аналізу індикаторів продовольчої безпеки узагальнюються у звіті про стан продовольчої безпеки [125].

Продовольчий ринок України є невід'ємною та важливою складовою національної економіки, а отже, ризики, що виникають в його межах, мають потенційний вплив і на економічне середовище. Зокрема, різноманітні складнощі виробництва, доставлення продовольства, зниження фінансової спроможності аграріїв, знищення сільськогосподарської техніки, недостатність підтримки суб'єктів агропромислового комплексу, а також інші подібні тенденції суттєво впливають на економічний потенціал нашої держави. Саме тому останні є об'єктом процедури оцінювання ризиків у сфері економіки, яка, згідно з постановою КМУ «Про затвердження Порядку проведення комплексу заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки» від 27 грудня 2024 року № 1509, передбачає ідентифікацію ризиків,

установлення їх рівня, визначення причин та умов, які на них впливають, потенційних або наявних наслідків для економіки держави, прогнозування їх розвитку, а також визначення можливих способів їх мінімізації та/або усунення. Метою проведення комплексу зазначених заходів є визначення ризиків у сфері економіки, вплив яких призводить до її тінізації та послаблення економічної безпеки держави, а також розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків таких ризиків. Досягнення мети оцінювання забезпечується шляхом виконання таких завдань: збирання й опрацювання інформації, що може бути використана з метою проведення комплексу заходів; визначення ризиків у сфері економіки, проведення їх аналізу й оцінювання; оцінювання ефективності функціонування механізму проведення комплексу заходів і заходів, вжитих для мінімізації та усунення ризиків у сфері економіки; розроблення та затвердження заходів для мінімізації та усунення ризиків у сфері економіки. Джерелами інформації, необхідної для проведення комплексу заходів, є звітність із протидії кримінальним правопорушенням і запобігання загрозам економічній безпеці держави, аналітичні огляди та довідки учасників комплексу заходів, відповіді учасників комплексу заходів на запитальники, результати вибіркового аналізу судових рішень у кримінальних провадженнях, результати наукових досліджень, результати моніторингу громадської думки [135].

Суб'єктом проведення оцінювання є БЕБ, яке, крім інших органів державної влади, залучає суб'єктів господарювання до здійснення комплексу процедурних заходів шляхом їх добровільного опитування. На завершальному етапі комплексу заходів БЕБ складає звіт про результати оцінювання ризиків у сфері економіки, який після погодження з контролюючими органами й іншими державними органами, залученими до проведення комплексу заходів, розміщується на офіційному вебсайті БЕБ. Контролюючі органи й інші державні органи, залучені до проведення

комплексу заходів, подають до БЕБ пропозиції щодо заходів, спрямованих на мінімізацію та усунення ризиків у сфері економіки, протягом місяця з дня погодження звіту, якщо інший строк не визначено в листі БЕБ, яким було надіслано звіт. На основі звіту БЕБ складає, з урахуванням пропозицій контролюючих та інших державних органів, перелік заходів, спрямованих на мінімізацію та усунення ризиків у сфері економіки, який в установленому порядку подається для затвердження Уряду [135].

Окрема процедура оцінки ризиків проводиться паралельно із державною реєстрацією об'єктів санітарних заходів відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Згідно зі ст. 31-3 Закону, об'єкт, який реєструється, підлягає спеціальній оцінці на предмет безпечності для людей та суспільства, на підставі чого формується спеціальний науковий висновок. Строк проведення оцінки становить: 1) 180 робочих днів – для харчових добавок, харчових ароматизаторів, харчових ензимів; 2) 270 робочих днів – для новітніх харчових продуктів та 135 робочих днів – для традиційних харчових продуктів з іншої країни; 3) 110 робочих днів – для тверджень про користь для здоров'я. За наявності обґрунтування необхідності отримання додаткової інформації для проведення оцінки ризику об'єкта строк процедури може бути продовжений уповноваженою особою, але не більше ніж на ще один строк, встановлений ч. 2 цієї статті для відповідних об'єктів [140].

Під час проведення оцінки ризику об'єкта уповноважена особа перевіряє інформацію, зазначену в поданих заявником документах, та з'ясовує, чи відповідає об'єкт за призначених умов його використання вимогам законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. За результатами проведеної оцінки ризику об'єкта уповноважена особа складає науковий висновок щодо безпечності об'єкта, який містить обґрунтовану рекомендацію про прийняття одного з таких рішень: 1) здійснити державну реєстрацію об'єкта; 2) відмовити у здійсненні

державної реєстрації об'єкта. Уповноважена особа протягом п'яти робочих днів з дня, наступного за днем затвердження наукового висновку щодо безпечності об'єкта, надає його центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та надсилає заявнику. У разі надання рекомендації здійснити державну реєстрацію об'єкта науковий висновок щодо безпечності об'єкта має містити: 1) інформацію про призначення та характеристики об'єкта; 2) рекомендації щодо умов використання об'єкта (за наявності); 3) оцінку ефективності запропонованого методу (методики) лабораторного дослідження (випробування) для державного контролю [140].

Отже, процедура оцінки ризиків на продовольчому ринку є послідовною, регламентованою законодавством України групою заходів та дій, спрямованих на збирання, опрацювання інформації про наявні або потенційні негативні фактори, які можуть порушити нормальне функціонування продовольчого ринку, вплинути на життя та здоров'я людини й суспільства, а також використання отриманих відомостей у запобіганні настанню негативних наслідків.

Проаналізовані заходи та дії суб'єктів владних повноважень забезпечують стабільність функціонування ринку, повноту реалізації його учасниками покладених на них обов'язків, а також вчасне виявлення та запобігання негативним явищам, що несуть небезпеку обігу продовольства в країні та зумовлюють перешкоди в доступі громадян до харчових продуктів. Водночас необхідно констатувати недостатність нормативного регулювання проаналізованих процедур у чинному законодавстві України. Зокрема, у ньому досі не закріплено визначення змісту, завдань, призначення моніторингу й оцінки ризиків продовольчого ринку, а також наявні суттєві прогалини в регламенті порядку проведення окремих процедур.

2.5. Державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки

Продовольча безпека є не лише складовою національної безпеки, а й важливим чинником соціально-економічної стабільності держави, визначаючи рівень добробуту населення, стан здоров'я суспільства та конкурентоспроможність аграрного сектору. Ефективність функціонування системи продовольчої безпеки суттєво залежить від дієвості механізмів державного контролю та нагляду, які забезпечують дотримання встановлених стандартів якості, безпечності харчових продуктів, а також регулюють діяльність суб'єктів господарювання у відповідній сфері. У цьому контексті важливого значення набуває вдосконалення інституційних, правових та організаційних засад державного управління, спрямованих на мінімізацію ризиків для життя й здоров'я людей. Водночас сучасні трансформаційні процеси, інтеграція України до європейського правового простору та необхідність гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами зумовлюють потребу в комплексному дослідженні сутності, функцій та інструментів державного контролю й нагляду у сфері продовольчої безпеки.

Передусім зауважимо, що нагляд – це діяльність державних органів зі спостереження за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта з метою: отримання повної, об'єктивної та достовірної інформації про ситуацію на ньому; застосування заходів щодо виявлення, запобігання та припинення правопорушень (із правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю); надання допомоги підконтрольній структурі в поновленні законності й дисципліни; ужиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб. У демократичному суспільстві, зазначає В. Ю. Кобринський, нагляд є однією з найважливіших функцій державного управління. Метою державного контролю є не так виявлення недоліків, як своєчасне запобігання їм та усунення помилок у роботі підконтрольного

об'єкта, поновлення законності й дисципліни [75, с. 46]. В. І. Щербина тлумачить нагляд як правову форму здійснення захисної функції щодо дотримання законності в трудових правовідносинах, відповідності дій власника підприємства або уповноваженого ним органу приписам трудового законодавства. Зміст нагляду полягає насамперед у перевірці діяльності підконтрольних об'єктів щодо дотримання ними законодавства про працю й охорону праці [177, с. 134]. Т. П. Мінка акцентує, що нагляд – це система управлінських дій та заходів, спрямованих на здійснення спостереження за виконанням встановлених законом норм, правил, вимог або умов. Основна мета нагляду, зауважує автор, полягає в забезпеченні додержання законності, захисті прав і законних інтересів громадян, а також відповідності діяльності суб'єктів права встановленим стандартам і вимогам. До основних характеристик нагляду, на переконання згаданого вище автора, доцільно віднести: забезпечення законності (нагляд, спрямований на забезпечення виконання правових норм і дотримання законності суб'єктів правовідносин); профілактичний характер (нагляд передбачає профілактичні заходи, спрямовані на запобігання порушенням правових норм); систематичність (нагляд здійснюється на постійній основі, що дає змогу вчасно виявляти й усувати порушення); повноваження на втручання (уповноважені органи мають право застосовувати заходи впливу (адміністративні санкції, приписи тощо) у разі виявлення порушень) [90].

Зазначене дає змогу дійти висновку, що нагляд – це вид державної діяльності уповноважених органів, що полягає в систематичному спостереженні та перевірці дотримання суб'єктами встановлених законодавством загальнообов'язкових норм і правил без втручання в їх оперативну діяльність, із застосуванням передбачених законом заходів реагування у разі виявлення порушень. Нагляд нерозривно пов'язаний із категорією контролю.

Зокрема, Т. О. Коломоєць акцентує, що контроль – це активне втручання суб'єкта управління в діяльність підконтрольного об'єкта. Загалом сутність контролю як соціального явища полягає в перевірці відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим у суспільстві приписам, у межах яких вони мають діяти. Мета такої діяльності полягає у виявленні результатів впливу суб'єктів на об'єкт, допущених відхилень від прийнятих вимог, діючих принципів організації та регулювання, причин цих відхилень, а також визначення шляхів подолання наявних перешкод для ефективного функціонування всієї системи. У вузькому значенні контроль трактують як діяльність органів контролю, які в межах своїх повноважень наділяються функцією контролю, що є основним видом їх роботи, і які за допомогою притаманних їм форм, методів і встановлених процедур здійснюють контроль. Визначення контролю в широкому аспекті дає підстави стверджувати, що він поділяється на два основні види: державний та недержавний, що в сукупності утворюють соціальний. Державний контроль передбачає контролюючі дії усіх без винятку державних структур й охоплює контроль у сфері державного управління. Його основною метою є дослідження взаємовідносин суб'єктів державного управління з метою підтримання законності та дисципліни в державному управлінні [6].

Отже, контроль – це управлінська функція та вид діяльності уповноважених суб'єктів, що полягає в систематичному спостереженні, перевірці й оцінці діяльності об'єкта з метою встановлення її відповідності визначеним нормам, завданням і рішенням, а також у вжитті заходів для усунення виявлених відхилень і забезпечення належного функціонування системи.

Деякі автори вважають нагляд і контроль нерозривно пов'язаними поняттями. Наприклад, О. Середа цілком слушно зауважує, що в чинному законодавстві терміни «нагляд» і «контроль» у більшості випадків вживаються у поєднанні. Зазначене засвідчує спільність мети й завдань, що

постали перед відповідними органами. Відмінності між органами, на які покладено повноваження у сфері здійснення нагляду й контролю, виявляються переважно в компетенції, функціях, що здійснюються ними, у методах виявлення порушень і способах реагування на них [156].

Г. О. Замченко формулює такі методологічно-теоретичні положення щодо сутності нагляду та контролю: а) у системі державного управління контроль тісно пов'язаний з іншими управлінськими функціями, водночас його основне призначення полягає в оцінюванні того, наскільки реалізація цих функцій відповідає завданням управління. Контроль сприяє конкретизації управлінської діяльності та забезпечує її виконання відповідно до ухвалених рішень; б) усі суб'єкти управління здійснюють контроль, проте його обсяг, форми та методи варіюються залежно від ієрархічного рівня структурного підрозділу, а також від специфіки його мети й завдань; в) нагляд спрямований на забезпечення дотримання загальнообов'язкових норм, встановлених як законами, так і підзаконними актами, серед яких чимало мають техніко-юридичний характер. Основні його форми містять спостереження за відповідними відносинами та застосування різних превентивних заходів; г) у структурі елементів державного управління нагляд є складовою управлінських функцій, виступаючи елементом змісту управління. Однак, на відміну від контролю, який притаманний усім управлінським органам без винятку, нагляд належить до компетенції лише окремих із них. Науковець доходить висновку, що контроль і нагляд мають спільну концептуальну природу, проте нагляд є спеціалізованішим за механізмом, підставами та суб'єктами його здійснення [64]. Слід зазначити, що підхід Г. О. Замченко хоча і є змістовним, але не повністю враховує сучасні аспекти. Автор залишає поза увагою юридичні наслідки контролю й нагляду (санкції, скасування рішень), а також процедурну сторону їх здійснення (перевірки, інспекції), ігнорує гарантії прав підконтрольних

суб'єктів. Крім того, не акцентує на ризик-орієнтованому підході й інституційній незалежності наглядових органів.

Аналіз наведених наукових позицій дає змогу обґрунтувати, що категорії «нагляд» і «контроль» хоча і не є однаковими, однак тісно взаємопов'язані, оскільки обидві спрямовані на забезпечення законності, дисципліни та належного функціонування певної системи управління чи діяльності, однак вони різняться своїм змістом, формами та юридичними наслідками. Зокрема, нагляд має більш зовнішній, спостережний характер і полягає у перевірці дотримання норм права без безпосереднього втручання в оперативну діяльність піднаглядного суб'єкта. Своєю чергою, контроль є ширшим за змістом і передбачає активніше зовнішнє втручання в діяльність об'єкта, а також можливість перевірки доцільності, ефективності та правильності прийнятих рішень, право скасовувати або змінювати їх. Взаємозв'язок між цими категоріями виявляється в тому, що вони мають спільну функціональну спрямованість, тобто мету, яка полягає в забезпеченні дотримання встановлених правил і стандартів, але реалізуються через різні механізми впливу. Отже, нагляд і контроль доповнюють один одного: нагляд забезпечує незалежну оцінку дотримання норм, а контроль – глибше управлінське втручання, що дає змогу не лише виявляти, а й безпосередньо усувати недоліки. У сукупності вони утворюють єдиний механізм гарантування правопорядку та ефективності функціонування організаційних і державних структур.

Важливим різновидом контролю (нагляду) є державний. У чинному законодавстві, зокрема Законі України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», закріплено, що державний контроль – це діяльність компетентного органу, його територіальних органів, державних інспекторів, державних ветеринарних інспекторів, помічників державного ветеринарного інспектора й

уповноважених осіб, що здійснюється з метою перевірки відповідності діяльності операторів ринку вимогам законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, а також усунення наслідків невідповідності та притягнення до відповідальності за порушення відповідних вимог [115]. О. М. Буханевич та А. М. Івановська у своєму науковому дослідженні виокремлюють ознаки, які розкривають державний контроль у загальному його вигляді, зокрема такі як: 1) виявлення відхилень від встановлених норм і стандартів, причин таких відхилень; 2) порівняння фактичних показників із попередньо встановленими значеннями; 3) оцінка одержаної інформації; 4) здійснення необхідних заходів із забезпечення найбільш ефективного використання всіх ресурсів підконтрольних об'єктів задля досягнення поставлених перед ними завдань; 5) запобігання відхиленням від установлених норм і стандартів у майбутньому [32, с. 61]. Водночас науковці акцентують, що державний контроль має суттєві особливості, які визначають його як самостійний вид контролю зі специфічними формами та методами здійснення: 1) особливий характер відносин між контролюючим і підконтрольним суб'єктами – підлеглості або підконтрольності; 2) об'єктом державного контролю зазвичай є законність, а також доцільність дій контролюваного; 3) органи державного контролю часто наділені особливим правом скасовувати рішення контролюваного; 4) у випадках, передбачених законом, до підконтрольного суб'єкта можуть застосовуватися заходи впливу [32, с. 61].

В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд та ін. адміністративісти зауважують, що контроль – це вид діяльності, який полягає в тому, що суб'єкт контролю здійснює перевірку й облік того, як контрольований об'єкт виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції. Основне призначення державного контролю полягає у виявленні невідповідності його об'єкта певним правомірним оцінним критеріям для подальшого застосування адекватних заходів реагування. Автори зазначають,

що сутність державного контролю полягає у: спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта; одержанні об'єктивної та достовірної інформації; вживанні заходів із запобігання й усунення порушень; виявленні причин та умов, що сприяють правопорушенню; вживанні заходів щодо залучення до відповідальності осіб, винних у порушенні. Науковці визначають контроль одним із вагомих, відносно самостійних методів адміністративного права. Контроль як метод адміністративного права – це вид діяльності публічної адміністрації, що полягає в активних діях щодо перевірки й обліку того, як контрольований об'єкт публічного управління виконує покладені на нього завдання та реалізує свої функції, визначені нормами адміністративного права [3].

А. В. Денисова стверджує, що нагляд як вид державної діяльності доцільно визначити як сукупність безперервних дій зі спостереження за додержанням законності у відповідних суспільних відносинах, здійснюваних компетентним на те органом із застосуванням наданих йому законом (підзаконним нормативним актом) повноважень, що спрямовані на запобігання, виявлення й припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [48]. Згідно з позицією авторки, нагляд здійснюють з метою: отримання об'єктивної та достовірної інформації про ситуацію на піднаглядному об'єкті чи в певній сфері суспільних відносин; застосування заходів запобігання правопорушенням (у деяких випадках з правом прямого втручання в діяльність об'єкта нагляду); надання допомоги піднаглядному об'єкту в поновленні законності й дисципліни; встановлення причин та умов, які сприяють порушенню вимог правових норм; ужиття заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності [48].

Узагальнення теоретичних підходів науковців дає змогу дійти висновку, що державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки є врегульованою нормами чинного законодавства, системною, цілеспрямованою діяльністю уповноважених органів державної влади, яка

спрямована на забезпечення дотримання суб'єктами господарювання встановлених вимог і стандартів щодо якості, безпечності та доступності харчових продуктів шляхом здійснення перевірок, моніторингу, експертиз, оцінки ризиків і застосування передбачених законом заходів реагування з метою захисту життя й здоров'я населення та гарантування продовольчої незалежності держави.

Специфічною характеристикою зазначеного державного контролю (нагляду) є його різновекторність і багатоаспектність. На офіційному вебсайті Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів визначено такі види державного контролю (нагляду): за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін; за додержанням законодавства про захист прав споживачів; у сфері метрології та метрологічної діяльності; у сфері запобігання та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення; у сфері експлуатації та технічного стану машин; у сфері зберігання зерна й продуктів його переробки; у сфері провадження господарської діяльності з виробництва ветеринарних препаратів, що підлягає ліцензуванню; у сфері провадження господарської діяльності з ветеринарної практики, що підлягає ліцензуванню; у сфері безпечності й окремих показників якості харчових продуктів; у сфері захисту рослин; державний контроль у сфері карантину рослин; у сфері охорони прав на сорти рослин [49]. Слід зауважити, що наведений на офіційному вебсайті Держпродспоживслужби перелік не є вичерпною системою видів державного контролю (нагляду) саме у сфері забезпечення продовольчої безпеки, з огляду на його функціональне призначення і нормативну природу відповідної діяльності. З позиції теорії продовольчої безпеки як комплексної категорії, що охоплює санітарні, ветеринарні, фітосанітарні та інші біобезпекові аспекти обігу харчових продуктів, визначальними є ті види державного впливу, які спрямовані на запобігання ризикам для життя й

здоров'я людини через харчовий ланцюг «від лану до столу». Водночас у зазначеному переліку поряд із базовими напрямками відображено й такі види контролю, що належать до економічного регулювання, технічного нагляду або загального захисту прав споживачів. Це засвідчує, що критерієм формування переліку є не зміст продовольчої безпеки як публічного блага, а обсяг компетенції конкретного органу виконавчої влади.

Слід зосередити увагу на положенні Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин». У ньому прямо не визначено види державного контролю у сфері публічної безпеки, однак на основі аналізу його положень до цього переліку доцільно віднести: інспектування (перевірку потужностей, процесів виробництва й обігу); аудит (оцінку систем управління безпечністю, зокрема процедур міжнародної системи управління безпечністю харчових продуктів (далі – НАССР)); відбір зразків і лабораторні дослідження (випробування); документальну перевірку (аналіз записів, процедур, простежуваності); перевірка відповідності імпортованих продуктів (прикордонний контроль); моніторинг (систематичне спостереження за показниками безпечності); контроль у формі перевірки дотримання вимог щодо здоров'я та благополуччя тварин; контроль у сфері побічних продуктів тваринного походження [115].

На нашу думку, система державного контролю й нагляду у сфері продовольчої безпеки є досить розгалуженою, тому її доцільно класифікувати:

1) за об'єктом контролю (нагляду): контроль у сфері безпечності та якості харчових продуктів; ветеринарно-санітарний контроль; фітосанітарний контроль; контроль у сфері кормів і харчового ланцюга для тварин; санітарно-епідеміологічний нагляд; контроль у сфері насінництва та розсадництва; контроль у сфері органічного виробництва й обігу органічної

продукції; контроль щодо ГМО та біобезпеки; контроль у сфері зберігання та обігу зерна;

2) за стадіями харчового ланцюга («від лану до столу»): первинне виробництво (рослинництво, тваринництво); переробка та виробництво харчових продуктів; транспортування й зберігання; реалізація (оптова та роздрібна торгівля); імпорт/експорт (прикордонний контроль); кінцеве споживання (контроль умов реалізації та інформації для споживача);

3) за функціональним призначенням: превентивний (нагляд, моніторинг, оцінка ризиків, аудит систем безпечності); поточний (планові та позапланові перевірки, інспектування); реактивний (розслідування інцидентів, спалахів харчових отруень, вилучення небезпечної продукції); санкційний (застосування адміністративно-господарських заходів, обмеження діяльності);

4) за юридичною формою здійснення: інспекції, перевірки з правом втручання та застосування санкцій; спостереження, аналіз, моніторинг без або з мінімальним втручанням; інспектування та аудит (зокрема перевірка процедур самоконтролю операторів ринку);

5) за рівнем здійснення: національний (центральні органи виконавчої влади); регіональний (територіальні органи); прикордонний (пункти пропуску через державний кордон);

б) за ступенем ризик-орієнтованості: ризик-орієнтований контроль (частота й глибина перевірок залежить від ризику); загальний (формально-регламентований без гнучкої оцінки ризиків).

Слід визначити коло суб'єктів здійснення державного контролю та нагляду у сфері продовольчої безпеки, яке є досить обмеженим. Згідно із Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин» до органів виконавчої влади у сфері державного контролю належать: 1) Кабінет Міністрів України;

2) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державного контролю за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин; 3) компетентний орган [115].

Зокрема, до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері державного контролю належать: 1) забезпечення здійснення державної політики у сфері державного контролю; 2) спрямування та координація роботи органів виконавчої влади у сфері державного контролю; 3) затвердження переліку призначених прикордонних інспекційних постів; 4) затвердження переліку призначених пунктів пропуску на державному кордоні України; 5) затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності, та порядку визначення періодичності здійснення планових заходів державного контролю потужностей; 6) затвердження порядку та критеріїв уповноваження акредитованих лабораторій, зокрема референс-лабораторій, порядку перевірки компетентним органом дотримання ними відповідних критеріїв уповноваження та позбавлення такого уповноваження; 7) затвердження порядку проведення арбітражних лабораторних досліджень (випробувань) та врахування їх результатів з метою державного контролю; 8) затвердження порядку проведення аудиту компетентного органу та його територіальних органів [115].

Аналізуючи особливості здійснення державного контролю та нагляду у сфері продовольчої безпеки, слід зауважити, що переважна більшість відповідних контрольно-наглядових повноважень сконцентровано в межах одного центрального органу виконавчої влади – Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба). Це забезпечує узгодженість дій держави у сфері продовольчої безпеки, мінімізує дублювання повноважень і сприяє

підвищенню ефективності управлінських рішень. Водночас така концентрація зумовлює складність внутрішньої структури повноважень служби, що потребує їх наукового впорядкування та чіткої класифікації.

Виокремлюючи повноваження Держпродспоживслужби, слід зазначити, що, відповідно до «Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів», вона є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України та яка реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпеки й окремих показників якості харчових продуктів, карантину й захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, санітарного й епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сферах епідеміологічного нагляду (спостереження) та гігієни праці та функцій зі здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників), з контролю за цінами, запобігання та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення, метрологічного нагляду, ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності, насінництва та розсадництва (у сфері сертифікації насіння й садивного матеріалу), реєстрації та обліку машин в агропромисловому комплексі, державного нагляду (контролю) у сфері агропромислового комплексу, державного нагляду (контролю) у сферах охорони прав на сорти рослин, насінництва та розсадництва, державного контролю за дотриманням законодавства про захист прав споживачів і рекламу в цій сфері, за якістю зерна й продуктів його переробки, державного нагляду (контролю) за дотриманням заходів біологічної та генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованого організму у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування й форми власності, здійснення

радіаційного контролю за рівнем радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції та продуктів харчування [129].

Основними завданнями Держпродспоживслужби є: 1) реалізація державної політики у галузі ветеринарної медицини, сферах безпеки та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, санітарного й епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сферах епідеміологічного нагляду (спостереження) та гігієни праці та функцій зі здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників), з контролю за цінами, запобігання та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення, метрологічного нагляду, ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності, насінництва та розсадництва (в частині сертифікації насіння і садивного матеріалу), реєстрації та обліку машин в агропромисловому комплексі, державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і реклами в цій сфері; 2) здійснення відповідно до закону державного ветеринарно-санітарного контролю, державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, санітарного й епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сферах епідеміологічного нагляду (спостереження) та гігієни праці та функцій зі здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників) тощо; 3) здійснення контролю за виконанням фітосанітарних заходів; 4) здійснення ринкового нагляду в межах сфери своєї відповідальності; 5) здійснення метрологічного нагляду; 6) здійснення в межах компетенції контролю за факторами середовища життєдіяльності людини, що мають шкідливий вплив на здоров'я населення [129].

Аналіз цих положень дає змогу дійти висновку, що контрольно-наглядові повноваження Державної служби України з питань безпеки

харчових продуктів та захисту споживачів мають комплексний, міжгалузевий та інтегрований характер. Вони не обмежуються виключно сферою продовольчої безпеки у вузькому значенні, а охоплюють широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних із виробництвом, обігом і споживанням продукції, а також забезпеченням санітарного й епідемічного благополуччя населення. Така широта повноважень зумовлена необхідністю реалізації цілісного підходу до контролю за безпечністю харчового ланцюга за принципом «від лану до столу», що відповідає сучасним міжнародним стандартам.

Суттєвою рисою контрольно-наглядової діяльності Держпродспоживслужби є її функціональна багаторівневність, яка виявляється у поєднанні різних видів державного впливу: від класичних форм та інструментів державного контролю (нагляду) до спеціалізованих, зокрема таких, як ветеринарно-санітарний, фітосанітарний, метрологічний і ринковий нагляд тощо. Це засвідчує, що служба є універсальним суб'єктом контролю (нагляду), який відповідно до чинного законодавства уповноважений забезпечувати дотримання законодавства у взаємопов'язаних сферах, де безпечність продукції, захист прав споживачів і технічна відповідність товарів формують єдиний регуляторний простір. Аналіз повноважень Держпродспоживслужби дає підставу стверджувати про їх превентивно-регулятивну спрямованість. Значна частина функцій пов'язана не лише з виявленням порушень, а й із запобіганням ризикам, зокрема у сферах карантину рослин, біологічної та генетичної безпеки, радіаційного контролю та контролю за якістю продукції. Такий підхід відображає трансформацію державного контролю від репресивної моделі до ризик-орієнтованої, що ґрунтується на оцінці потенційних загроз для життя й здоров'я людини.

Підбиваючи підсумок представленого підрозділу дисертаційного дослідження, слід узагальнити, що державний контроль і нагляд у сфері

продовольчої безпеки є комплексною системою публічно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення належної якості та безпечності харчових продуктів, захист здоров'я населення й стабільність продовольчого ринку. Вони охоплюють різні етапи обігу продукції та відіграють ключову роль у реалізації державної політики та наближенні до міжнародних стандартів. Водночас однією з основних проблем є значна розгалуженість цієї системи, оскільки контроль і нагляд реалізуються за багатьма напрямками й охоплюють різні сфери (ветеринарну, фітосанітарну, санітарну, споживчу тощо). Це ускладнює цілісність сприйняття системи, координацію дій і практичну реалізацію контрольних заходів. Окрім того, як вбачається, додатковими викликами залишаються недостатній рівень цифровізації, потреба у вдосконаленні процедур і подальше впровадження ризик-орієнтованого підходу до відповідної сфери суспільного життя.

Висновки до розділу 2

З'ясовано, що адміністративно-правові інструменти забезпечення продовольчої безпеки – це визначена чинним законодавством сукупність адміністративно-правових форм і методів, які застосовуються суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки з метою виконання покладених на них повноважень, завдань і функцій у сфері формування та підтримки умов високого рівня продовольчої безпеки в Україні.

Обґрунтовано, що планування й прогнозування – це взаємопов'язані та взаємодоповнюючі інструменти, які найчастіше використовуються в єдиній сукупності. Зокрема, прогнозування передбачає встановлення на підставі дослідження певних факторів та умов майбутньої картини об'єктивної дійсності, процесу розвитку якихось подій тощо. Своєю чергою, планування – це інструмент визначення послідовності майбутніх дій, заходів, операцій,

виконання яких спрямовано на досягнення якогось комплексного результату або одного з можливих варіантів останнього. Окреслені в межах прогнозування передбачення використовуються в плануванні та набувають вигляду мети, шляхів і напрямів конкретної діяльності.

Узагальнено, що адміністративно-правовими інструментами забезпечення продовольчої безпеки нині є стратегічне планування та прогнозування: 1) розвитку сільського господарства та сільських територій; 2) забезпечення продовольчої безпеки України як частини національної безпеки й оборони; 3) забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану; 4) формування державних продовольчих резервів на випадок надзвичайних подій та виникнення дефіциту. Реалізація кожного визначеного адміністративного інструменту виражається у прийнятті стратегічно орієнтованих документів, які забезпечують формування та реалізацію державної політики в досліджуваній сфері суспільного життя. Ці інструменти не віднайшли уніфікованого закріплення та визначення в положеннях чинного законодавства, яким урегульовано зміст і порядок забезпечення продовольчої безпеки, що є суттєвим недоліком на теоретичному та практичному рівнях.

Доведено, що реєстраційні процедури – це системна сукупність послідовних дій та заходів суб'єктів владних повноважень, які спрямовані на розгляд і внесення відомостей про фізичних, юридичних осіб до реєстру в матеріальному або електронно-цифровому форматі з метою обліку, збереження, подальшого опрацювання, використання такої інформації, а також визначення факту реалізації суб'єктивних прав та обов'язків.

Встановлено, що реєстраційні процедури в системі забезпечення якості й безпечності харчових продуктів слід визначати як встановлену законодавством України сукупність адміністративних дій та заходів, що здійснюються суб'єктами владних повноважень з метою збирання, опрацювання, накопичення, зберігання в інформаційних системах та, за

потреби, подальшого використання відомостей про фізичних та юридичних осіб (операторів ринку харчових продуктів), а також про характеристики їх діяльності та потужностей у сфері обігу харчових продуктів. До таких процедур належать: державна реєстрація потужностей; реєстрація об'єктів санітарних заходів.

Аргументовано, що дозвільна процедура – це сукупність регламентованих законодавством послідовних дій та заходів суб'єкта владних повноважень, які спрямовані на вирішення питання про надання фізичній та/або юридичній особі права на реалізацію якоїсь діяльності в певній сфері суспільних відносин шляхом оформлення спеціального, посвідчувального, дозвільного документа тощо.

Констатовано, що дозвільна процедура в системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів – це систематизована послідовність регламентованих законодавством дій та заходів уповноваженого суб'єкта владних повноважень, спрямованих на інспектування операторів ринку харчових продуктів, встановлення рівня готовності та якості їх потужностей, на підставі чого засвідчується право на вироблення та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження.

Сформовано висновок, що державна підтримка та стимулювання – це взаємопов'язані категорії, які застосовуються паралельно. Перша спрямована на забезпечення та задоволення потреб публічних і приватних суб'єктів у певній сфері в процесі реалізації конкретної діяльності за допомогою спрямування державних ресурсів фінансового, кадрового, матеріально-технічного характеру тощо. Завдяки підтримці держава має змогу стимулювати, тобто активізувати приватних та/або публічних суб'єктів у певних діях, що потенційно матимуть позитивний суспільний результат і користь, передусім для країни. Отже, підтримка та стимулювання – це вкладення держави в майбутнє у вигляді допомоги конкретним особам,

діяльність яких має високий ступінь стратегічної важливості для сталого національного розвитку.

Акцентовано, що державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу – це сукупність державних фінансових, організаційно-правових, матеріально-технічних та інших заходів і засобів, які спрямовані на забезпечення ресурсного попиту та задоволення інших потреб суб'єктів вітчизняного агропромислового сектору з метою активізації їх діяльності, що має високий ступінь суспільної та економічної користі, а також суттєво впливає на сталий національний розвиток. Різновидами підтримки й стимулювання в досліджуваній сфері є: 1) державно-бюджетна підтримка та стимулювання; 2) залучення міжнародної допомоги й ресурсів; 3) фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, а також сімейних фермерських господарств; 4) бюджетні дотації; 5) державна інвестиційна діяльність.

Обґрунтовано, що моніторинг, незалежно від сфери та суб'єкта застосування, має такі особливості: по-перше, є процесом спостереження за певним об'єктом, станом його функціонування, а також накопиченням відповідної інформації про нього; по-друге, у кожному окремому випадку має чітко встановлену методику проведення, що охоплює комплекс параметрів, показників і факторів, які повинні відстежуватися; по-третє, отримана під час моніторингу інформація та відомості підлягають аналізу й оцінюванню суб'єктом його проведення для прийняття певного організаційно-управлінського рішення; по-четверте, моніторинг має проблемно орієнтовану мету здійснення, яка полягає у встановленні та висвітленні невідповідності процесу функціонування об'єкта визначеним стандартам, вимогам тощо.

З'ясовано, що адміністративні процедури моніторингу в межах діяльності продовольчого ринку – це регламентована чинним законодавством група послідовних, систематизованих заходів і дій, що реалізуються

уповноваженими суб'єктами з метою спостереження та відстежування стану функціонування національного продовольчого ринку, виконання його учасниками суб'єктивних прав та обов'язків, а також виявлення позитивних та негативних тенденцій, які впливають на ринок і продовольчу безпеку держави.

Запропоновано процедуру оцінки ризиків на продовольчому ринку тлумачити як послідовну, регламентовану законодавством України групу заходів і дій, спрямованих на збирання, опрацювання інформації про наявні або потенційні негативні фактори, які можуть порушити нормальне функціонування продовольчого ринку, вплинути на життя та здоров'я людини й суспільства, а також використання отриманих відомостей у запобіганні настанню негативних наслідків.

Зауважено, що категорії «нагляд» і «контроль» хоча і не є однаковими, однак тісно взаємопов'язані, оскільки обидві спрямовані на забезпечення законності, дисципліни та належного функціонування певної системи управління чи діяльності, однак різняться своїм змістом, формами та юридичними наслідками. Зокрема, нагляд має більш зовнішній, спостережний характер і полягає у перевірці дотримання норм права без безпосереднього втручання в оперативну діяльність піднаглядного суб'єкта. Своєю чергою, контроль є ширшим за змістом і передбачає більш активне зовнішнє втручання в діяльність об'єкта, а також можливість перевірки доцільності, ефективності й правильності прийнятих рішень, а також право скасовувати або змінювати їх. Взаємозв'язок між цими категоріями виявляється в тому, що вони мають спільну функціональну спрямованість, тобто мету, яка полягає у забезпеченні дотримання встановлених правил і стандартів, але реалізуються через різні механізми впливу. Отже, нагляд і контроль доповнюють один одного: нагляд забезпечує незалежну оцінку дотримання норм, а контроль – глибше управлінське втручання, що дає змогу не лише виявляти, а й безпосередньо усувати недоліки. У сукупності вони

утворюють єдиний механізм гарантування правопорядку й ефективності функціонування організаційних і державних структур.

Встановлено, що державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки є врегульованою нормами чинного законодавства, системною, цілеспрямованою діяльністю уповноважених органів державної влади, яка спрямована на забезпечення дотримання суб'єктами господарювання встановлених вимог і стандартів щодо якості, безпечності й доступності харчових продуктів шляхом здійснення перевірок, моніторингу, експертиз, оцінки ризиків і застосування передбачених законом заходів реагування з метою захисту життя й здоров'я населення та гарантування продовольчої незалежності держави.

Доведено, що державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки є досить широким, а отже, його слід класифікувати: 1) за об'єктом контролю (нагляду): контроль у сфері безпечності та якості харчових продуктів; ветеринарно-санітарний контроль; фітосанітарний контроль; контроль у сфері кормів і харчового ланцюга для тварин; санітарно-епідеміологічний нагляд; контроль у сфері насінництва та розсадництва; контроль у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції; контроль щодо ГМО та біобезпеки; контроль у сфері зберігання та обігу зерна; 2) за стадіями харчового ланцюга («від лану до столу»): первинне виробництво (рослинництво, тваринництво); переробка та виробництво харчових продуктів; транспортування й зберігання; реалізація (оптова та роздрібна торгівля); імпорт/експорт (прикордонний контроль); кінцеве споживання (контроль умов реалізації та інформації для споживача); 3) за функціональним призначенням: превентивний (нагляд, моніторинг, оцінка ризиків, аудит систем безпечності); поточний (планові та позапланові перевірки, інспектування); реактивний (розслідування інцидентів, спалахів харчових отруєнь, вилучення небезпечної продукції); санкційний (застосування адміністративно-господарських заходів, обмеження

діяльності); 4) за юридичною формою здійснення: інспекції, перевірки з правом втручання та застосування санкцій; спостереження, аналіз, моніторинг без або з мінімальним втручанням; інспектування та аудит (зокрема перевірка процедур самоконтролю операторів ринку); 5) за рівнем здійснення: національний (центральні органи виконавчої влади); регіональний (територіальні органи); прикордонний (пункти пропуску через державний кордон); 6) за ступенем ризик-орієнтованості: ризик-орієнтований контроль (частота й глибина перевірок залежить від ризику); загальний (формально-регламентований без гнучкої оцінки ризиків).

Зазначено, що контрольно-наглядові повноваження Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів мають комплексний, міжгалузевий та інтегрований характер. Вони не обмежуються виключно сферою продовольчої безпеки у вузькому значенні, а охоплюють широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних з виробництвом, обігом і споживанням продукції, а також забезпеченням санітарного й епідемічного благополуччя населення. Така широта повноважень зумовлена необхідністю реалізації цілісного підходу до контролю за безпечністю харчового ланцюга за принципом «від лану до столу», що відповідає сучасним міжнародним стандартам.

Аргументовано, що суттєвою рисою контрольно-наглядової діяльності Держпродспоживслужби є її функціональна багаторівневність, яка виявляється у поєднанні різних видів державного впливу: від класичних форм та інструментів державного контролю (нагляду) до спеціалізованих, зокрема таких, як ветеринарно-санітарний, фітосанітарний, метрологічний та ринковий нагляд тощо. Це засвідчує, що служба є універсальним суб'єктом контролю (нагляду), який відповідно до чинного законодавства уповноважений забезпечувати дотримання законодавства у взаємопов'язаних сферах, де безпечність продукції, захист прав споживачів і технічна відповідність товарів формують єдиний регуляторний простір. Аналіз повноважень Держпродспоживслужби дає підставу стверджувати про їх

превентивно-регулятивну спрямованість. Значна частина функцій пов'язана не лише з виявленням порушень, а й із запобіганням ризикам, зокрема у сферах карантину рослин, біологічної та генетичної безпеки, радіаційного контролю та контролю за якістю продукції. Такий підхід відображає трансформацію державного контролю від репресивної моделі до ризик-орієнтованої, що базується на оцінці потенційних загроз для життя й здоров'я людини.

Узагальнено, що державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки є комплексною системою публічно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення належної якості та безпечності харчових продуктів, захист здоров'я населення й стабільність продовольчого ринку. Вони охоплюють різні етапи обігу продукції та відіграють ключову роль у реалізації державної політики та наближенні до міжнародних стандартів. Водночас однією з основних проблем є значна розгалуженість цієї системи, оскільки контроль і нагляд реалізуються за багатьма напрямками та охоплюють різні сфери (ветеринарну, фітосанітарну, санітарну, споживчу тощо). Це ускладнює цілісність сприйняття системи, координацію дій та практичну реалізацію контрольних заходів. Окрім того, як вбачається, додатковими викликами залишаються недостатній рівень цифровізації, потреба у вдосконаленні процедур і подальше впровадження ризик-орієнтованого підходу до відповідної сфери суспільного життя.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

3.1. Цифровізація адміністративних послуг та інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки

Одним із ключових напрямів підвищення ефективності державного управління у сфері продовольчої безпеки є цифровізація інструментів державного контролю. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню прозорості управлінських процесів, зменшенню адміністративного навантаження на суб'єктів господарювання, а також підвищенню оперативності прийняття управлінських рішень. Цифровізація надає можливість оптимізувати процедури надання адміністративних послуг, забезпечити ефективний обмін даними між державними органами, а також удосконалити механізми контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів. Водночас рівень упровадження цифрових рішень у цій сфері залишається нерівномірним, що зумовлює необхідність системного підходу до їх розвитку та інтеграції.

Передусім варто з'ясувати, що саме є цифровізацією. М. Ю. Загрійчук зазначає, що цифровізація – це важливий аспект розвитку сучасної України, адже вона дає змогу не лише покращити якість та ефективність надання послуг населенню, а й забезпечити швидкий та сталий економічний і політичний розвиток країни загалом. Підтвердженням зазначеного факту стали розроблення та прийняття низки загальнодержавних концепцій і програм, які визнавали пріоритетним напрямом державної політики саме цифровізацію [62]. К. Маркевич вважає, що цифровізація – одна з

визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, яка формує більш інклюзивне суспільство та кращі механізми управління, розширює доступ до охорони здоров'я, освіти й банківської справи, підвищує якість та охоплення державних послуг, розширює спосіб співпраці людей, а також дає змогу скористатися більшим розмаїттям товарів за нижчими цінами. Пандемія Covid-19 довела важливість і потрібність цифрових технологій для добробуту населення та розвитку економік [86]. Авторка стверджує, що нині цифрові технології є невіддільною частиною бізнес-процесів, а їх повсюдне впровадження охоплює всі сфери життя, оскільки: їх експонентне зниження вартості у поєднанні з наявними хмарними послугами знижує капіталовкладення, необхідні для започаткування бізнесу; їх застосування зменшує витрати, збільшує продуктивність та ефективність прийняття рішень; вони стають дешевшими та, відповідно, доступнішими завдяки безкоштовному контенту та послугам (через низькі граничні витрати): користувачі сплачують лише частину вартості, яка створюється в цифровій економіці; вони можуть використовуватися для створення унікальних продуктів, повністю адаптованих до уподобань клієнта [86].

О. С. Савченко підтримує наукову позицію О. Панченка та І. Сердюк та акцентує, що цифровізація має забезпечувати кожному громадянину рівний доступ до послуг, інформації та знань, що надаються на основі інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок. Головна мета розвитку цифрових інфраструктур полягає в тому, щоб усі громадяни України без обмежень і труднощів технічного, організаційного та фінансового характеру (зокрема соціально незахищені верстви населення) могли скористатися цифровими можливостями незалежно від свого місцезнаходження чи проживання та не перебували в сегменті «цифрового розриву» [96, с. 108; 153]. Отже, узагальнює О. С. Савченко, цифровізація –

це процес покращення процедур, механізмів, методів діяльності через запровадження інформаційно-комунікативних технологій у діяльність і комунікацію.

Зазначене дає можливість дійти висновку, що цифровізація інструментів контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки є структурно-логічним і послідовним процесом упровадження й використання цифрових технологій та інформаційних систем для здійснення державного та внутрішнього контролю за виробництвом, обігом, якістю й безпечністю харчових продуктів з метою підвищення ефективності, прозорості та оперативності контрольних заходів у відповідній сфері суспільного життя.

Аналіз сутнісного змісту цифровізації загалом, а також в межах здійснення контрольної-наглядової діяльності зокрема дає можливість констатувати, що застосування цифрових інструментів під час забезпечення продовольчої безпеки надасть можливість:

- знизити ризики людського впливу на контрольні-наглядові процеси, а отже, знизити корупційні ризики;
- зменшити часові та ресурсні витрати на процеси перевірки;
- забезпечити оперативність реагування, а також виявлення ризиків в умовах реального часу;
- фіксувати дані в цифрових системах, що забезпечить доступність і відкритість інформації;
- підвищити якість та оперативність розробки та прийняття управлінських рішень;
- забезпечити відстежуваність продукції на всіх етапах: від виробництва до безпосереднього споживача зі збереженням її кількісних та якісних показників;
- зміцнити довіру споживачів і міжнародних партнерів до системи контролю.

У науковій літературі виокремлюють низку ключових факторів, що зумовлюють необхідність цифрової трансформації у сфері продовольчої безпеки.

1) це управління ризиками: кожне відкликання продукції в середньому коштує близько 20 млн доларів, що безпосередньо впливає як на репутацію бренду, так і на здоров'я населення. Цифровізація забезпечує інструменти для мінімізації таких ризиків, надаючи можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення та здійснювати їх кількісну оцінку;

2) важливим чинником є забезпечення відповідності нормативним вимогам. В умовах посилення регуляторних вимог, зокрема з боку FDA, зростання очікувань споживачів і переходу до більш технологічно розвиненої моделі безпеки харчових продуктів, цифровізація сприяє підвищенню рівня відстежуваності, готовності до аудиту та здатності оперативно адаптуватися до змін у законодавстві;

3) цифрова трансформація має вагоме значення для підвищення прибутковості. Витрати на забезпечення безпеки та якості харчових продуктів можуть перевищувати 15 % річного доходу підприємств, натомість цифрові рішення дають змогу оптимізувати виробничі й управлінські процеси, знижуючи витрати та підвищуючи економічну ефективність діяльності;

4) суттєвим фактором є сталий розвиток. Виробництво харчових продуктів належить до основних джерел викидів парникових газів, а цифрова трансформація відкриває можливості для переосмислення виробничих процесів щодо підвищення їх екологічності та ресурсної ефективності [185].

Аналізуючи питання цифровізації інструментів контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки не можна залишити поза увагою зарубіжний досвід. Зокрема, іноземні дослідники в періодичних виданнях акцентують, що використання потенціалу цифрових рішень надає можливість органам, відповідальним за безпеку харчових продуктів, а також

підприємствам трансформувати традиційну парадигму інспектування та суттєво підвищити рівень продовольчої безпеки держави загалом. Однією з ключових переваг цифрових інструментів у процесі інспекцій є можливість збирання та аналізу даних у режимі реального часу. Інспектори отримують змогу фіксувати дані безпосередньо під час перевірок, що забезпечує їх оперативне опрацювання та надає можливість своєчасно виявляти потенційні ризики для безпечності харчових продуктів. Такий підхід сприяє швидшому прийняттю управлінських рішень і дає змогу оперативно реагувати на критичні ситуації, мінімізуючи часовий розрив між проведенням інспекції та вжиттям відповідних заходів. Крім того, цифрові платформи виконують функцію накопичення та систематизації важливої інформації, кращих практик і навчальних матеріалів для інспекторів. Це, своєю чергою, сприяє безперервному професійному розвитку та підвищенню кваліфікації фахівців у сфері безпеки харчових продуктів, а також зміцненню інституційної спроможності відповідних органів [191].

Важливість запровадження цифрових технологій також зумовлюється тим, що традиційні процеси перевірки на паперових носіях можуть бути схильними до помилок і непослідовними через ручний запис та інтерпретацію. Однак зацифрування допомагає усунути людські помилки, забезпечує точне й стандартизоване збирання даних, що гарантує надійніші та стабільніші результати перевірки. Дистанційні та віртуальні перевірки стають можливими завдяки цифровим інструментам, таким як дистанційні датчики та камери. Це зменшує потребу у фізичних візитах у певних випадках, заощаджує час і ресурси, водночас дозволяє проводити перевірки у складних або небезпечних ситуаціях. Використання цифрових платформ також надає можливість використовувати прогностичну аналітику для оцінювання ризиків. Завдяки використанню технологічної аналітики зі збереженням історичних даних, органи влади та харчові компанії можуть проактивно вирішувати поширені ризики для безпеки харчових продуктів,

перш ніж вони стануть масовими проблемами. Ефективний розподіл ресурсів досягається за допомогою цифрових систем, де органи безпеки харчових продуктів можуть оптимізувати свої ресурси, зосереджуючи перевірки на зонах або об'єктах з високим рівнем ризику. Такий цілеспрямований підхід гарантує, що перевірки будуть пріоритетними там, де вони найпотрібніші, максимізуючи віддачу від обмежених ресурсів [191].

Як слушно зазначає Антоніо Сабая, перехід від традиційної паперової системи НАССР до цифрового формату створює вагомий конкурентний перевагу для підприємств харчового сектору. Впровадження цифрових інструментів, зокрема таких, як рішення, що пропонує компанія DataScore, дає змогу зменшити кількість помилок, підвищити рівень відстежуваності процесів, спростити проведення аудитів і забезпечити дотримання нормативних вимог із більшою гнучкістю та надійністю. Така трансформація є важливою передумовою підтримання високих стандартів якості й оперативного реагування на можливі відхилення, що, своєю чергою, сприяє зміцненню процесів постійного вдосконалення та підвищенню рівня захисту споживачів.

DataScore є SaaS-рішенням, яке допомагає фахівцям із якості та виробництва перевести процеси управління в цифровий формат за допомогою інтелектуальних форм та автоматизованих контрольних списків. Використання цього інструменту в системі НАССР забезпечує ведення достовірного обліку кожного етапу виробничого процесу в режимі реального часу, централізацію документованих доказів для проведення аудитів і формування звітності, а також спрощення підготовки аналітичних матеріалів, необхідних для постійного вдосконалення. Крім того, рішення сприяє дотриманню нормативних вимог щодо електронних записів і цифрових підписів у регульованому середовищі. Завдяки цим функціональним можливостям DataScore сприяє цифровізації системи НАССР та забезпечує

ефективніше та безпечніше управління безпечністю харчових продуктів відповідно до міжнародних стандартів [183].

Впровадження цифрових інструментів у практику НАССР передбачає стратегічний підхід до вдосконалення протоколів безпеки харчових продуктів. Упровадження цифрових рішень дає змогу автоматизувати моніторинг та оптимізувати збирання даних. Ці передові системи дозволяють ефективно інтегрувати системи управління в щоденні процедури, забезпечуючи постійну пильність щодо потенційних небезпек. Ця можливість роботи в режимі реального часу посилює реакцію на проблеми безпеки, встановлюючи проактивний, а не реактивний підхід до управління. Обираючи правильні цифрові інструменти, доцільно зосередитися на тих, які спрощують і вдосконалюють поточні процеси. Щодо цифрових інструментів у НАССР, то вони покращують документацію процесів. Цифрове збирання даних підвищує точність і доступність інструментів документування, допомагаючи без зусиль керувати записами та підтримувати відповідність нормативним вимогам [189].

Майбутнє управління НАССР дедалі більше формується технологічним прогресом, який забезпечує більшу точність та ефективність. З огляду на динамічні зміни в цій сфері, прогнозується перехід до комплексних цифрових екосистем, які інтегрують моніторинг у режимі реального часу та прогнозу аналітику. Поточний стан управління НАССР демонструє зростаючу тенденцію до впровадження технологій Інтернету речей (ІоТ) та штучного інтелекту. Ці інновації покликані революціонізувати способи виявлення та управління небезпеками безпеки харчових продуктів, забезпечуючи безпрецедентне розуміння та контроль [189].

Водночас цифрові технології забезпечують відстежуваність у сфері продовольчої безпеки, яка є основою безпеки харчових продуктів. Проте традиційні методи часто не забезпечують належного рівня швидкості й точності. Цифрові рішення, такі як пристрої Інтернету речей та програмні

системи відстеження, суттєво змінюють підходи до управління цими процесами, зменшуючи вплив людського фактора та підвищуючи ефективність. До переваг цифровізації належать моніторинг і реагування в режимі реального часу, підвищення прозорості, можливість ефективного управління кількома та різнорідними об'єктами, а також прийняття рішень на основі даних. Датчики Інтернету речей та мітки радіочастотної ідентифікації забезпечують отримання даних у режимі реального часу про параметри навколишнього середовища, зокрема температуру та вологість, під час транспортування й зберігання продукції. За умови ефективного використання ці технології сприяють дотриманню стандартів безпеки, зменшуючи ризик псування або забруднення продукції. Наприклад, товари, чутливі до температурних коливань, зокрема морепродукти чи молочна продукція, можуть контролюватися протягом усього ланцюга постачання, а автоматичні сповіщення сигналізують про будь-які відхилення для своєчасного вжиття коригувальних заходів. Це надає можливість оперативно й точно виявляти проблеми та локалізувати їх, мінімізуючи можливі наслідки [190].

Інструменти пакетного кодування та серіалізації забезпечують детальне відстеження процесів виробництва й розподілу продукції. Програмні системи відстеження з використанням технологій розподіленого реєстру (блокчейн) пропонують більш надійний та прозорий механізм контролю руху харчових продуктів на всіх етапах ланцюга постачання. Це дає змогу швидко ідентифікувати й ізолювати небезпечну продукцію завдяки створенню захищеного та незмінного запису кожного етапу – від виробництва до реалізації. Такий підхід сприяє мінімізації втрат і прискорює процедури відкликання продукції. Зокрема, у разі спалаху харчового отруєння відповідні дані дають змогу оперативно встановити джерело проблеми та визначити її масштаби протягом кількох хвилин, а не днів чи тижнів, що може запобігти подальшому поширенню захворювань. Практичний досвід реагування на подібні ситуації підтверджує критичну важливість швидкості

та точності, а також значну цінність використання таких цифрових інструментів [190].

Цифровізація інструментів контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки є важливою частиною оптимізації санітарії. Санітарія є основою безпеки харчових продуктів, однак досі зберігається значна залежність від непослідовних ручних процесів, залежних від людського фактора. Цифрові інструменти пропонують стандартизованіший та надійніший підхід до організації цих процесів. Упровадження автоматизованих систем очищення, оснащених датчиками Інтернету речей, стає дедалі поширенішим на підприємствах харчової промисловості. Такі системи забезпечують зворотний зв'язок щодо показників санітарного стану та дають змогу операторам оцінювати ефективність санітарних заходів у режимі реального часу. Крім того, вони сприяють оптимізації використання води та мийних засобів, що дає змогу зменшити витрати й негативний вплив на довкілля. Цифрові графіки санітарної обробки, контрольні списки та електронні записи забезпечують послідовне дотримання встановлених протоколів очищення. На відміну від паперових систем, які можуть бути пропущені або змінені, цифрові платформи забезпечують вищий рівень підзвітності та контролю. Автоматизовані сповіщення нагадують персоналу про заплановані завдання або сигналізують про пропущені заходи, що сприяє формуванню культури системного дотримання санітарних вимог. Такі інструменти забезпечують кращу візуалізацію даних для виявлення тенденцій, полегшують оцінювання ефективності програм і практик у динаміці, а також підтримують їхнє подальше вдосконалення, перегляд і валідацію [190].

Попри очевидні переваги цифрової трансформації, її впровадження пов'язане з низкою викликів. Зокрема, для невеликих виробників харчових продуктів упровадження сучасних технологій може бути фінансово обтяжливим. Виникає потреба у кваліфікованому персоналі, здатному

ефективно управляти цифровими системами й інтерпретувати отримані дані. Водночас із підвищенням доступності технологій такі бар'єри поступово зменшуються. Попри те, що етапи проектування та впровадження цифрових рішень можуть бути складними та ресурсомісткими, отримані переваги, зокрема економія часу й зменшення кількості помилок, засвідчують доцільність таких інвестицій. Важливу роль у цьому процесі відіграють регуляторні органи, які можуть сприяти цифровій трансформації шляхом забезпечення відповідності цифрових записів і систем встановленим вимогам, а також формування чітких правил для учасників ринку. Цифрова трансформація відкриває широкі можливості для модернізації систем забезпечення безпеки харчових продуктів, подолання обмежень традиційних підходів і підвищення їхньої стійкості до майбутніх викликів. Завдяки впровадженню таких технологій, як системи відстеження, Інтернет речей, штучний інтелект і прогнозна аналітика, харчова промисловість може перейти від реактивних заходів до проактивних рішень, що сприяють підвищенню рівня відстежуваності, удосконаленню санітарних практик і посиленню механізмів виявлення та реагування на потенційні небезпеки [190].

Попри всі зазначені вище позитивні моменти, доцільно зауважити, що цифрова трансформація не є універсальним рішенням від усіх проблем у сфері продовольчої безпеки. Її ефективність суттєво залежить від здатності держави та суб'єктів господарювання адаптувати цифрові інструменти до реалій сьогодення, власних виробничих умов і масштабів діяльності. Упровадження цифрових рішень має здійснюватися комплексно, з огляду на вже наявні системи управління безпечністю харчових продуктів, зокрема принципи НАССР, щоб вони їх доповнювали та підсилювали, а не замінювали. Крім того, важливим є забезпечення належного рівня підготовки кадрового складу, оскільки ефективність використання цифрових технологій безпосередньо залежить від рівня цифрової компетентності працівників. Не

слід залишати поза увагою питання захисту даних, стабільності функціонування цифрових систем та їхньої сумісності з іншими інформаційними ресурсами, що використовуються в межах підприємства або на рівні галузі. Отже, подальший розвиток цифровізації у сфері продовольчої безпеки потребує координації зусиль держави, бізнесу та наукової спільноти, що сприятиме формуванню узгоджених стандартів і підходів до впровадження інновацій. Важливу роль у цьому процесі відіграють обмін досвідом, упровадження кращих практик і підтримка інноваційних рішень.

Окремі етапи цифровізації інструментів контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки були закріплені в «Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації». Одним із завдань, яке ставиться у Стратегії, є удосконалення національного законодавства відповідно до права ЄС та забезпечення його реалізації, зокрема щодо здійснення ефективного державного контролю Держпродспоживслужбою, у сферах безпечності й окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину та захисту рослин, дотримання вимог біологічної та генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів [148]. У межах вирішення цього завдання заплановано: 1) розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проєктів нормативно-правових актів щодо імплементації положень новітніх актів права ЄС у сферах безпечності й окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину й захисту рослин, дотримання вимог біологічної та генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження й практичного використання генетично модифікованих організмів, контролю за утилізацією харчових відходів і відходів тваринного походження; 2) забезпечення стабільної та контрольованої епізоотичної

ситуації в країні шляхом організації та вчасного проведення необхідних заходів щодо профілактики, локалізації, ліквідації хвороб тварин, профілактичних і протиепізоотичних заходів; 3) проведення необхідних фітосанітарних заходів, заходів щодо захисту рослин, а також організовано та забезпечено здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сферах захисту й карантину рослин, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог біологічної та генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованого організму у відкритих системах на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування й форми власності; 4) здійснення заходів, спрямованих на запобігання занесенню та/або поширенню регульованих шкідливих організмів або забезпечення контролю за ними (локалізації); 5) здійснення/забезпечення державного контролю за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин [148].

Аналіз положень зазначеної Стратегії дає можливість дійти висновку, що цей документ має важливе значення з позиції розвитку системи державного контролю (нагляду). Проте, в аспекті цифровізації інструментів контролю документ має низку суттєвих недоліків: *по-перше*, у змісті відповідної норми немає чіткого зосередження на цифровізації як окремому важливому напрямі модернізації контрольної діяльності; *по-друге*, норма має переважно декларативний характер, оскільки використовує загальні формулювання без конкретизації механізмів реалізації, інструментів або очікуваних результатів, що, своєю чергою, ускладнює практичне впровадження відповідних положень і не створює чітких орієнтирів для цифрової трансформації системи контролю; *по-третє*, у Стратегії не передбачено створення або розвитку інтегрованих електронних реєстрів, а також не визначено необхідність налагодження обміну даними між різними

органами влади; *по-четверте*, поза увагою залишаються інструменти цифрового відстеження продукції (що є характерним для провідних держав), які є базовими для сучасних систем забезпечення безпеки харчових продуктів; *по-п'яте*, не закладено використання ризик-орієнтованих підходів із застосуванням цифрової аналітики, що обмежує можливості ефективного розподілу контрольних ресурсів і своєчасного виявлення загроз.

Зазначений матеріал, аналіз зарубіжного досвіду, а також правозастосовної діяльності дає змогу сформулювати такі напрями вдосконалення цифровізації інструментів контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки:

– по-перше, розроблення державної Концепції цифровізації державного контролю в Україні. Загалом концепція є головною принциповою думкою про певний предмет, що передбачає задум, спрямований на його перетворення в людській діяльності, та виконує функцію вихідної основи чи конструктивного принципу його зміни. Саме практичною спрямованістю концепція відрізняється від теорії. Водночас, згідно із П. М. Петровським, відтворенням реального стану предмета концепція відрізняється від чистої методології, хоча й містить методологічний підхід. Концептуальне ядро стратегії соціального розвитку концентрує в собі усвідомлення його пріоритетної цінності, ресурсів і засобів її досягнення [101, с. 213]. Отже, метою майбутньої «Концепції цифровізації державного контролю в Україні» є формування сучасної, ефективною та прозорою системи державного контролю шляхом упровадження цифрових технологій, що забезпечують підвищення результативності контрольних заходів, мінімізацію адміністративного навантаження на суб'єктів господарювання, зниження корупційних ризиків і наближення національної системи контролю до європейських стандартів. Концепція має вирішити такі завдання: визначення правового статусу електронних інструментів, цифрових актів і процедур контролю; створення єдиного цифрового середовища державного контролю;

упровадження ризик-орієнтованих цифрових підходів; забезпечення прозорості та підзвітності контрольної діяльності; розвиток електронної взаємодії органів публічного адміністрування з суб'єктами господарювання; уніфікація та стандартизація процедур створення цифрових кабінетів, електронного документообігу та сервісів; запровадження єдиних підходів до опрацювання інформації та проведення контролю; використання сучасних технологій для підвищення ефективності й систематичності нагляду; створення надійної системи захисту інформаційних ресурсів; підвищення інституційної та кадрової спроможності; адаптація цифрових інструментів контролю до європейських підходів. У контексті цифровізації інструментів контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки розроблення та впровадження Концепції цифровізації державного контролю матиме надважливе значення, оскільки це створить цілісну нормативну основу для переходу від фрагментарного використання окремих цифрових рішень до узгодженої цифрової моделі контролю у сфері безпечності харчових продуктів. Такий підхід надасть можливість чітко визначити місце й роль цифрових інструментів у діяльності контролюючих органів, зокрема тих, що здійснюють нагляд за безпечністю харчових продуктів, ветеринарною медициною та фітосанітарним станом;

– по-друге, доцільно нормативно врегулювати дистанційні та змішані форми контролю. Для України, особливо в умовах воєнних ризиків, територіальної нерівномірності доступу до об'єктів та обмежених кадрових ресурсів, доцільно розвивати моделі, за яких частина контрольних дій може здійснюватися із застосуванням електронних документів, відеофіксації, автоматизованого моніторингу та попереднього аналізу цифрових даних. Однак такі форми мають бути прямо передбачені законом або підзаконними актами, із визначенням підстав, меж і процесуальних наслідків їх застосування;

– по-третє, запровадження штучного інтелекту в процесі здійснення державного контролю у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Штучний інтелект – це програмно-алгоритмічні системи, здатні виконувати завдання, які традиційно потребують людського інтелекту. Основу функціонування ШІ становлять три ключові компоненти: дані, алгоритми й обчислювальні ресурси. Такі системи розробляються з метою імітації когнітивних процесів людини, зокрема здатності до аналізу, навчання та прийняття рішень. Використання штучного інтелекту зумовлене низкою факторів. По-перше, він надає можливість відтворювати окремі аспекти людської поведінки та підвищувати ефективність виконання завдань, що ілюструється, зокрема, прикладом автономних транспортних засобів, здатних розпізнавати перешкоди та приймати рішення в процесі руху. По-друге, ШІ застосовується для виконання складних інтелектуальних завдань, які потребують значних обчислювальних можливостей, як, наприклад, системи, що здатні перевершувати людину в стратегічних іграх. По-третє, він дає змогу реалізовувати функції, які є недоступними або обмежено доступними для людини, зокрема персоналізовані рекомендаційні системи або підтримку процесів розроблення нових лікарських засобів і вакцин. У сфері безпеки харчових продуктів штучний інтелект використовується для прогнозування та моніторингу потенційних ризиків у межах усього ланцюга постачання. З цією метою застосовуються моделі машинного навчання, які аналізують як історичні дані, так і дані в режимі реального часу, зокрема показники температури, вологості й можливого забруднення. Крім того, ШІ здатний опрацьовувати нетрадиційні джерела інформації, такі як відгуки споживачів або повідомлення в соціальних мережах, із використанням технологій обробки природної мови (NLP), що дає змогу своєчасно виявляти потенційні спалахи харчових отруєнь та інші загрози [184]. Отже, запровадження штучного інтелекту в процесі здійснення державного контролю у сфері забезпечення продовольчої безпеки має якісно інше значення порівняно із

загальною цифровізацією, оскільки йдеться не лише про автоматизацію процедур, а й про зміну способу формування контрольних рішень. Якщо традиційні цифрові інструменти забезпечують фіксацію, зберігання та передачу інформації, то штучний інтелект надає можливість здійснювати її інтелектуальне опрацювання, що безпосередньо впливає на зміст і логіку державного контролю. Передусім значення ШІ виявляється в переході від формально-процедурного контролю до аналітично обґрунтованого. У класичній моделі інспектор діє на підставі встановлених критеріїв і власної оцінки, натомість використання алгоритмів дає змогу формувати висновки на основі комплексного аналізу великого масиву даних, навіть тих, що раніше взагалі не використовувалися у контрольній діяльності. Це змінює природу адміністративного розсуду: він стає не лише дискреційним, а й частково алгоритмічно зумовленим. Крім того, штучний інтелект дозволяє інтегрувати в державний контроль нетрадиційні джерела інформації, які виходять за межі офіційної звітності. Ідеться, зокрема, про аналіз споживчих скарг, цифрових слідів діяльності операторів ринку, відкритих інформаційних ресурсів. Це суттєво розширює доказову базу контрольної діяльності та змінює підхід до виявлення порушень, робить його більш превентивним, ніж постфактум;

– по-четверте, забезпечення кібербезпеки інформаційних систем у сфері здійснення державного контролю в процесі забезпечення продовольчої безпеки. Кібербезпека – це деякий стан систем, за якого нейтралізуються загрози доступності, цілісності або конфіденційності даних, що циркулюють в інформаційних системах. Крім того, включення послуг інформаційних систем до переліку об'єктів кіберзагроз дає змогу враховувати наявність певних загроз функціональності систем вищого порядку, складниками яких є ці інформаційні системи. Це положення має важливий методологічний зміст у значенні місця й ролі проблеми кібербезпеки в контексті інших видів безпеки [20, с. 55]. Наприклад, П. О. Шорський стверджує, що кібербезпека та захист аграрних даних – захист інформації є одним із ключових аспектів

цифрової трансформації АПК. Цифровізація АПК супроводжується новими викликами у сфері кібербезпеки. Для забезпечення кібербезпеки використовують міжнародні стандарти, такі як ISO/IEC 27001, 27017, 27018, GDPR, а також національне законодавство, зокрема Закон України «Про захист персональних даних», який відповідає нормам GDPR. Для захисту критичної інфраструктури агросектору використовуються спеціалізовані системи виявлення загроз (SIEM), такі як Splunk та IBM QRadar. Важливим елементом кіберзахисту є шифрування та багаторівневе управління доступом, що застосовується для захисту аграрних баз даних за допомогою технологій PKI (інфраструктура відкритих ключів). Адміністративне право забезпечує державний контроль за впровадженням стандартів безпеки й організацію кіберзахисту інформаційних систем агропідприємств. Інформаційне право встановлює правові вимоги до захисту персональних даних відповідно до міжнародних, регулює шифрування та управління доступом до аграрних баз даних [175];

– по-п'яте, посилити процесуальні гарантії для підконтрольних суб'єктів. Цифровізація не може зводитися лише до посилення спроможності держави, адже вона має одночасно забезпечувати передбачуваність, прозорість і захист прав операторів ринку. Саме тому слід розвивати електронні кабінети суб'єктів господарювання, через які вони зможуть отримувати інформацію про заплановані й проведені заходи контролю, подавати документи, пояснення чи заперечення, а також відстежувати рух адміністративної справи. Такий підхід зменшить адміністративне навантаження, посилить сервісну складову публічного адміністрування й знизить ризик зловживань під час контрольних процедур.

Здійснений у роботі аналіз дає змогу дійти висновку, що вдосконалення цифровізації інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки в Україні передбачає перехід від фрагментарного використання окремих електронних рішень до цілісної адміністративно-правової моделі

цифрового контролю. Ідеться про таку модель, у межах якої цифрові системи не лише технічно супроводжують діяльність контролюючих органів, а й стають юридично визначеним, прозорим і взаємоузгодженим механізмом реалізації державної контрольної функції у сфері продовольчої безпеки.

3.2. Формування інноваційної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану

Нині світ є значно складнішим і нестабільнішим, ніж п'ять років тому. Рівень голоду зростає: 270 млн людей страждають від гострої нестачі продовольства, а глобальний масштаб недоїдання залишається надзвичайно значним. Нові війни та неврегульовані конфлікти, глобальна кліматична криза й повторювані економічні потрясіння, зокрема економічна нестабільність, спричинена пандемією COVID-19, підсилюють цю негативну тенденцію. Усесвітня продовольча програма (далі – ВПП) діє в умовах, коли світ не наближається до подолання голоду, а, навпаки, віддаляється від цієї мети. Наслідки криз і стресових чинників ускладнюються структурними вразливістю – недоліками в ключових сферах розвитку та нестійкістю продовольчих систем, що становлять серйозні перешкоди для зміни цієї тенденції. Організаційна роз'єднаність, відсторонення громад від процесів ухвалення рішень та інші обмеження ще більше ускладнюють прискорення необхідних дій [194].

В Україні продовольча безпека є не лише економічною категорією, а й ключовим елементом національної безпеки, що безпосередньо впливає на соціальну стабільність, рівень життя населення та стійкість державних інституцій. Воєнний стан суттєво загострив наявні проблеми функціонування внутрішнього продовольчого ринку, зокрема порушення логістичних

ланцюгів, зниження виробничого потенціалу аграрного сектору, нестабільність цінової політики, а також підвищення ризиків недобросовісної конкуренції та тінізації ринку. Проте у поствоєнний період ці виклики мають трансформуватися, потребуючи не лише відновлення втрачених ресурсів, а і якісного оновлення механізмів державного регулювання та адміністративно-правового захисту. У цьому контексті важливого значення набуває формування інноваційної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку, яка б відповідала сучасним викликам, інтегрувала кращі міжнародні практики та забезпечувала ефективний баланс між державним регулюванням і ринковими механізмами. Війна в Україні продовжує мати руйнівні наслідки для населення всередині країни, одночасно створюючи загрозу глобальній продовольчій безпеці. Вона спричинила одне з найшвидших вимушених переміщень населення з часів Другої світової війни. Загалом 5,1 млн українців досі проживають як біженці в Європі, ще 3,7 млн є внутрішньо переміщеними особами. Багато з тих, хто залишився або повернувся, втратили свої домівки або змушені жити в пошкоджених будівлях. На тлі високої інфляції та безробіття в країні, згідно з оцінками, близько 5 млн українців потерпають від помірної або гострої продовольчої незабезпеченості. Близько кожного третього українця, який проживає у прифронтових регіонах, стосується проблема продовольчої незабезпеченості. У таких районах доступ до їжі часто ускладнений через щоденні обстріли, небезпечні дороги та закриття супермаркетів. Навіть там, де продукти є доступними, багато людей не можуть собі їх дозволити. Чимало українців змушені робити надзвичайно складний вибір, зокрема відмовлятися від власної їжі, щоб нагодувати дітей, або брати борги для придбання продуктів. Всесвітня продовольча програма у співпраці з місцевими партнерами здійснює розподіл продуктових наборів у межах 30 км від лінії фронту, більшість з яких закуповується в Україні завдяки партнерствам з місцевими виробниками продуктів харчування та пекарнями.

Також ВПП надає грошову допомогу там, де функціонують ринки, або особам, які були раптово переміщені чи евакуйовані. Починаючи з березня 2022 року, ВПП спрямувала понад 1,3 млрд доларів США в економіку України через місцеві закупівлі та пряму грошову допомогу. Понад 90 % продовольства ВПП закуповує безпосередньо в Україні та співпрацює з місцевими пекарнями для постачання хліба, що підвищує ефективність допомоги та сприяє відновленню економіки й створенню робочих місць. Водночас надання допомоги стає дедалі небезпечнішим [193].

На важливості забезпечення продовольчої безпеки акцентує й законодавець. Зокрема, у Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року зазначено, що збройна агресія стала глобальним випробуванням для продовольчої безпеки не лише для нашої країни, а й для всього світу та може спричинити політичну нестабільність у десятках країн світу [148]. Згідно з документом, основними проблемами функціонування агропромислового комплексу, які виникли через збройну агресію, є: часткове або повне руйнування об'єктів критичної інфраструктури, сільськогосподарських господарств і виробництв продуктів харчування; зменшення кількості виробленого продовольства на діючих підприємствах; руйнування логістичних ланцюгів; відсутність програм державної підтримки, спрямованих на відновлення зруйнованих виробництв продовольчих товарів, трансформації продовольчих систем відповідно до вимог ЄС, податкового й митного стимулювання; наявність критично великої кількості потенційно небезпечних через замінування або хімічно забруднених важкими металами земель сільськогосподарського призначення, яка, згідно з оцінкою експертів Світового банку, становить 30 %; руйнування системи зрошення південних регіонів площею близько 500 000 гектарів, а також руйнування інфраструктури (підтоплення елеваторів і портових терміналів), втрата водних біоресурсів у Дніпрі через підрив Каховської гідроелектростанції [148].

В українській науковій літературі проблемі продовольчої безпеки також приділялася значна увага. Зокрема, Ю. Кравченко акцентує на тому, що з початком повномасштабної російсько-української війни (2022) продовольча безпека України зазнала серйозних викликів, що потребують системного аналізування й напрацювання довгострокових рішень. Збройна агресія призвела до масштабного руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зміни структури споживання. Бойові дії охопили території з високою концентрацією аграрного виробництва, що негативно вплинуло на національний продовольчий ринок та експортний потенціал країни. За таких умов в Україні виникла необхідність оперативного реагування на кризи, пов'язані з дефіцитом продовольства у певних регіонах, а також потреба у переосмисленні стратегічних підходів до забезпечення продовольчої безпеки в довгостроковій перспективі. Зміни кліматичних умов, військові ризики, глобальна економічна нестабільність і соціальні зміни формують нову реальність, у якій агропродовольча система має бути гнучкою, стійкою та інноваційною [80]. Зазначену позицію підтримують В. О. Євстаф'єва, В. В. Мельничук, Ю. О. Приходько та Д. О. Криворученко, які зауважують, що воєнні події на території України у 2022–2023 роках стали серйозною загрозою продовольчій безпеці не лише України, а й численних малорозвинених країн світу, які залежать від експорту зернових культур. Російська військова агресія спричинила негативні наслідки, які критично позначаються на стані продовольчої безпеки, а саме: а) порушення звичних ланцюгів постачання сільськогосподарської та харчової продукції, а також зменшення доданої вартості в аграрному секторі, пов'язане з виробництвом, переробкою, розподілом, споживанням та утилізацією харчових продуктів; б) скасування збору озимих культур та руйнування сівозміни 2022 року через поширення воєнних дій у сільськогосподарських областях, таких як Харківська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька, а

також часткову окупацію цих територій. Третина посівних площ стала непридатною через бойові дії та значне мінування, що спричинило дестабілізацію ринку та вплинуло на ліквідність агровиробників і світовий попит на сільськогосподарську продукцію, призводячи до зменшення продовольчого забезпечення багатьох країн; в) блокування більшості морських портів України, що ускладнює як експорт сільськогосподарської продукції, так і імпорт критично необхідних продуктів харчування та мінеральних добрив [57].

Водночас Алішов Гамід Надір-огли, оцінивши сучасний стан продовольчої безпеки в Україні, виокремив низку позитивних характеристик, а саме: формування ринкової інфраструктури (система гуртових продовольчих ринків і маркетингової інформації); зростання доходів населення; підвищення самозабезпечення населення продуктами харчування внаслідок розширення розмірів господарств населення та дачних ділянок. Однак, на думку автора, слід зосередити увагу й на негативних чинниках, таких як: зниження купівельної спроможності населення; недосконале державне регулювання зовнішньої торгівлі продовольством; відсутність умов для стабільного функціонування ринку продовольства, а також для стабільного зростання обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, зокрема й картоплі. Узагальнюючи, Алішов Гамід Надір-огли зазначає, що в ринкових умовах державна політика має бути спрямована на досягнення продовольчої безпеки, створення необхідних резервів продуктів харчування та сільськогосподарської сировини, підвищення рівня продовольчого забезпечення, купівельної спроможності населення, покращання якості продуктів харчування й сільськогосподарської сировини, забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках [7].

Здійснений аналіз дає змогу констатувати, що функціонування внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного стану

супроводжується не лише об'єктивними економічними труднощами, а й суттєвими ускладненнями у сфері його адміністративно-правового забезпечення, що загалом знижує ефективність державного впливу на відповідні процеси. Передусім це виявляється у нестабільності нормативно-правового регулювання, зумовленій необхідністю оперативного прийняття рішень, які нерідко мають тимчасовий або ситуативний характер і не завжди узгоджуються між собою, що, своєю чергою, створює труднощі для їхньої практичної реалізації. Паралельно з цим відбувається зниження інституційної спроможності органів публічної адміністрації, зумовлене як об'єктивними факторами воєнного часу (кадрові втрати, релокація, зміна пріоритетів діяльності), так і зростанням навантаження на них. За таких умов механізми державного контролю та нагляду у сфері обігу продовольства функціонують менш ефективно, що сприяє поширенню різного роду порушень – від цінових зловживань до обігу продукції неналежної якості. Не менш важливим чинником є порушення логістичних зв'язків та ускладнення постачання продовольства, унаслідок чого держава частково втрачає можливість повноцінного регулювання руху товарних потоків. Це створює передумови для тінізації окремих сегментів ринку, а також знижує результативність адміністративно-правових заходів впливу, навіть за умов їх формального посилення.

Як вбачається, у поствоєнний період адміністративно-правовий захист внутрішнього продовольчого ринку супроводжуватиметься не лише процесами відновлення, а й виникненням низки нових проблем, зумовлених трансформацією як правового середовища, так і економічних умов його функціонування. На нашу думку, складність полягатиме у необхідності перегляду нормативно-правової бази, сформованої в умовах воєнного стану, оскільки значна частина тимчасових регуляторних рішень може виявитися несумісною із вимогами стабільного правового режиму, що створюватиме ризики правової невизначеності та колізій. Суттєвою проблемою

залишатиметься й відновлення інституційної спроможності органів публічної адміністрації, яке ускладнюватиметься не лише ресурсними обмеженнями, а й необхідністю одночасного реформування їх діяльності. У таких умовах існує ризик збереження низької ефективності контрольно-наглядових функцій, що може негативно вплинути на стан законності у сфері обігу продовольства. Окрему загрозу становитиме можливе закріплення тіньових практик, які сформувалися або посилилися під час війни. Їх подолання потребуватиме системних адміністративно-правових заходів, проте в короткостроковій перспективі вони можуть істотно ускладнювати забезпечення прозорості та добросовісної конкуренції на ринку.

Розв'язання всіх зазначених проблем потребує побудови комплексної інноваційної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану. Причому розмежовувати воєнний стан і повоєнний не вбачається доцільним, що зумовлено їх тісною функціональною та причиново-наслідковою взаємозалежністю. Поствоєнний стан не виникає як якісно відокремлений етап, а є логічним продовженням процесів, що сформувалися під час війни. Більшість викликів, зокрема порушення логістики, структурні диспропорції ринку, тінізація економічних відносин, ослаблення інституційної спроможності держави, не зникають із припиненням воєнного стану, а трансформуються та продовжують впливати на функціонування продовольчого ринку.

Отже, формування інноваційної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану має передбачати:

- 1) удосконалення системи стратегічного планування та прогнозування у сфері продовольчої безпеки. Сутність категорій «стратегічне планування» та «прогнозування» була з'ясована в підрозділі 2.1 дисертаційного дослідження. А отже, з метою розв'язання цієї проблеми доцільно передусім

переглянути та вдосконалити «Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року», схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 року № 684-р. Зазначений документ має низку недоліків у контексті формування ефективної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку. Насамперед вона має переважно декларативний характер і не містить чітко визначених правових механізмів реалізації задекларованих завдань. Потребує глибшого опрацювання питання інституційного забезпечення, зокрема розмежування повноважень органів влади та їхньої взаємодії. Крім того, Стратегія не забезпечує належної деталізації контрольно-наглядових процедур, що ускладнює її практичне застосування, особливо в умовах підвищених ризиків воєнного часу. У ній лише частково враховано специфіку функціонування продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного періодів, а також бракує гнучких та адаптивних інструментів регулювання. А тому, на нашу думку, Стратегія має бути адаптивною до змін безпекового середовища, ураховувати не лише поточні умови, а й можливі сценарії трансформації ринку у поствоєнний період. Це передбачає закладення гнучких механізмів регулювання, які можуть змінюватися залежно від ситуації. У межах удосконалення системи стратегічного планування та прогнозування у сфері продовольчої безпеки вбачається необхідним: по-перше, посилити інституційну узгодженість системи планування, зокрема через чітке розмежування повноважень органів публічної адміністрації та налагодження ефективної міжвідомчої координації; по-друге, запровадити сучасні підходи до прогнозування, що передбачають використання аналітичних моделей, сценарного планування та оцінювання ризиків, а також використання штучного інтелекту; по-третє, забезпечити розвиток цифрової інфраструктури, зокрема створення інтегрованих систем моніторингу продовольчого ринку, що надасть можливість підвищити обґрунтованість управлінських рішень.

2) формування територіально диференційованого підходу до адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку. На п'ятий рік повномасштабного вторгнення росії в Україну приблизно 5 млн українців потерпають від продовольчої нестачі, причому найбільші потреби зосереджені в районах поблизу лінії фронту. Згідно з даними Всесвітньої продовольчої програми ООН, мільйони українців змушені вдаватися до крайніх заходів: батьки жертвують власним харчуванням, щоб прогодувати дітей. Багато родин набувають боргових зобов'язань заради купівлі продуктів. Всесвітня продовольча програма продовжує щомісяця надавати продовольчу та грошову допомогу майже 1,5 мільйона українців, переважно у прифронтових регіонах. Попри це, понад половина жителів Херсонської області потерпає від гострого голоду, двоє осіб з п'яти – у Запорізькій та Донецькій областях [182]. Продовольча безпека в Україні має виражений територіально диференційований характер, який значно загострився в умовах війни. Її стан змінюється залежно від безпекової ситуації, економічного потенціалу регіону, стану інфраструктури та логістики. У прифронтових і прикордонних регіонах продовольча безпека є найкритичнішою, що зумовлено перебоями з постачанням, обмеженим асортиментом продукції, підвищеними цінами та ризиками фізичної недоступності продовольства. Руйнування інфраструктури та небезпека для бізнесу істотно ускладнюють як виробництво, так і реалізацію продуктів харчування. У деокупованих територіях ситуація має перехідний характер. З одного боку, відновлюється доступ до ринку й державного регулювання, з іншого – зберігаються серйозні проблеми: пошкоджені виробничі потужності, заміновані землі, дефіцит робочої сили та нестабільність логістики. Це обмежує здатність регіонів самостійно забезпечувати продовольчі потреби. Отже, територіально диференційований підхід дає змогу забезпечити точніше й ефективніше регулювання внутрішнього продовольчого ринку, мінімізуючи ризики та враховуючи реальні умови функціонування окремих територій.

3) імплементацію європейських стандартів продовольчої безпеки та ринкового регулювання з урахуванням національних безпекових викликів, що надасть можливість поєднати принципи відкритої конкуренції, державної підтримки та стійкості критичної інфраструктури. Стандарти безпеки харчових продуктів – це єдині рекомендації, розроблені для забезпечення захисту споживачів шляхом підтримання безпеки та якості харчових продуктів. Ці стандарти передбачають низку практик і процедур, яких повинні дотримуватися виробники харчових продуктів, охоплюючи все, від початкових етапів виробництва харчових продуктів до остаточного розподілу. Упровадження таких сертифікатів, як HACCP та GMP, гарантує належний контроль якості та безпечність продовольчих ресурсів. Для досягнення цих стандартів у різних країнах і галузях промисловості запроваджено систему правил безпеки харчових продуктів. Ці правила можуть відрізнятися, але загалом складаються із суворих рекомендацій, яких мають дотримуватися харчові компанії. Отримуючи сертифікат безпеки харчових продуктів, компанії підтверджують своє зобов'язання дотримуватися цих стандартів, тим самим захищаючи здоров'я населення. На сучасних конкурентних ринках дотримання суворих протоколів безпеки харчових продуктів є важливим для підприємств, які прагнуть довіри та задоволення споживачів. Упровадження цих заходів не лише запобігає забрудненню, а й сприяє культурі безпеки в організації. Така відданість безпеці харчових продуктів демонструє відданість компанії якості [187]. Варто приділити увагу Міжнародному стандарту безпеки харчових продуктів. Дотримання правил HACCP є важливим для забезпечення безпеки процесів виробництва харчових продуктів у всьому світі. Цей системний підхід до безпеки харчових продуктів зосереджений на виявленні, оцінці та контролі небезпек, які можуть поставити під загрозу цілісність харчових продуктів. Реалізація принципів HACCP є не просто рекомендацією, а нормативною вимогою в багатьох країнах, що засвідчує ключову роль цієї

системи у світових стандартах безпеки харчових продуктів. Щоб дотримуватися правил НАССР, виробники харчових продуктів повинні спочатку провести ретельний аналіз ризиків, що передбачає визначення потенційних біологічних, хімічних і фізичних небезпек, які можуть виникнути на різних етапах виробничого процесу. Усвідомлення ризиків дає можливість виробникам розробити цілеспрямовані стратегії для ефективного зменшення цих небезпек. Такий підхід є вирішальним, оскільки створює підґрунтя для всіх наступних дій у межах НАССР [188]. Отже, імплементація європейських стандартів продовольчої безпеки та ринкового регулювання має передбачати не лише формальне наближення законодавства до норм ЄС, а і їхню адаптацію до національних безпекових реалій. Передусім це спрямовано на впровадження вимог щодо якості та безпечності продукції, простежуваність її обігу, а також ефективний державний контроль відповідно до європейських підходів. Водночас такі стандарти мають застосовуватися з урахуванням воєнних ризиків, зокрема можливих порушень логістики, обмеженого доступу до окремих територій та нестабільності ринку. Крім того, імплементація має передбачати поєднання ринкових механізмів з інструментами державного втручання, необхідними для забезпечення продовольчої доступності та недопущення кризових явищ. Це потребує гнучкого регулювання, здатного реагувати на загрози безпеці, не порушуючи при цьому базових принципів функціонування ринку;

4) розширення публічно-приватного партнерства у сфері продовольчої безпеки. Публічно-приватне партнерство (далі – ППП) – це механізм, який дає змогу урядам закуповувати та впроваджувати державну інфраструктуру чи послуги, використовуючи ресурси й досвід приватного сектору. У випадках, коли уряди стикаються з такими проблемами, як старіння або відсутність інфраструктури, або потреба в більш ефективних послугах, партнерство з приватним сектором може допомогти сприяти новим рішенням та фінансуванню. ППП поєднують навички та ресурси як державного, так і

приватного секторів шляхом розподілу ризиків і відповідальності, що дає змогу урядам користуватися досвідом приватного сектору, зосереджуючись на політиці, плануванні та регулюванні шляхом делегування щоденних операцій. Для досягнення успішного ППП важливо ретельно проаналізувати довгострокові завдання розвитку та розподілити ризики. Правова й інституційна база в країні також має підтримувати цю нову модель надання послуг і забезпечувати ефективні механізми управління й моніторингу для ППП. Належно розроблена угода про ППП для проєкту має чітко розподіляти ризики й відповідальність [181]. Розширення публічно-приватного партнерства у сфері продовольчої безпеки має передбачати поєднання ресурсів і можливостей держави та бізнесу для забезпечення стабільного функціонування продовольчого ринку. Ідеться про залучення приватного сектору до розвитку інфраструктури зберігання, переробки та логістики продовольства, а також до реалізації стратегічних програм у кризових і відновлювальних умовах. Важливим є створення прозорих і передбачуваних правових умов такої співпраці, зокрема чіткий розподіл ризиків, відповідальності та гарантій для учасників. Публічно-приватне партнерство має охоплювати обмін інформацією, спільне прогнозування потреб ринку та координацію дій у разі виникнення загроз продовольчій безпеці. Особливого значення набуває участь бізнесу у забезпеченні безперервності постачання продовольства в умовах воєнних ризиків;

5) запровадження ризик-орієнтованого підходу щодо захисту внутрішнього продовольчого ринку. Аналіз ризиків – це структурована, міжнародно визнана рамка, яка забезпечує національним органам з безпеки харчових продуктів систематичний, дисциплінований підхід до прийняття рішень щодо безпеки харчових продуктів на основі доказів. Він містить три інтерактивні компоненти: оцінювання, управління та комунікацію ризиків. Ці складові дозволяють визначати оцінки загрози для здоров'я та безпеки людини, упроваджувати відповідні заходи контролю ризиків, а також

забезпечувати комунікацію із зацікавленими сторонами щодо ризиків і застосованих заходів [186]. Запровадження ризик-орієнтованого підходу щодо захисту внутрішнього продовольчого ринку має передбачати переорієнтацію адміністративно-правового регулювання з формального контролю на управління ризиками, що реально впливають на його стабільність і безпечність. Передусім йдеться про ідентифікацію та систематизацію ключових ризиків: логістичних збоїв, дефіциту окремих товарів, цінових коливань, поширення неякісної продукції чи тіньових практик. На цій основі має здійснюватися їхнє оцінювання за рівнем загрози та визначення пріоритетів державного втручання. Важливим елементом є диференціація контрольно-наглядових заходів: посилення контролю у сферах і регіонах з високим рівнем ризику та водночас спрощення процедур для добросовісних учасників ринку. Це дає можливість ефективніше використовувати обмежені ресурси держави. Крім того, такий підхід передбачає впровадження постійного моніторингу ринку, використання аналітичних і цифрових інструментів для прогнозування ризиків, а також можливість оперативного коригування управлінських рішень залежно від зміни ситуації.

Отже, адміністративно-правовий захист внутрішнього продовольчого ринку в умовах війни вирізняється недостатньою ефективністю через фрагментарність регулювання, обмежену інституційну спроможність і невідповідність наявних механізмів сучасним ризикам. Водночас наявні підходи не забезпечують належної адаптивності до територіальних відмінностей і динаміки безпекового середовища. Запропоновані заходи не лише сприятимуть підвищенню стійкості внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного стану, а й закладуть підґрунтя для поствоєнного відновлення.

Висновки до розділу 3

З'ясовано, що цифровізація інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки є структурно-логічним і послідовним процесом упровадження та використання цифрових технологій та інформаційних систем для здійснення державного та внутрішнього контролю за виробництвом, обігом, якістю та безпечністю харчових продуктів з метою підвищення ефективності, прозорості й оперативності контрольних заходів у відповідній сфері суспільного життя.

Констатовано, що застосування цифрових інструментів в межах забезпечення продовольчої безпеки надасть можливість: по-перше, знизити ризики людського впливу на контрольні-наглядові процеси, а отже, знизити корупційні ризики; по-друге, зменшити часові й ресурсні витрати на процеси перевірки; по-третє, забезпечити оперативність реагування, а також виявлення ризиків в умовах реального часу; по-четверте, фіксувати дані в цифрових системах, що забезпечить доступність і відкритість інформації; по-п'яте, підвищити якість та оперативність розробки й прийняття управлінських рішень; по-шосте, забезпечити відстежуваність продукції на всіх етапах: від виробництва до безпосереднього споживача зі збереженням її кількісних та якісних показників; по-сьоме, зміцнити довіру споживачів і міжнародних партнерів до системи контролю.

Зазначено, що цифрова трансформація не є універсальним рішенням від усіх проблем у сфері продовольчої безпеки. Її ефективність значно залежить від здатності держави та суб'єктів господарювання адаптувати цифрові інструменти до реалій сьогодення, власних виробничих умов і масштабів діяльності. Упровадження цифрових рішень має здійснюватися комплексно, з урахуванням уже наявних систем управління безпечністю харчових продуктів, зокрема принципів НАССР, у такий спосіб, щоб вони їх доповнювали та підсилювали, а не замінювали. Крім того, важливим є

забезпечення належного рівня підготовки кадрового складу, оскільки ефективність використання цифрових технологій безпосередньо залежить від рівня цифрової компетентності працівників. Не менш суттєвими є питання захисту даних, стабільності функціонування цифрових систем та їхньої сумісності з іншими інформаційними ресурсами, що використовуються в межах підприємства або на рівні галузі. Отже, подальший розвиток цифровізації у сфері продовольчої безпеки потребує координації зусиль держави, бізнесу та наукової спільноти, що сприятиме формуванню узгоджених стандартів і підходів до впровадження інновацій. Важливу роль у цьому процесі відіграють обмін досвідом, упровадження кращих практик і підтримка інноваційних рішень.

На підставі результатів аналізу «Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року» встановлено, що цей документ має важливе значення з позиції розвитку системи державного контролю (нагляду). Проте в контексті цифровізації інструментів контролю документ має низку суттєвих недоліків: по-перше, у змісті відповідної норми немає чіткого акценту на цифровізації як окремому важливому напрямі модернізації контрольної діяльності; по-друге, норма має переважно декларативний характер, оскільки використовує загальні формулювання без конкретизації механізмів реалізації, інструментів або очікуваних результатів, що, своєю чергою, ускладнює практичне впровадження відповідних положень і не створює чітких орієнтирів для цифрової трансформації системи контролю; по-третє, у Стратегії не передбачено створення або розвитку інтегрованих електронних реєстрів, а також не визначено необхідність налагодження обміну даними між різними органами влади; по-четверте, поза увагою залишаються інструменти цифрового відстеження продукції (що є характерним для провідних держав), які є базовими для сучасних систем забезпечення безпечності харчових продуктів; по-п'яте, не закладено використання ризик-орієнтованих підходів із застосуванням цифрової аналітики, що обмежує

можливості ефективного розподілу контрольних ресурсів і своєчасного виявлення загроз.

Запропоновано розробити державну Концепцію цифровізації державного контролю в Україні, метою якої має бути формування сучасної, ефективної та прозорої системи державного контролю шляхом упровадження цифрових технологій, що забезпечують підвищення результативності контрольних заходів, мінімізацію адміністративного навантаження на суб'єктів господарювання, зниження корупційних ризиків і наближення національної системи контролю до європейських стандартів. Ця Концепція має вирішити такі завдання: визначення правового статусу електронних інструментів, цифрових актів і процедур контролю; створення єдиного цифрового середовища державного контролю; упровадження ризик-орієнтованих цифрових підходів; забезпечення прозорості та підзвітності контрольної діяльності; розвиток електронної взаємодії органів публічного адміністрування з суб'єктами господарювання; уніфікація та стандартизація процедур створення цифрових кабінетів, електронного документообігу й сервісів; запровадження єдиних підходів до опрацювання інформації та проведення контролю; використання сучасних технологій для підвищення ефективності й систематичності нагляду; створення надійної системи захисту інформаційних ресурсів; підвищення інституційної та кадрової спроможності; адаптація цифрових інструментів контролю до європейських підходів.

Акцентовано на доцільності запровадження штучного інтелекту в процесі здійснення державного контролю у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Якщо традиційні цифрові інструменти забезпечують фіксацію, зберігання та передачу інформації, то штучний інтелект дає змогу здійснювати її інтелектуальне опрацювання, що безпосередньо впливає на зміст і логіку державного контролю. Передусім значення ШІ виявляється в переході від формально-процедурного контролю до аналітично

обґрунтованого. У класичній моделі інспектор діє на підставі встановлених критеріїв і власної оцінки, натомість використання алгоритмів надає можливість формувати висновки на основі комплексного аналізу масиву даних, зокрема тих, що раніше взагалі не використовувалися в контрольній діяльності. Це змінює природу адміністративного розсуду: він стає не лише дискреційним, а й частково алгоритмічно зумовленим. Крім того, штучний інтелект дає змогу інтегрувати в державний контроль нетрадиційні джерела інформації, які виходять за межі офіційної звітності. Ідеться, зокрема, про аналіз споживчих скарг, цифрових слідів діяльності операторів ринку, відкритих інформаційних ресурсів. Це суттєво розширює доказову базу контрольної діяльності, змінює підхід до виявлення порушень і робить його більш превентивним, ніж постфактум.

Обґрунтовано необхідність посилити процесуальні гарантії для підконтрольних суб'єктів. Цифровізація не може зводитися лише до посилення спроможності держави, адже вона має одночасно забезпечувати передбачуваність, прозорість і захист прав операторів ринку. Саме тому слід розвивати електронні кабінети суб'єктів господарювання, через які вони зможуть отримувати інформацію про заплановані й проведені заходи контролю, подавати документи, пояснення чи заперечення, а також відстежувати рух адміністративної справи. Такий підхід зменшить адміністративне навантаження, посилить сервісну складову публічного адміністрування й знизить ризик зловживань під час контрольних процедур.

Сформовано висновок, що функціонування внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного стану супроводжується не лише об'єктивними економічними труднощами, а й суттєвими ускладненнями у сфері його адміністративно-правового забезпечення, що загалом знижує ефективність державного впливу на відповідні процеси. Передусім це виявляється в нестабільності нормативно-правового регулювання, зумовленій необхідністю оперативного прийняття рішень, які нерідко мають

тимчасовий або ситуативний характер і не завжди узгоджуються між собою, що, своєю чергою, створює труднощі для їхньої практичної реалізації. Паралельно з цим відбувається зниження інституційної спроможності органів публічної адміністрації, зумовлене як об'єктивними факторами воєнного часу (кадрові втрати, релокація, зміна пріоритетів діяльності), так і зростанням навантаження на них. За таких умов механізми державного контролю та нагляду у сфері обігу продовольства функціонують менш ефективно, що сприяє поширенню різного роду порушень – від цінових зловживань до обігу продукції неналежної якості. Не менш важливим чинником є порушення логістичних зв'язків та ускладнення постачання продовольства, унаслідок чого держава частково втрачає можливість повноцінного регулювання руху товарних потоків. Це створює передумови для тінізації окремих сегментів ринку, а також знижує результативність адміністративно-правових заходів впливу, навіть за умов їх формального посилення.

Узагальнено, що в поствоєнний період адміністративно-правовий захист внутрішнього продовольчого ринку супроводжуватиметься не лише процесами відновлення, а й виникненням низки нових проблем, зумовлених трансформацією як правового середовища, так і економічних умов його функціонування. На нашу думку, складність полягатиме в необхідності перегляду нормативно-правової бази, сформованої в умовах воєнного стану, оскільки значна частина тимчасових регуляторних рішень може виявитися несумісною з вимогами стабільного правового режиму, що створюватиме ризики правової невизначеності та колізій. Суттєвою проблемою залишатиметься відновлення інституційної спроможності органів публічної адміністрації, яке ускладнюватиметься не лише ресурсними обмеженнями, а й необхідністю одночасного реформування їх діяльності. У таких умовах є ризик збереження низької ефективності контрольно-наглядових функцій, що може негативно вплинути на стан законності у сфері обігу продовольства.

Окрему загрозу становитиме можливе закріплення тіньових практик, які сформувалися або посилилися під час війни. Їх подолання потребуватиме системних адміністративно-правових заходів, проте в короткостроковій перспективі вони можуть суттєво ускладнювати забезпечення прозорості та добросовісної конкуренції на ринку.

Визначено, що в межах удосконалення системи стратегічного планування та прогнозування у сфері продовольчої безпеки вбачається необхідним: по-перше, посилити інституційну узгодженість системи планування, зокрема через чітке розмежування повноважень органів публічної адміністрації та налагодження ефективної міжвідомчої координації; по-друге, запровадити сучасні підходи до прогнозування, що передбачають використання аналітичних моделей, сценарного планування та оцінки ризиків, а також використання штучного інтелекту; по-третє, забезпечити розвиток цифрової інфраструктури, зокрема створення інтегрованих систем моніторингу продовольчого ринку, що надасть можливість підвищити обґрунтованість управлінських рішень.

Констатовано, що продовольча безпека в Україні має виражений територіально диференційований характер, який особливо загострився в умовах війни. Її стан змінюється залежно від безпекової ситуації, економічного потенціалу регіону, стану інфраструктури та логістики. У прифронтових і прикордонних регіонах продовольча безпека є найбільш вразливою, адже тут спостерігаються перебої з постачанням, обмежений асортимент продукції, підвищені ціни та ризики фізичної недоступності продовольства. Руйнування інфраструктури та небезпека для бізнесу значно ускладнюють як виробництво, так і реалізацію продуктів харчування. У деокупованих територіях ситуація має перехідний характер. З одного боку, відновлюється доступ до ринку й державного регулювання, з іншого – зберігаються серйозні проблеми: пошкоджені виробничі потужності,

заміновані землі, дефіцит робочої сили та нестабільність логістики. Це обмежує здатність регіонів самостійно забезпечувати продовольчі потреби.

Аргументовано, що імплементація європейських стандартів продовольчої безпеки та ринкового регулювання має передбачати не лише формальне наближення законодавства до норм ЄС, а і їхню адаптацію до національних безпекових реалій. Передусім це передбачає впровадження вимог щодо якості та безпечності продукції, простежуваності її обігу, а також ефективного державного контролю відповідно до європейських підходів. Водночас такі стандарти мають застосовуватися з урахуванням воєнних ризиків, зокрема можливих порушень логістики, обмеженого доступу до окремих територій та нестабільності ринку. Крім того, імплементація має передбачати поєднання ринкових механізмів з інструментами державного втручання, необхідними для забезпечення продовольчої доступності та недопущення кризових явищ. Це вимагає гнучкого регулювання, здатного реагувати на загрози безпеці без порушення базових принципів функціонування ринку.

Доведено, що розширення публічно-приватного партнерства у сфері продовольчої безпеки має передбачати поєднання ресурсів і можливостей держави та бізнесу для забезпечення стабільного функціонування продовольчого ринку. Ідеться про залучення приватного сектору до розвитку інфраструктури зберігання, переробки та логістики продовольства, а також до реалізації стратегічних програм у кризових і відновлювальних умовах. Важливо забезпечити прозорі та передбачувані правові умови такої співпраці, що передбачають чіткий розподіл ризиків, відповідальності та гарантій для учасників. Крім того, публічно-приватне партнерство має охоплювати обмін інформацією, спільне прогнозування потреб ринку та координацію дій у разі виникнення загроз продовольчій безпеці. Важливого значення набуває участь бізнесу в забезпеченні безперервності постачання продовольства в умовах воєнних ризиків.

Виокремлено, що запровадження ризик-орієнтованого підходу щодо захисту внутрішнього продовольчого ринку має полягати у переорієнтації адміністративно-правового регулювання з формального контролю на управління ризиками, що реально впливають на його стабільність і безпечність. Передусім ідеться про ідентифікацію та систематизацію ключових ризиків: логістичних збоїв, дефіциту окремих товарів, цінових коливань, поширення неякісної продукції чи тіньових практик. На цій основі має здійснюватися їхнє оцінювання за рівнем загрози та визначення пріоритетів державного втручання. Важливим елементом є диференціація контрольно-наглядових заходів: посилення контролю у сферах і регіонах з високим рівнем ризику та водночас спрощення процедур для добросовісних учасників ринку. Це дає змогу ефективніше використовувати обмежені ресурси держави. Крім того, такий підхід спрямований на впровадження постійного моніторингу ринку, використання аналітичних і цифрових інструментів для прогнозування ризиків, а також можливість оперативного коригування управлінських рішень залежно від зміни ситуації.

ВИСНОВКИ

1. Запропоновано визначення поняття «продовольча безпека» як закріпленого та гарантованого законодавством України стану захищеності й непорушності суспільних і державних інтересів у сфері економічного та фактичного доступу до продуктів харчування, а також їх безперешкодного споживання, що сприяє сталому розвитку держави, виживанню нації та забезпеченню здорового й повноцінного існування кожної людини.

Встановлено, що чинниками, які характеризують продовольчу безпеку як об'єкт адміністративно-правового регулювання, є такі: а) це – один з пріоритетів діяльності держави, від якого залежить захищеність життя, здоров'я, прав, свобод та інтересів її громадян; б) підтримка продовольчої безпеки – це складова одночасно державної аграрної політики, політики сільського розвитку та інших важливих сфер суспільного життя; в) продовольча безпека є невід'ємною частиною національної безпеки держави; г) забезпечення продовольчої безпеки зумовлює виникнення численних адміністративно-правових відносин, які регулюються нормами адміністративного права.

2. З'ясовано, що система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки складається з декількох груп, до яких належать: 1) органи центрального управління державою – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України та підпорядкована йому Рада національної безпеки і оборони України; 2) центральні органи виконавчої влади – Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства, Міністерство охорони здоров'я України; 3) органи державного нагляду і контролю у продовольчій сфері – Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державне агентство з управління резервами України, Антимонопольний комітет

України; 4) окремі правоохоронні органи – Державна митна служба України, Бюро економічної безпеки України.

3. Акцентовано на тому, що на сьогодні адміністративно-правове регулювання продовольчого ринку на території України здійснюється на підставі широкого кола міжнародних і національних правових стандартів. У сукупності вони забезпечують ефективність державної координації продовольчого сектору, законність функціонування останнього й адміністративного впливу щодо нього, органічну відповідність національної продовольчої політики міжнародним тенденціям і вимогам світової спільноти тощо. Констатовано недостатній рівень узгодженості національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері регулювання продовольчого ринку. Зокрема, вітчизняні нормативно-правові акти, які регулюють різні аспекти його функціонування, лише фрагментарно враховують положення ключових міжнародних документів або взагалі не містять прямих відсилок до них, що свідчить про неповну імплементацію їх змісту. Унаслідок цього міжнародні стандарти, попри їх ратифікацію Україною, фактично існують паралельно з національною правовою системою та практично не впливають на механізми правового регулювання, набуваючи здебільшого декларативного характеру. Такий стан справ потребує виправлення за рахунок додаткової оптимізації вітчизняного законодавства з метою поліпшення нормативно-правової культури та механізмів регулювання продовольчого ринку згідно зі світовими вимогами, принципами, правилами тощо.

4. Доведено, що адміністративно-правовими інструментами забезпечення продовольчої безпеки сьогодні є стратегічне планування та прогнозування за такими напрямками: розвиток сільського господарства та сільських територій; забезпечення продовольчої безпеки України як складової національної безпеки й оборони; забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану; формування державних продовольчих

резервів на випадок надзвичайних ситуацій і дефіциту продукції. Реалізація кожного інструменту здійснюється через прийняття стратегічно орієнтованих документів, що забезпечують формування та реалізацію державної політики в досліджуваній сфері. Встановлено відсутність уніфікованого визначення та закріплення цих інструментів у чинному законодавстві, що є суттєвим недоліком як на теоретичному, так і на практичному рівні.

5. Реєстраційні процедури в системі забезпечення якості й безпечності харчових продуктів визначено як встановлену законодавством України сукупність адміністративних дій і заходів, що здійснюються суб'єктами владних повноважень з метою збору, обробки, накопичення та зберігання в інформаційних системах, та, за потреби, – подальшого використання відомостей про фізичних і юридичних осіб (операторів ринку харчових продуктів), а також про характеристики їх діяльності та потужностей у сфері обігу харчових продуктів. Дозвільними процедурами в досліджуваному контексті запропоновано вважати систематизовану послідовність регламентованих законодавством дій і заходів уповноваженого суб'єкта владних повноважень, спрямованих на інспектування операторів ринку харчових продуктів, встановлення рівня готовності та якості їх потужностей, на підставі чого засвідчується право на вироблення та/або зберігання харчових продуктів тваринного походження.

6. Акцентовано на тому, що державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу – це сукупність державних фінансових, організаційно-правових, матеріально-технічних та інших заходів і засобів, спрямованих на забезпечення ресурсного попиту й задоволення потреб суб'єктів вітчизняного агропромислового сектору з метою активізації їх діяльності, що має високий ступінь суспільної та економічної користі, а також суттєво впливає на сталий національний розвиток. Аргументовано, що різновидами підтримки та стимулювання в досліджуваній сфері є: державно-бюджетна підтримка і стимулювання; залучення міжнародної допомоги та

ресурсів; фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, зокрема сімейних фермерських господарств; бюджетні дотації; державна інвестиційна діяльність.

7. Адміністративні процедури моніторингу в межах продовольчого ринку визначено як регламентовану чинним законодавством сукупність послідовних і систематизованих заходів та дій, що здійснюються уповноваженими суб'єктами з метою спостереження за станом функціонування національного продовольчого ринку, контролю за дотриманням його учасниками встановлених прав і обов'язків, а також виявлення позитивних та негативних тенденцій, що впливають на ринок і продовольчу безпеку держави. Процедурою оцінки ризиків на продовольчому ринку запропоновано розуміти послідовну, регламентовану законодавством України групу заходів і дій, спрямованих на збір та обробку інформації щодо наявних або потенційних негативних факторів, здатних порушити нормальне функціонування ринку, вплинути на життя та здоров'я людини й суспільства, а також на використання отриманих відомостей для попередження настання негативних наслідків.

8. Зазначено, що державний контроль і нагляд у сфері продовольчої безпеки становлять комплексну систему публічно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення належної якості та безпечності харчових продуктів, захист здоров'я населення та стабільність функціонування продовольчого ринку. Ця система охоплює різні етапи обігу продукції і відіграє ключову роль у реалізації державної політики й наближенні національних стандартів до міжнародних вимог. Водночас констатовано, що однією з основних проблем є значна розгалуженість системи, оскільки контроль і нагляд здійснюються за багатьма напрямками та охоплюють різні сфери (ветеринарну, фітосанітарну, санітарну, споживчу тощо), що ускладнює цілісне сприйняття системи, координацію дій і практичну реалізацію контрольно-наглядових заходів.

Крім того, додатковими викликами залишаються недостатній рівень цифровізації, потреба у вдосконаленні процедур та подальше впровадження ризик-орієнтованого підходу в досліджуваній сфері.

9. Опрацьовано основні напрями вдосконалення цифровізації інструментів контролю під час забезпечення продовольчої безпеки: по-перше, розробка державної Концепції цифровізації державного контролю в Україні, метою якої є формування сучасної, ефективної та прозорої системи державного контролю шляхом впровадження цифрових технологій, що підвищують результативність контрольних заходів, мінімізують адміністративне навантаження на суб'єктів господарювання, знижують корупційні ризики та наближають національну систему контролю до європейських стандартів; по-друге, нормативне врегулювання дистанційних і змішаних форм контролю; по-третє, створення умов для впровадження штучного інтелекту в процесі здійснення державного контролю у сфері продовольчої безпеки; по-четверте, забезпечення кібербезпеки інформаційних систем у сфері здійснення державного контролю під час забезпечення продовольчої безпеки; по-п'яте, посилення процесуальних гарантій для підконтрольних суб'єктів. Підкреслено, що реалізація зазначених заходів дозволить забезпечити перехід від фрагментарного використання окремих електронних рішень до цілісної адміністративно-правової моделі цифрового контролю. У межах такої моделі цифрові системи не лише технічно супроводжують діяльність контролюючих органів, а стають юридично визначеним, прозорим і взаємоузгодженим механізмом реалізації державної контрольної функції у сфері продовольчої безпеки.

10. Доведено, що формування інноваційної моделі адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку в умовах воєнного та поствоєнного стану має передбачати: 1) вдосконалення системи стратегічного планування та прогнозування у сфері продовольчої безпеки, зокрема перегляд чинної Стратегії продовольчої безпеки України на період

до 2027 року; 2) запровадження територіально диференційованого підходу до адміністративно-правового захисту внутрішнього продовольчого ринку; 3) імплементацію європейських стандартів продовольчої безпеки та ринкового регулювання з урахуванням національних безпекових викликів, що забезпечить поєднання принципів відкритої конкуренції, державної підтримки та стійкості критичної інфраструктури; 4) розширення публічно-приватного партнерства у сфері продовольчої безпеки; 5) запровадження ризик-орієнтованого підходу щодо захисту внутрішнього продовольчого ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с
2. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, О. Правотворової. 3-тє вид. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
3. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / В. В. Галунько, В. І. Курило, С. О. Короєд, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єщук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова ; за ред. В. В. Галунька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.
4. Адміністративне право України : підручник /. Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
5. Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і ф-тів / за ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2000. 520 с.
6. Адміністративне право України : підручник / за заг.ред. д-ра юрид. наук, проф. Т. О. Коломоєць. Київ : Істина, 2008. 457 с.
7. Алішов Гамід Надір-огли. Продовольча безпека України та чинники, що формують її рівень. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 164–168. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/27.pdf.
8. Андріюк В. В. Теоретико-методологічні основи юридичного прогнозування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 21 с.
9. Андрусенко Г. О. Стратегія державного регулювання аграрної сфери АПК. *Актуальні проблеми державного управління*. 2003. № 2, ч. 2. С. 9–14.
10. Андрухов В.В. Адміністративно-правові інструменти стратегічного планування та прогнозування забезпечення продовольчої безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 2. С. 5–9.

11. Андрухов В.В. Державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративний інструментарій. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 1. С. 5–9.
12. Андрухов В.В. До уточнення змісту та сутності продовольчої безпеки України. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 534–538.
13. Андрухов В.В. Дозвільні процедури у системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. *Взаємодія публічного та приватного права: сучасні проблеми та виклики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 19–21.
14. Andrukhov V. Registration procedures in the system of ensuring the quality and safety of food products. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6. P. 5–9.
15. Андрухов В.В. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *KELM*. 2023 № 7(59). С. 516–519 (Республіка Польща).
16. Андрухов В.В. Специфіка міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 15–16 лют. 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.
17. Андрухов В.В. Характеристики продовольчої безпеки як об'єкту адміністративно-правового регулювання. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 14–15 листоп. 2021 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 14–16.
18. Бакай О. О. Правове забезпечення екологічного прогнозування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2022. 19 с.

19. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
20. Баранов О. А. Про тлумачення та визначення поняття “кібербезпека”. *Правова інформатика*. 2014. № 2 (42). С. 54–62.
21. Баранов С. О. Продовольча безпека як елемент системи Національної безпеки України. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2024. № 4 (86). С. 233–242.
22. Бліхар М. М., Юрченко В. В. Інструменти діяльності публічної адміністрації: поняття та сутність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №. 3. С. 44–51.
23. Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2010. 227 с.
24. Богославець Л. П. Педагогічне проектування навчально-виховного процесу в системі до університетської підготовки слухачів : дис. ... канд. педаг. наук : 12.00.04. Київ, 2009. 279 с.
25. Бокій О. М. Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 260 с.
26. Болгар О. В. Предмет адміністративно-правового регулювання державної реєстрації. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 109–117.
27. Большаков В. Н. Профілактика ознак мережних війн – завдання моніторингу АПК України. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 4. С. 164–167.
28. Борденюк В. Методологічні основи співвідношення методів державного управління та методів здійснення місцевого саморядування: правові аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 68–79.
29. Бригадир І. В. Правове регулювання забезпечення екологічної безпеки в галузі автомобільного транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2008. 212 с.

30. Бугайчук К. Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 243 с.

31. Будь О. А. Поняття і значення реєстраційних та дозвільно-ліцензійних процедур у діяльності Національної поліції. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 140–149.

32. Буханевич О. М., Івановська А. М. До питання про правову природу державного контролю. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, м. Хмельницький, 28 лютого – 2 березня 2020 року. Хмельницький, 2020. С. 60–63. URL: http://www.univer.km.ua/doc/zbirniki/Pravovi_zasadi_organizatsii_ta_zdiysnenny_a_publichnoi_vladi_28.02-2.03.2020.pdf#page=61.

33. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50. Ст. 572.

34. Вартрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 99 с.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1728 с.

36. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.

37. Гетьман-П'ятковська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 210 с.

38. Глушков О. А. Продовольча безпека: сутність, еволюція поняття та сучасні імперативи забезпечення. *Економічний простір*. 2025. № 200. С. 144–150.
39. Гойчук О. І. Продовольча безпека : монографія. Житомир : Полісся, 2004. 348 с.
40. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Серія : Економічні науки. 2012. Вип. 22, ч. II. С. 1–5.
41. Головка Н. В. Особливості правового регулювання закупівель сільськогосподарської продукції для державних потреб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2008. 202 с.
42. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
43. Гордійчук Є. Г. Організаційно-економічні важелі формування системи екологічної сертифікації в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Одеса, 2009. 227 с.
44. Гривко А. В. Оцінка. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України ; НТШ. Київ : Ін-т енцикл. дослідж. НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-77348>.
45. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення : монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 596 с.
46. Гриценко О. І. Організаційно-правове забезпечення діяльності рахункової палати : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 224 с.
47. Гуменюк П. М. Формальна логіка : навч. посіб. для студентів-юристів : у 2 ч. Донецьк : ДІВС МВС України, 2000. Ч. 1. 199 с.

48. Денисова А. В. Співвідношення контролю та нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 2 (4). С. 30–37. URL: <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpraеojofohoefgiehjai/index.html>.
49. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Держпродспоживслужба. URL: <https://dpss.gov.ua/>.
50. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії і практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
51. Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2024 р. № 644. *Офіційний вісник України*. 2024. № 55. Ст. 3294.
52. Деякі питання Міністерства економіки, довілля та сільського господарства : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 р. № 903. *Офіційний вісник України*. 2025. № 66. Ст. 4566.
53. Деякі питання реалізації положень Закону України “Про державні резерви” щодо формування державних резервів : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01.2025 р. № 58. *Офіційний вісник України*. 2025. № 14. Ст. 1039.
54. Дикань Н. В., Борисенко І. І. Менеджмент : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 389 с.
55. Довгенко Я. О. Статистичний аналіз ринку зерна України : дис. ... канд. юрид. наук : 08.00.10. Київ, 2009. 189 с.
56. Долгий О. О. Організація діяльності податкової служби України з протидії податковим правопорушенням у сфері функціонування вугледобувних підприємств : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 249 с.
57. Євстаф'єва В. О., Мельничук В. В., Приходько Ю. О., Криворученко Д. О. Порівняльна ефективність способів проведення

ідентифікації нематод *Dirofilaria immitis*. *Ветеринарна біотехнологія*. 2023. № 42. С. 15–22. DOI: https://doi.org/10.31073/vet_biotech42-02.

58. Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Сучасна економіка : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2005. 326 с.

59. Живко З. Б., Даниленко Н. Б., Стадник М. Є. Продовольча безпека України: теоретико-аналітичний огляд. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Економіка і управління. 2019. Т. 30 (69), № 6. С. 15–23.

60. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

61. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова, О. В. Петришин, С. М. Олейников ; за ред. М. В. Цвіка. Харків : Право, 2002. 432 с.

62. Загрійчук М. Ю. Адміністративно-правові засади цифрової трансформації регіону : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 207 с.

63. Зайцева М. С. Поняття та особливості адміністративно-правових інструментів забезпечення правосуддя в Україні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 25 травня 2025 р.) / Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків, 2025. С. 170–172.

64. Замченко Г. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2008. 171 с.

65. Здоровко Л. М. Правові питання регіонального екологічного контролю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2003. 185 с.

66. Зінич Л. В. Адміністративно-правові інструменти запобігання порушенням прав інтелектуальної власності: сучасний стан та перспективи розвитку. *Нове українське право*. 2025. Вип. 2. С. 120–126.
67. Іванишук А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні : монографія . Київ ; Херсон : Грінь Д. С., 2015. 434 с.
68. Інформатизація управління соціальними системами : організаційно-правові питання теорії і практики : навч. посіб. / В. Д. Гавловський, Р. А. Калюжний, В. С. Цимбалюк та ін. ; за заг. ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ : МАУП, 2003. 331 с.
69. Іщенко І. Адміністративно-правові інструменти Національної поліції як суб'єкта реалізації превентивної функції держави: поняття та зміст. *KELM. (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 6 (50). С. 171–177.
70. Карабін Т. О. Співвідношення повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: теоретичні і практичні питання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2007. 204 с.
71. Карабут Л. В., Ткаченко В. І. Правові засоби здійснення дозвільної системи органами внутрішніх справ України : практ. посіб : у 2 ч. Луганск : РВВ ЛДУВС, 2007. Ч. 1. 384 с.
72. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку. Київ : Нічлава, 2000. 252 с.
73. Квеліашвілі І. М. Розвиток державної митної служби як суб'єкта національної безпеки України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03. Дніпропетровськ, 2010. 228 с.
74. Клим О. М. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. 205 с.
75. Коваленко Н. В. До питання про об'єкти (предмет) режимного адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного*

гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2019. Вип. 40. С. 28–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2019_40_8.

76. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 733 с.

77. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72, ч. 1. Ст. 2598.

78. Коструба А. В. Теоретичні роздуми щодо поняття суб'єкт права. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, 19–20 трав. 2017 р. / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків, 2017. С. 109–111.

79. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики : дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 427 с.

80. Кравченко Ю. Продовольча безпека України в умовах війни: виклики та стратегічні пріоритети. *Economics and Law*. 2025. № 77 (2), Р. 137–146. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.02.137>.

81. Кузьменко О. В. Природа реєстраційного провадження. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2009. № 1 (2). С. 81–87.

82. Лихачова С. В. Дозвільне провадження в адміністративному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2001. 177 с.

83. Лорткіпанідзе Г. Г. Адміністративні інструменти у сфері забезпечення національної безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 224 с.

84. Ляхівненко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2011. Вип. 51. С. 666–672.

85. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. 2-ге вид., доповн. та перероб. Київ : Атіка, 2003. 576 с.

86. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. *Protocol Foods*. URL: <https://protocolfoods.com/blog/how-digital-tools-streamline-haccp-management>.
87. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2 (100). С. 3–11.
88. Механізм огляду торговельної політики : Додаток 3 до Угоди про заснування Світової організації торгівлі, прийнятий від 15.04.1994 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Ст. 542.
89. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : прийнятий від 16.12.1966. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042.
90. Мінка Т. П. Теоретико-правова природа понять нагляду та контролю і їх співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 83, ч. 2. С. 307–310.
91. Мірошниченко А. М. Нормування як засіб правового регулювання земельних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2004. 206 с.
92. Музика О. А. Правове регулювання неподаткових доходів місцевих бюджетів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 22 с.
93. Нижник Н., Гуменюк І., Муза О. Концептуальні основи утвердження правового моніторингу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 21–29.
94. Нижник О. Адміністративно-правові засади реалізації державної регіональної політики у сфері вищої освіти в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 220 с.

95. Онуфрієнко О. В. Релятивізм у праворозумінні : термінологічне підґрунтя. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2002. № 3 (20). С. 45–53.
96. Панченко О., Сердюк І. Інформаційна державна політика на шляху Цифровізації. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. Спецвипуск № 1. С. 107–109.
97. Парсяк В. Н. Формування корпоративних відносин в системі малого підприємництва : дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.01. Київ, 2003. 438 с.
98. Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 7. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26947/pasichnyk.pdf>.
99. Пашко П. В. Організаційно-економічний механізм забезпечення митної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Львів, 2009. 429 с.
100. Першин О. В. Адміністративно-правові інструменти забезпечення економічної безпеки в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2025. 268 с.
101. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. 252 с.
102. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів : Магнолія 2006, 2011. 352 с.
103. Петрушенко Я. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 110–115.
104. Петков С. В. Менеджмент в органах внутрішніх справ (організаційно-правові основи) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2005. 500 с.

105. Пивовар В., Драчук С. Філософські проблеми безпеки як методологічна основа забезпечення безпеки фондового ринку. *Правова інформатика*. 2007. № 2 (14). С. 77–82.

106. Пирожкова О. В. Система суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері автомобілебудування : сучасний правовий аналіз. *Держава і право* : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 42. С. 266–271.

107. Підтримка аграріїв у бюджеті-2026: відновлення виробництва, розмінування та розвиток фермерства. 16.12.2025. *Міністерство фінансів України*. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/pidtrimka_agrariiv_u_biudzheti-2026_vidnovlennia_virobnitstva_rozminuvannia_ta_rozvitok_fermerstva-5488#:~:text=У%20Державному%20бюджеті%20на%202026,більше%20порівняно%20з%202025%20роком.

108. Письменна К. С. Господарсько-правове забезпечення стимулювання розвитку суднобудування та судноремонту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2008. 212 с.

109. Політологія : підручник / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Космина ; за наук. ред. А. Колодій. Київ : Ельга Н ; Ніка-Центр, 2000. 584 с.

110. Пономаренко Г. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 442 с.

111. Популярна юридична енциклопедія / В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський та ін. ; спец. ред. А. В. Довбня. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

112. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.

113. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 23. Ст. 197.

114. Про ветеринарну медицину та благополуччя тварин : Закон України від 04.02.2021 р. № 1206-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 8–9. Ст. 24.

115. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я тварин та благополуччя тварин : Закон України від 18.05.2017 р. № 2042-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 31. Ст. 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19/conv#Text>.

116. Про державні резерви : Закон України від 09.08.2023 р. № 3310-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 90. Ст. 341.

117. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 14. Ст. 571.

118. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

119. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.

120. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.

121. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. Ст. 171.

122. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 30. Ст. 1987.

123. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 721.

124. Про затвердження Методики визначення джерел і механізмів фінансового забезпечення публічних інвестиційних проєктів та програм публічних інвестицій : наказ Міністерства фінансів України від 28.02.2025 р. № 131. *Офіційний вісник України*. 2025. № 37. Ст. 2484.

125. Про затвердження Методики розрахунку індикаторів продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2025 р. № 1140. *Офіційний вісник України*. 2025. № 81. Ст. 5540.

126. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v1277731-13>.

127. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 327-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 212.

128. Про затвердження Положення про Державне агентство з управління резервами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2025 р. № 435. *Офіційний вісник України*. 2025. № 39. Ст. 2623.

129. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667. *Офіційний вісник України*. 2015. № 73. Ст. 2402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п/conv#Text>.

130. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.0.2015 р. № 267. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. Ст. 1141.

131. Про затвердження Положення про передавання запасів готівки на зберігання до уповноважених банків та проведення операцій з ними : постанова Правління Національного банку України від 17.09.2021 р. № 95. *Офіційний вісник України*. 2021. № 82. Ст. 5290.

132. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227. *Офіційний вісник України*. 2019. № 26. Ст. 900.

133. Про затвердження Порядку державної реєстрації потужностей та Порядку ведення державного реєстру операторів ринку та їхніх потужностей : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 15.02.2024 р. № 431. *Офіційний вісник України*. 2024. № 34. Ст. 107.

134. Про затвердження Порядку здійснення психологічного забезпечення службової діяльності в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України та Переліку психологічних протипоказань, наявність яких унеможливорює проходження військової служби за контрактом (навчання) в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України : наказ Адміністрації державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 02.11.2016 р. № 683. *Офіційний вісник України*. 2016. № 101. Ст. 3334.

135. Про затвердження Порядку проведення комплексу заходів з оцінювання ризиків у сфері економіки : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2024 р. № 1509. *Офіційний вісник України*. 2025. № 8. Ст. 647.

136. Про затвердження Порядку проведення моніторингу відповідності інформації, що міститься в експертних висновках про походження товару, виданих Торгово-промисловою палатою України або регіональною торгово-промисловою палатою, відомостям, що містяться в інформаційно-комунікаційній системі “Державний аграрний реєстр”: постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2025 р. № 1570. *Офіційний вісник України*. 2025. № 101. Ст. 7124.

137. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.

138. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

139. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

140. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

141. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 р. № 4391-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. Ст. 191.

142. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 26. Ст. 1080.

143. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

144. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 жовтня 2023 року «Про стан забезпечення продовольчої безпеки» : Указ

Президента України від 09.10.2023 р. № 681/2023. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/6654.html>.

145. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 2377.

146. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 р. № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 2405.

147. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 51. Ст. 548.

148. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.07.2024 р. № 684-р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 70. Ст. 4220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p/conv#Text>.

149. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 р. № 1163-р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 108. Ст. 6884.

150. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.

151. Путраймс І. І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2013. 20 с.

152. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

153. Савченко О. С. Систематизація наукових підходів до поняття «цифровізація у публічному управлінні». *Держава та регіони. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2 (76). С. 72–76.

154. Савченко С. С. Реєстраційні процедури в діяльності органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 20 с.

155. Світова організація торгівлі (СОТ). 28.06.2023. *Міністерство закордонних справ України*. URL: [https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/svitova-organizaciya-torgivli-sot#:~:text=Світова%20організація%20торгівлі%20\(СОТ\)%20–,Марокко\)%2015%20квітня%201994%20року](https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/svitova-organizaciya-torgivli-sot#:~:text=Світова%20організація%20торгівлі%20(СОТ)%20–,Марокко)%2015%20квітня%201994%20року).

156. Середа О. Поняття і сутність нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 227–232.

157. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1 : А–В. 799 с.

158. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1975. Т. 6 : П–Поїти. 832 с.

159. Стадник М. Є., Пушак Я. Я. Ефективний розвиток сільського господарства – гарантія зміцнення продовольчої безпеки країни. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 213. С. 99–105.

160. Структури ООН в Україні. *Організація Об'єднаних Націй. Україна*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/about/un-entities-in-country>.

161. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубінінського. Харків : ШКОЛА, 2011. 784 с.

162. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, професора Ю. Б. Іванова, д-ра екон. наук, професора О. М. Тищенка Харків : ІНЖЕК, 2006. 384 с.
163. Тлумачний словник української мови / уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига Харків : Синтекс, 2005. 672 с.
164. Тлумачний словник української мови : понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / за ред. д-ра філолог. наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доповн. Харків : Прапор, 2005. 992 с.
165. Угода про заснування Світової організації торгівлі : підписана від 15.04.1994 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 48. Ст. 298.
166. Угода про заходи держави порту з недопущення, стримування та ліквідації незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства : підписана від 22.11.2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. № 18. Ст. 56.
167. Україна та ЄБРР підписали Меморандум про підтримку конкурентоспроможності аграрного та харчового секторів. 25.03.2026. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-iebrt-pidpysaly-memorandum-pro-pidtrymku-konkurentospromozhnosti-ahrarnoho-ta-kharchovoho-sektoriv>.
168. Філософія : підручник / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 1997. 584 с.
169. Хитра І. Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 17 с.
170. Чернецький О. Л. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 205 с.

171. Чернописька В. Правові стандарти як міжнародно-правова категорія: теоретичні основи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2022. № 4 (36). С. 88–95.

172. Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2004. 212 с.

173. Шаповал В. Д. Конституційно-правовий статус сільського, селищного, міського голови в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Дніпропетровськ, 2009. 220 с.

174. Шатковський Я. М. Стандартизація у системі обов'язкового медичного страхування в Україні (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 217 с.

175. Шорський П. О. Сучасний погляд на інформаційно-правове забезпечення агропромислового комплексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 767–780.

176. Шумейко Т. А. Загальні та особливі ознаки дозвільних процедур реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 155–163.

177. Щербина В. І. Курс лекцій з трудового права України : навч. посіб. для слухачів заоч. форми навч. Дніпропетровськ : ДфУАДУ, 2001. 134 с.

178. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.

179. Янюк Н. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2002. 168 с.

180. Ярцева Т. О. Механізм державного управління розвитком освіти в Україні : дис. ... канд. наук. держ. упр. : 25.00.02. Донецьк, 2010. 236 с.

181. About Public-Private Partnerships.
URL: <https://ppp.worldbank.org/about-public-private-partnerships>.

182. Antoine Vallas Three years into the war in Ukraine, one third of population in frontlines regions struggle to find enough to eat. URL: <https://www.wfp.org/news/three-years-war-ukraine-one-third-population-frontlines-regions-struggle-find-enough-eat>.

183. Antonio Sabaj HACCP Digitalization for Food Safety. URL: <https://datascope.io/en/blog/haccp-digitalization-for-food-safety/>.

184. Comprehending the Role of AI in Empowering Food Safety Practices: A 2025 Perspective. URL: <https://smartfoodsafes.com/role-of-ai-in-food-safety/>.

185. Digital Transformation in Food Safety and Quality: You'll Need a Guide on This Critical Path. URL: <https://novolyze.com/blogs/digital-transformation-in-food-safety-and-quality-youll-need-a-guide-on-this-critical-path/>.

186. Food safety and quality. URL: <https://www.fao.org/food-safety/food-control-systems/risk-based-approaches-and-tools/en>.

187. Global Food Safety Standards and Certifications. URL: <https://protocolfoods.com/blog/global-food-safety-standards-and-certifications>.

188. HACCP – The International Standard for Food Safety. URL: <https://ehaccp.org/haccp-the-international-standard-for-food-safety/01/08/2024/11/50/>.

189. How Digital Tools Streamline HACCP Management. URL: <https://protocolfoods.com/blog/how-digital-tools-streamline-haccp-management>.

190. How Digital Transformation Enhances Food Safety. URL: <https://www.ift.org/food-technology-magazine/safety-and-quality-digital-transformation>.

191. Modernizing Food Safety Inspections: Digital Transformation of the Official Food Safety Control in Barcelona. URL: <https://smartfoodsafes.com/digital-environment-for-food-safety-inspections/>.

192. Rome Declaration on World Food Security: international document 1996. *FAO. Продовольча та сільськогосподарська організація Організації Об'єднаних Націй*. URL: <https://www.fao.org/4/w3613e/w3613e00.htm>.

193. The war in Ukraine, now in its fourth year, continues to have devastating consequences for people inside the country while also threatening global food security. URL: <https://www.wfp.org/countries/ukraine>.

194. WFP strategic plan (2022–2025). World Food Programme, Via Cesare Giulio Viola, 68/70, 00148 Rome, Italy. URL: https://executiveboard.wfp.org/document_download/WFP-0000132205.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Андрухов В.В. До уточнення змісту та сутності продовольчої безпеки України. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 534–538.
2. Андрухов В.В. Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення продовольчої безпеки. *KELM*. 2023 № 7(59). С. 516–519 (Республіка Польща).
3. Andrukhov V. Registration procedures in the system of ensuring the quality and safety of food products. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6. P. 5–9.
4. Андрухов В.В. Державна підтримка та стимулювання суб'єктів агропромислового комплексу як адміністративний інструментарій. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 1. С. 5–9.
5. Андрухов В.В. Адміністративно-правові інструменти стратегічного планування та прогнозування забезпечення продовольчої безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2025. № 2. С. 5–9.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Андрухов В.В. Характеристики продовольчої безпеки як об'єкту адміністративно-правового регулювання. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 14–15 листоп. 2021 року). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 14–16.
7. Андрухов В.В. Дозвільні процедури у системі забезпечення якості та безпечності харчових продуктів. *Взаємодія публічного та приватного права:*

сучасні проблеми та виклики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 лют. 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. С. 19–21.

8. Андрухов В.В. Специфіка міжнародних стандартів адміністративно-правового регулювання продовольчого ринку. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15–16 лют. 2023 р.).* Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.